

זמן חירותנו

ליקוטים חשובים ויקרים בעניני פסח
מחכמינו ורבתינו ז"ל

❦ אלה הם ראשי הפרקים ❦

ל' יום קודם החג ❦ חודש ניסן - כללי ❦ א'-י"ג בניסן ❦ קמחא דפסחא ❦ הכנות לפסח
❦ שבת הגדול ❦ ביעור חמץ - בדיקת חמץ - ביטול חמץ ❦ ביעור חמץ רמז לביעור
יצר הרע ❦ איסור חמץ ❦ י"ד ניסן - ערב פסח ❦ הכנות לסדר של פסח ❦ פסח: כללי
❦ הנהגות כלליות לפסח ❦ ליל פסח - תפילת ערבית ❦ ליל פסח: החיוב לראות עצמו
כאילו הוא יצא ממצרים ❦ ליל פסח - מעלת הגדה של פסח ❦ עניני הסדר והגדה של
פסח ❦ מצות סיפור יציאת מצרים ❦ מצות אכילת מצה ❦ יום א' של פסח ❦ יום ב'
של פסח ❦ שבת חול המועד ❦ שביעי של פסח ❦ אחרון של פסח

ונלוה אליו:

סיפורי נפלאות

אשר חיבר הרה"צ המפורסם בדורו מוהר"ר משה מזאלשין ז"ל
והוא סיפור יציאת מצרים מלוקט מחז"ל

משה תיקן להם לישראל שיהו שואלין ודורשין
בענינו של יום, הלכות פסח בפסח, הלכות
עצרת בעצרת והלכות חג בחג.

מגילה (ז).

צריך ליתן דעתו ולעיין בעניני החג הקדוש הזה
(פסח) השייכים לנפש. ומן השמים בראות טוב
כונתו, יסייעוהו.

מורה באצבע להחיד"א ז"ל (סימן ז' אות קל"ז)

שְׂמֵחָה לְאִישׁ בְּמַעֲנֵה פִּי וְדָבָר בְּעֵתוֹ מֶה טוֹב (משלי
ט"ו כ"ג), אימתי "שמחה לאיש במענה פיו"? בזמן
ש"דבר בעתו מה טוב" - [שיודע לדרוש הלכות
חג בחג] (רש"י)

עירובין (ז).

כל הזכויות שמורות

מ.א. גולוב

423 Third St.

Lakewood N.J. 08701

732-363-0879 / hht613@gmail.com

הדפסה ראשונה: ניסן ה'תש"ע
הדפסה שנייה: אדר ה'תשע"ב

מפתח

וסעיף ק"א ואילך, עניני הכנות לסדר של פסח

שבת הגדול

בשבת הגדול קרבנו הקב"ה לעבודתו בראשונה (סעיף כ"ט) * טעם א' שנקרא "שבת הגדול" - ע"ש נס הגדול (סעיף ל"א) * למה תולים הנס ביום ראשון שלו (סעיף ל"ב) * למה תולים הנס בשבת, ולא ב' לחודש (סעיף ל"ג-ל"ד) * טעם ב' שנקרא "שבת הגדול" - לפי שבו נכנסו ישראל למצוות (סעיף ל"ה) * טעם ג' שנקרא "שבת הגדול" - שבו מאריכין בדרשות בהלכה ובאגדה בביהכ"ס (סעיף ל"ט) * טעם ד' שנקרא "שבת הגדול" - שבו היו מתקבצים קהלות גדולות לשמוע הלכות גדולות (סעיף מ') * טעם ה' שנקרא "שבת הגדול" - להודיע שגם יו"ט נקרא "שבת", שלא כדעת הצדוקים (סעיף מ"א) * טעם ו' שנקרא "שבת הגדול" - שבשבת זו נמשכה מנוחת השבת לימי החול (סעיף מ"ב) * טעם ז' שנקרא "שבת הגדול" - שבת ראשון שנמשך קדושתו עד החג (סעיף מ"ג) * דרשת שבת הגדול - במה ידרוש: עיקר הדרשה יהיה בהלכה למעשה (סעיף מ"ד-מ"ו) * מימים הראשונים נהגו לדרוש בהלכה למעשה ובסיפור נס יציאת מצרים (סעיף מ"ז) * ע"י הזכרת הנסים מקיימים המצוות יותר בשלמות (סעיף מ"ז) * גם נהגו לדרוש בעניני מוסר השייכים ליציאת מצרים (סעיף מ"ח) * לדרוש בענין הגאולה (סעיף מ"ט) * אמירת "שבת הגדול מבורך" (סעיף נ')

ביעור חמץ - בדיקת חמץ -

ביטול חמץ

אשריהם ישראל שזוהרים לבער החמץ בתכלית זוהירות (סעיף נ"א) * בדיקת חמץ: מצוה חביבה - לא יקוץ בבדיקתו (סעיף נ"ג-נ"ד) * יכוון בבדיקתו ג"כ שיבערו ויסורו כל מיני סט"א מביתו (סעיף נ"ה) * להיות האדם במקום מסויים, הוא מושפע מכחות שבאו לשם ע"י פעולות בני אדם שכבר היו שם וכו' (הערה 15) * בשריפת חמץ יכוון על יציאתו משיעבוד היצאה"ר (סעיף נ"ז) * יש שורפים החמץ עם הלולב

שלושים יום קודם החג

שואלין ודורשין בהלכות הפסח (סעיף א') * בכל שנה ושנה ל' יום קודם פסח הקב"ה מתחיל להוציא נפשות ישראל מהיכלות הטומאה וכו' (סעיף ב') * צריך להתקדש באלו הימים (סעיף ב') * בימים אלו צריך להתעורר בתפילה על הגאולה (סעיף ג')

חודש ניסן - כ"ד

בניסן מרבין בשמחה - כבחודש אדר (סעיף ד-ה) * מ"ח ניסן ישמח האדם מאד, וכל הקרב הקרב אל פסח תגדל שמחתו (סעיף ו) * להתחזק באהבת ישראל כדי לזכות לגאולה שלימה (סעיף ז') * להרבות בלימוד התורה בניסן וע"ז לקרב את הגאולה (סעיף ח')

א-י"ג בניסן

ימי יו"ט של הקמת השמכן וקרבנות הנשיאים (סעיף ט') * קריאת פרשיות הקרבנות - בקריאת הפרשה מעורר קדושת היום (סעיף י') * ראוי לעשות י"ג ניסן יו"ט שבו נימול אברהם אבינו (סעיף י"א)

קמחא דפסחא

דינא דגמרא - המנהג, ודיניה (סעיף י"ב-י"ד) * אם ישארו העניים רעבים ה' כאילו שפך דמיהם (סעיף סעיף י"ד) * טעמים שתיקנו כן דוקא בחג הפסח (סעיף ט"ז-י"ז) * צריכים להרבות בצדקה וע"ז לקרב את הגאולה וכו' (סעיף י"ח) * "אם אתה משמח את שלי, אני משמח את שלך" (סעיף י"ט) * בזכות הצדקה נזכה בפסח ברין על התבואה (סעיף כ"א-כ"ב)

הכנות לפסח

הטורח לצרכי חג הפסח מתקן החטא של הו"ל (סעיף כ"ג) * יזהר ממחלוקת בהכנות לפסח (סעיף כ"ד) * יהא זורן בממונו לקנות צרכי יו"ט - וכדי לזוהר בחוקות הפסח (סעיף כ"ה-כ"ז) * יאמר בפה שקונו לצורך חג הפסח - יזהר מלקנות צרכי החג בממון של איסור (סעיף כ"ז) * וע"ע לקמן סעיף נ"א ואילך, עניני נקיון הבית וביעור חמץ,

קרבן פסח שהיו עושין בזמן שביהמ"ק היה קיים (סעיף צ"ח-ק)

הכנות לסדר של פסח

יראה שיהיה היין טוב ומשובח - יין אדום, מעלתו (סעיף ק"א-ק"ב) * יזהר הרבה מן התולעים, ובפרט בחזרת (romaine lettuce) (סעיף ק"ג) * כלים נאים וכו' על השלחן, כדי להראות דרך חירות - כדי להראות שמחתו בחסדי ה' (סעיף ק"ד-ק"ה) * טעם שנותנים כוס לפני כל אחד ואחד (סעיף ק"ו) * יכינו השלחן מבעוד יום וכו', כדי לאכול מיד כשתחשך (סעיף ק"ז) * ועוד, שהוא כדרך בני חורין (סעיף ק"ח) * יכינו עצמם לסדר: לישון ביום, ושלא יהיו רעבים (סעיף ק"ט)

פסח: כללי

ראוי לשמוח מאד בפסח (סעיף ק"א) * כל דבר עבירה חמור ופוגם בפסח יותר ויותר משאר ימות השנה (סעיף ק"ב) * בפסח נידונים על התבואה - תהא גילה ברעדה - צריך להתפלל על התבואה בפסח (סעיף ק"ג-ק"ד) * ימי הפסח מסוגלים לישועה לישראל (סעיף ק"ט)

הנהגות כלליות

הימים האלו מוכנים במיוחד להתקדש בהם (סעיף ק"ו) * להרבות בלימוד התורה - ועי"ז לקרב את הגאולה - ת"ת ביו"ט יותר מרצוה לפני ה' (סעיף ק"ח-ק"ט) * ע"י תורה מקרבין הגאולה (סעיף ק"כ) * לימוד עניני פסח בפסח (סעיף ק"א) * אם לא עוסקים בתורה ביו"ט, אינם "מועדי ה'" אלא "חדשיכם ומועדיכם וכו'" (סעיף ק"ב) * לימוד עניני פסח בפסח חביבה מאד לפני ה' (סעיף ק"ג) * הלימוד בעניניו של יום יתסד בלבו (סעיף ק"ד) * ע"י הלימוד בעניני דיומא זוכרים ישועות ה' - וזה חוזר ומועיל לקיום מצוותיה בשימוות (סעיף ק"ה) * גם צריך ללמוד עניני אגדה של היום טוב (סעיף ק"ו) * מעלת הדרשות רבים (סעיף ק"ז-ק"ח)

לי"ל פסח: תפילת ערבית

ילך בנחת לביהכנ"ס להראות שמחת לבו לכל (סעיף ק"ט) * תפילת ערבית בכוונה

וההושענות (סעיף נ"ז) * אמירת "כל חמירא וכו'" - טעם שצריך ביעור וגם ביטול - יאמרו בלשון שמבין - יבטלו שנית ביום (סעיף נ"ח) * ב"כל חמירא" יכוון ג"כ לבטל רוח הטימאה (סעיף נ"ט) * תפילה לאמר אחר אמירת "כל חמירא" בלילה (סעיף ס)

ביעור חמץ רמז לביעור יצה"ר

טעמים שנמשל יצר הרע לשאור (סעיף ס"ג-ס"ו) * למה דוקא בפסח נצטוינו לבער היצר הרע (סעיף ס"ז-ס"א) * יבער המדות מעניני עוה"ז ויעסוק בהם בעניני עוה"ב (סעיף ס"ב) * י"א שהעיקר הוא לבער את הגאווה - למה דוקא בפסח הוזהרנו לבער את היצר הרע - סוג גאווה רוחנית טובה מאד (סעיף ס"ג) * סוג גאווה רוחנית טובה מאד (סעיף ס"ד)

איסור חמץ

אנו נוהגים להחמיר הרבה באיסור חמץ כיון שראינו שהקב"ה מחמיר בו (סעיף ע"ה) * הנזהר ממשוהו חמץ שמור מכל חטא כל השנה כולה (סעיף ע"ז-פ') * חשש יהורא ו"לא תתגודדו" בעניני פסח (סעיף פ"א-פ"ב) * תיקון לעון עבודה זרה (סעיף פ"ג)

י"ד בניסן - ערב פסח

קדושת ערב פסח (סעיף פ"ד) * קדושת הפסח מתנוצצת בערב פסח (סעיף פ"ה) * יום י"ד הוא עצרת לפסח, כשמיני עצרת לסוכות (סעיף פ"ו) * תענית בכורים - טעמים לתענית זו. שניצולו ממכת בכורות (סעיף פ"ז-פ"ח) * עוד טעם, שהבכורים התענו בערב פסח מצרים (סעיף פ"ט) * האב מתענה בשביל בנו כשעדיין קטן (סעיף צ') * מקילין הרבה בתענית בכורים (סעיף צ"א) * יש מקפידים לאכול חמץ בערב פסח בבקר (סעיף צ"ב) * יזהר מחמץ אחר זמן איסור - יזדרז לבערו בזמנו - יכוון לבער היצה"ר (סעיף צ"ג) * עוד בענין הזהירות שלא לאכול חמץ אחר שעה ד' (סעיף צ"ד) * בעל הבית ישרוף החמץ בכבודו ובעצמו (סעיף צ"ה) * אמירת "כל חמירא" - תפילה לאמר אכ"ח (סעיף צ"ו) * איסור אכילת מצה בערב פסח (סעיף צ"ז) * זמן הקרבת קרבן פסח - לימוד ענין

עניני הסדר והגדה של פסח

לבישת בגד לבן - "קִיטל": להראות
 החירות (סעיף קנ"ט) * שלא תזוה דעתו עליו
 מפני השמחה (סעיף ק"ס) * בזמן שביהמ"ק
 היה קיים היו אוכלים הפסח בבגד לבן
 (סעיף קס"א) * יישוב תמיהת הנצי"ב על
 הט"ז (סעיף קס"ב) * לובשים קיטל דוגמת
 מלאכי השרת, הענין (סעיף קס"ג) * הקערה
 (סעיף קס"ד) * ענין אחיזת הכוס במקומות
 מסוימות באמירת ההגדה (סעיף קס"ה) *
 קודם הקידוש יאמר "קדש", וכן הלאה
 (סעיף קס"ו) * כרפס: טעמים לטיבול זה,
 דרך חירות (סעיף קס"ז) * זכר למכירת יוסף
 (סעיף קס"ח) * זכר לשיעבוד (סעיף קס"ט) *
 טעם טיבול מרור בחרוסת (סעיף קס"ט) *
 מוסר השכל מב' הטיבולים (סעיף קס"ט) *
 צריך להשאיר כרפס בקערה (סעיף ק"ע) *
 מגיד: מצות סיפור יציאת מצרים (ראה לקמן
 סעיף קפ"ג ואילך) * ענין "עקירת השלחן"
 כשאומר "מה נשתנה" - תשובה לשאלת
 התינוק על עקירת השלחן (סעיף קע"ב) *
 תשובה לשאלת התינוק על טיבול ראשון
 וריבוי הכוסות (סעיף קע"ב) * מוציא מצה:
 מצות אכילת מצה (ראה לקמן סעיף ר"ד ואילך) *
 מרור: טעמים לאכילת מרור: כדי שלא
 תזוה דעתנו מפני החירות (סעיף קע"ד) *
 מרור היה א' מג' שרשי הגאולה (סעיף קע"ה)
 * טעמים לטיבול מרור בחרוסת (סעיף קע"ו)
 * שלחן עורך: הנהגות הסעודה (סעיף קע"ז-
 קע"ח) * אמירת "שפוך חמתך", ענינו (סעיף
 קע"ט) * הלל: למה חילקו את ההלל בין
 קודם לסעודה ללאחר הסעודה (סעיף ק"פ) *
 למה יושבים באמירת הלל (סעיף קפ"א) *
 נרצה: מעלת הפיוטים (סעיף קפ"ב)

מצות סיפור יציאת מצרים

מצוה לספר ביציאת מצרים ליל ט"ו בניסן
 (סעיף קפ"ג) * עיקר הנסים היה בשביל
 הסיפור לדורות (סעיף קפ"ד) * בשעת
 הסיפור לבנינו, שפע אלוה עלינו כמו
 בצאתנו ממצרים (סעיף קפ"ה) * מרגישים
 תוספת קדושה ע"י סיפור יציאת מצרים - הוא
 מועיל להוציאנו מהטומאה (סעיף קפ"ו) *
 בליל פסח, אפילו עם הארץ המספר
 ביציאת מצרים משובח כמו גדול הדור (סעיף קפ"ז)
 * רום מעלת סיפור יציאת מצרים
 מהזוה"ק - סיפור בשמחה (סעיף קפ"ח) *

ובשמחה וכו' - יתעורר בכוונה בפרט
 במקומות שמזכירין יציאת מצרים (סעיף ק"ל) *
 אמירת הלל בערבית - ג' טעמים (סעיף קל"ב)
 * ילך אל ביתו בשמחת הלל באהבת ה'
 אשר בחר בנו בלילה הזה (סעיף קל"ג)

ליל פסח: החיוב לראות עצמו**כאילו הוא יצא**

כמה דרכים להבין דבר זה: שאם לא
 הוציא הקב"ה את אבותינו עדיין היינו
 משועבדים שם - והטעם, שעוד מעט
 והיינו נכנסים לשער נ' משערי טומאה
 (סעיף קל"ה) * עוד טעם, שבכל שנה הקב"ה
 מוציא נפשות ישראל מהקליפות
 כביציאת מצרים (סעיף קל"ט) * כל ליל פסח
 מתבררים כוחות הקדושה מהקליפה וכו',
 והיא הבחינה של יציאת מצרים (סעיף קמ"ב) *
 בשבילו לבדו היה ראוי לעשות עסק גדול
 של יציאת מצרים - תועלת היוצא מזה (סעיף קמ"א)
 * להראות עניני חירות - הסיבה (סעיף קמ"ב)
 * עוד עניני חירות שעושים (סעיף קמ"ג) *
 להראות שמחתו לאחרים (סעיף קמ"ד)

ליל פסח**מעלת הגדה של פסח**

קדושת הלילה וקדושת מצוותיה - חיוב
 מצוותיה (סעיף קמ"ו) * התעוררות לשמח
 בחג ובמצוות ליל הסדר - בזכות מצוות
 הלילה הקב"ה יצילנו מהקמים עלינו (סעיף
 קמ"ח) * מעלת וקדושת הגדה של פסח -
 אופן קריאתה - אין שום דבר ריק בסדר
 ההגדה (סעיף קמ"ט) * לפרש ההגדה בלשון
 שמבינים הנשים והקטנים - התורה
 הקפידה על התינוקות בליל פסח יותר
 מבכל שאר מצוות - עת מסוגל להשרשת
 יראת שמים לבנים (סעיף ק"ז) * להגיד
 ההגדה בשמחה וכו' - לא למהר
 בקריאתה (סעיף קנ"א-קנ"ב) * קריאת ההגדה
 בליל ראשון עיקר (סעיף קנ"ב) * מצוה
 גדולה לספר בטעמי מצוות הלילה (סעיף
 קנ"ג) * בליל פסח אפשר לזכות למדת
 הבטחון ע"י אורות היום (סעיף קנ"ד) * עוד
 מהנהגות הלילה: יתנהגו האיש ואשתו
 כמלך ומלכה וכו' (סעיף קנ"ה) * צריך
 לשמחה - לא להראות שום לב רגז (סעיף
 קנ"ו) * לדקדק טובא בכל מצוות הלילה
 (סעיף קנ"ז)

תפילת שחרית

טעם שהשליח ציבור מתחיל מ"האל
בתעצומות" (סעיף ר"ד) * יתפלל תפילת
מוסף בכוונה כדי שתחשב כקרבן (סעיף ר"ט)

יום ב' של פסח

עשיית זכר לסעודת אסתר ותליית המן
(סעיף ר"ט)

שבת חול המועד

המהרי"ל נהנה משבת חוה"מ יותר מכל
שבתות השנה (סעיף ר"ז) * קריאת שיר
השירים (סעיף ר"ח)

שביעי של פסח

שביעי של פסח כנגד שבת של ז' ימי
בראשית (סעיף ר"ט) * נקדש שביעי של
פסח ע"י השירה ששרו להקב"ה (סעיף ר"ב)
* ע"י השירה שאמרו בשביעי כמעט
נתעלה יום זה יותר משאר ימי הפסח (סעיף
ר"א) * רום מעלת ליל שביעי של פסח -
כוונה בתפילת ערבית (סעיף ר"ב) * לספר
בניסי יציא"מ וקריעת ים סוף בלילה הזה
(סעיף ר"ג) * סגולת אמירת שירת הים
בכוונה - אמירתה בשביעי של פסח (סעיף
ר"ד-ר"ה)

אחרון של פסח

אפשר להקל בו בחומרות (סעיף ר"ה)

סיפורי נפלאות (עמ' ג"ז-ע"ה)

ע"י סיפור יציא"מ נעשה דביקות בינו ית'
לבינינו (סעיף ק"ט) * התעוררות שישמח
בענין יציא"מ וכו' (סעיף ק"צ) * מעוררים
רחמי שמים ע"י הסיפור (סעיף ק"א) * יכוין
לתקן ע"י סיפור יציא"מ את מה שפגם
בדיבורו כל השנה (סעיף ק"ב) * עוד
תועלות רוחניות היוצאים מסיפור
יציא"מ: התעוררות בעבודת ה' ואהבת ה'
(סעיף ק"ג) * ע"ז מקבל נחמה בגלות המר
הזה (סעיף ק"ד) * עוד תועלות שונות
היוצאים מסיפור יציא"מ: בזכות אמירת
ההגדה בכוונה ובשמחה ינצל מכל רע
(סעיף ק"ה) * סגולה לזכות לבנים
* טעם שגם שבת לוי והגרים חייבים
במצוה זו (סעיף ק"ו) * אופן סיפור יציא"מ
להכניס בלב האמונה בהי"ת - לא די
לפרש כלליות הנסים מה שכתוב בהגדה,
אלא יש לפרט ולבאר כל נס ונס ע"פ חז"ל
(סעיף ק"ח-ק"ט) * עוד ממעלות סיפור נסי
ה': ע"ז הקב"ה מתכבד בעולם התחתון
ובשמים ממעל (סעיף ר') * בזכות זכרון
הנסים ניצולים מצרה - בעבור זה הקב"ה
יעשה לנו עוד נסים (סעיף ר"א) * בזכות
ההודאה הקב"ה יעשה עמו נסים ויצילו
מכל צרה (סעיף ר"ב) * ע"י הזכרת הנסים
מעוררין אותן להשפעת (סעיף ר"ג)

מצות אכילת מצה

חיוב אכילת מצה דוקא בלילה הראשונה
- י"א שמקיים מצוה באכילתו גם בשאר
הימים (סעיף ר"ד) * האוכל מצה כהלכתה ז'
ימים כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה
בראשית (סעיף ר"ה) * מצה בליל פסח, היא
מצות אכילה היחידה שנשארת לנו מכל
מצוות אכילה שבתורה (סעיף ר"ו) * מצות
אכילת מצה מועלת מאד לרפואת הנפש
(סעיף ר"ז) * לא נזכר "שמחה" בפסח כי
מצות היום היא באכילה גופנית ורוחנית
יחד וכו' (סעיף ר"ח) * יש במצה גופא זכרון
להשעבוד ולהגאולה (סעיף ר"ט) * אופן
אכילת מצה (סעיף ר"י-ר"יא)

יום א' של פסח

מעלת יום א' של פסח, ודברים שאירעו בו
(סעיף ר"ג)

זמן חירותנו

ליקוטים חשובים ויקרים בעיני פסח
מחכמינו ורבותינו ז"ל

שלשים יום קודם החג

✧ שואלין ודורשין בהלכות הפסח

א. שואלין ודורשין בהלכות הפסח קודם הפסח שלשים יום. (פסחים ו, וסנהדרין יג, ועוד).
וכיון דמפורים לפסח יש שלשים יום, מיום הפורים עצמו מתחילין לדרוש בהלכות
הפסח.¹ (סנהדרין יג,). וכן נפסק בש"ע² ערוך (א"ח מכ"ע ז'): שואלין בהלכות פסח קודם
לפסח שלשים יום - [ומתחילין מיום הפורים עצמו (מ"ג שס ס"ק ג' - גשס מ"י ויד אהן
והגר"א)].

¹ יש להקשות על זה ממש"כ רבינו בחיי ז"ל (נפמיתמו לפרשם מוריע), על הפסוק (משלי ט"ו כ"ג) "שמחה
לאיש במענה פיו ודבר בעתו מה טוב", דאע"פ שכל דבריו שהוא מדבר כולן מיושרים, אין ראוי לו
לדבר רק דבר בעתו, כי מי שהיה מדבר שירים בבית האבל או עניני אבל בבית שמחה, מה מאד יהיה
ענין בלתי מסודר וראוי, והוא דבר שלא בעתו וכו', ומן הענין הזה הוא מה שאמרו (מגילה ג). שואלין
הלכות פסח בפסח והלכות עצרת בעצרת והלכות החג בחג. ומי שהיה דורש הלכות סוכה בפסח או
הלכות פסח בסוכות, גם זה ענין מבולבל מעורב ואין זה דבר בעתו. ועל זה הזכיר שלמה ע"ה בכאן
"שמחה לאיש במענה פיו ודבר בעתו מה טוב", יאמר כי אע"פ שהאדם מדבר נכוחות וענינים
שכליים אמיתיים, יש לו להתגבר על תאוותו ולמשול ברוחו שלא ידבר מן הנכוחות ההם רק דבר
בעתו. עכ"ד רבינו בחיי ז"ל. וא"כ קשה, איך מתחילין ללמוד הלכות פסח בפורים, הלא אין זה דבר
בעתו.

ומצאתי בספר **כסא דוד** להחיד"א ז"ל (דלוט ז') שכתב דכיון דזאת לפנים בישראל, כך נהגו
לדרוש קודם הפסח ל' יום, הגם כי א"ח"כ בגלות בבל נעשה פורים, לא אפיקה ממה שכבר נהגו
לדרוש בו ביום בהלכות פסח. עכ"ד.

ועוד י"ל, כיון דלדבר מעצם המלחמה שהיה בחודש אדר, אירעו כל שאר עיקרי נס פורים בימי
הפסח - דהיינו שילוח אגרות המן וג' ימי התענית וביאת אסתר אל המלך ונידוד שינת המלך בלילה
ההוא וסעודות אסתר ותליית המן, לכן לימוד עניני פסח ג"כ הוה מעניני דיומא של פורים, ואינו
סיבה להסית דעתו מעניני פורים, אדרבה הוא סיבה לזכור מעשה נס פורים, ולדוגמא: כשילמוד
הלכות בדיקת חמץ, יזכור כי כתיבת אגרות המן ושילוחן היה ב"ג ניסן, ואסתר היתה עסוקה אז
במצות ביצור חמץ, ולא היתה יודעת ברעתו של המן, כדכתיב (קהלם ט' ה') "שומר מצוה לא ידע דבר
רע" (קהלם יגה ט' ה'); וכשילמוד הלכות מצה, יזכור הויכוח שהיה בין מרדכי ואסתר אם נכון לקבוע
ג' ימי התענית (שהיו ב"ג י"ד וט"ו [או ב"ד ט"ו וט"ז] בניסן), כי ע"ז יבטלו מצות אכילת מצה, ובסוף
הסכימו לגזור את התענית, דמוטב שיחללו פסח אחד כדי לקיים פסחים הרבה (ע"י ואסתר ט' ו', ופנקי
ד"א ג', ומגילה טו, וילק"ש סוף ד' ט' ממנ"י). הרי שלימוד הלכות פסח בפורים, הוא סיבה לזכור פרטי
מעשה נס פורים. וכיון שימי הפורים נקבעו כדי לזכור את כל מעשה נס ההצלה (ולא רק את נס הנצחון
במלחמה שהיה באדר), וע"י לימוד הלכות פסח בפורים יזכור פרטי הנס שאירעו בפסח, א"כ שפיר הוה
דבר בעתו ביום הפורים. (בנ"ענ"ד).

בכל שנה ושנה ל' יום קודם פסח הקב"ה מתחיל להוציא נפשות ישראל

מהיכלות הטומאה

ב. אחר שיצאו ישראל ממצרים ואילך, הקב"ה חשב מחשבות בלבתי ידח ממנו נדח, וצוה לישראל בכל שנה שיעשו שבעת ימי פסח בהשבתת חמץ ובאכילת מצה. וסוד הענין הוא, כי היותר רשע שב ישראל, אע"פ שירבה לפשוע ולהריע, אי אפשר לכנוס בהיכל החמשים של טומאה עד שירשיע ויפשע ארבע מאות ימים רצופים זו אחר זו. ובכל שנה ושנה, שלשים יום קודם הפסח ה' יתברך עושה להם לישראל משא פנים ברוב חסדיו, ומתחיל להוציא נפשותם מהיכלות הטומאה מעט מעט, שיעור חלק אחד משלשים בכל לילה, באופן שבליל ביעור חמץ כל פושעי ישראל עומדים בפתח היכל החיצון מהנ', שיעור חלק אחד משלשים משיעור הכמות שהיו נכנסים ליל שלשים ואחת קודם הפסח. ובליל פסח אינם נכנסים כלל ועיקר, וכולם פטורים ובני חורין. וגזרה חכמתו יתברך להיות חירות נפשות בשלשים יום מעט מעט, שלא ירגיש סמא"ל כל כך צער ולא יקטרג. (חסד לאברהם² מעין ב' נהר י"ז).

ולכן צריך להתקדש בימים אלו, ובפרט בליל התקדש חג, ואז ה' ישמרהו ויחייהו. אבל אם באלו השלשים יום מחזיק ברשעו ומוסיף על חטאתו פגע, ויום מוסיף על טומאתו, אינו בכלל זה. (דבש לפי להחיד"א ז"ל - ל' יב, וכע"ז כתב גם נספחו לז דוד - פק' ל' הנהגה ב').

צריך להתקדש באלו הימים

ג. ובספר פ"א יועץ (עין רמח"ל) כתב: אמנם כדי לבער רוח הטומאה מעליו לגמרי, לא סגי בבדיקה וביעור החמץ לחוד, אלא כתבו המקובלים שמשלשים יום קודם פסח צריך ליתן לב ללכת בדרך טובים ולקיים קצת דרכי התשובה, ואז הקב"ה בכל לילה מוציא חלק נשמות ישראל מתוך הקליפות, הכל לפי מעשיו של אדם ולפי הכנתו, עד שבליל התקדש חג עומדים מבחוץ בני חורין. וזהו עיקר שמחתנו על גאולתנו ועל פדות נפשינו. אבל אם לא עשה הכנה מקודם, ולא נזהר בחמץ כראוי, לשמחה מה זו עושה, ודין גרמא שאינו מתעורר כ"כ ואינו נכנס בלבו כ"כ שמחה, כי הכל תלוי לפי מעשיו ולפי זכות נשמתו ולפי הכנתו.

וביותר צריך להתעורר בתשובה אלה השלשים יום קודם פסח, כי עינינו תכלינה אל צפיתנו צפינו למאמר חכמי ישראל שאמרו (ראש השנה י"א). בניסן נגאלו ובניסן עתידים ליגאל.³ והן בעון הניסני"ם נראו בארץ זה כמה מאות שנים ואנחנו לא נושענו, ובודאי שבהתקרב הימים האלה רחל מבכה על בניה, וה' ממרום ישאג וממנו קדשו יתן קולו שאוג ישאג על נוהו, וכל צבא מרום ומשיח צדקנו יושבים ומצפים בשבעה עינים לראות אם הגיע קץ הפלאות כי עת לחננה כי בא מועד. לכן חייב כל אדם להתעורר ולעשות כל אשר בכחו לעשות, ולשפוף נפשו לפני ה' יום ליום ולילה ללילה על הגאולה, אולי ימצא עת רצון ויתעשת האלקים השומע תפילת כל פה וישמע קול תחנוניו. ועכ"פ תפילתו ומעשיו עושים רושם ועילוי לשכינת עוזנו על ידו ונחת רוח למעלה, כי ישר בעיני ה' כאשר רואה כי יש נחלה על שבר בת עמו ועל צער השמים,

בימים אלו צריך להתעורר בתפילה על הגאולה

² הוא ספר בעניני קבלה אשר חיבר גאון קדמון מוהר"ר אברהם אזולאי ז"ל, זקנו של הרב חיד"א ז"ל (ע"י בספר שם הגדולים (מגולס א' ע"ו) באריכות אודותיו). נדפס לראשונה באמשטרדם בשנת תמ"ה.

³ בספר כסא דוד (דמוס ז') כתב החיד"א ז"ל דזה טעם למה שאחז"ל (ראש השנה י"א) בניסן נגאלו ובניסן עתידין ליגאל, דכיון דשלשים יום קודם הפסח הקב"ה מוציא ממסגר נפש ישראל אשר בהיכלות הטומאה, אין זמן כשר ונכון כזה לגאולה. והוא הטעם למ"ש בתקונין ובר"מ דמחיית עמלק יהיה בערב פסח, דכבר יצאו מתחת שער טומאה הרשעים אשר נפשם נטמעה בשערי טומאה, ועל כן בו בפרק אלים זכות ישראל שימחה זכר עמלק. עכ"ד.

וסוף הכבוד לבוא ויזכה ויראה בנחמת ציון ובבנין קדשנו ותפארתנו שיבנה במהרה בימינו, אכ"ר (וע"ע לקמן סעיף ד', וז', וי"ח, ומ"ט, וק"ח, וק"כ, וקכ"ח, וקנ"א). עכ"ל.

חודש ניסן - כללי

בניסן מרבין בשמחה - כבחודש אדר

ד. משנכנסו ימי ניסן הם ימי שמחה של גאולה וכו', כס נגאלו ישראל ובס עתידין לגאל. (מנורת המאור פרק ה' - אור קמ"ב).

ה. והנה, במסכת תענית (כע). הובא משמיה דרב, משנכנס אדר מרבין בשמחה. וכתב הרב אליה רבה⁴ (אורח חיים מפר"ק ס"ח): נראה לי שניסן הוא כאדר, שהרי פירש רש"י (מענין שס) "משנכנס אדר" - ימי נסים היו לישראל, פורים ופסח [עכ"ל רש"י], וזה נראה לי כוונת רש"י - דמה דאמר "משנכנס אדר", כוונתו נמי אניסן, דקשה לרש"י נימא נמי "משנכנס ניסן" (שגם בו אירעו נסים לאבותינו, וראוי להרבות בו בשמחה (כעלע"ד)), לכן פירש דבאמת כן כוונתו [של רב במאמר הנ"ל ("משנכנס אדר וכו'"), וגם בניסן מרבין בשמחה]. עכ"ד.

מר"ח ניסן ישמח האדם מאד, וכל הקרב הקרב אל פסח תגדל שמחתו

ו. מיום אחד בניסן יגיל וישמח האדם מאד מאד, כי הגיעו הימים אשר בהם חפץ ה' לגאלנו ולקדשנו במצוותיו, והן קרבו הימים אשר בהם נעשה רצונו לנחת רוח לפניו ית"ש במצוות רבות - באכילת מצה, ובכל יראה ובכל ימצא בכל גבולנו חמץ, ואכילת מרור, ושבייתת יום טוב, ושאר מצוות שבזה החודש. ומיום אל יום יצפה ויחכה בגילה ורנן על זה שיבוא בקרוב על ידו נחת רוח ליוצרו ובוראו ית"ש שע"י קיום מצוות מקריות זמניות. וכל הקרב הקרב אל הזמן ההוא, תגדל שמחתו. ומה גם בהגיע תור עשייתם. (יפוד ושורש העבודה שער ט' פרק ד').

להתחזק באהבת ישראל כדי לזכות לגאולה שלימה

ז. "ואהבת לרעך כמוך" (ויקרא י"ב י"ח), אם זה חובה בכל הימים, קל וחומר בימים אלו שהוא זמן גאולה, שצריך לאהוב כל אחד מישראל כנפשו, אולי נזכה לגאולה, מאחר שבעבור שנאת חנם נחרב הבית (וימא ט'). וצריך לעשות הכנות לגאולה. וזה כוונת המשנה (פסחים קמ"ו): בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, שכשם שביציאת מצרים הופרשנו מעבודה זרה ומסרנו עצמנו על קידוש ה' לקשור טלה - אלוה של מצרים - לעניהם בכרעי המטה, כן צריך לתקן דרכינו ולשוב בתשובה לעשות הבא מידינו הכנה לגאולה. (כסא דוד להמל"א ז"ל - סוף דרוש י"ח). (כתב מהר"ח ויטא"ז ז"ל בספר שערי קדושה (מ"ב שער ד') שלא נתארך הקץ ולא נעלם אלא לסיבת שנאת חנם. וכע"ז בספר חרדים (פסק ו'), שנתארך גלותינו על עון מחלוקת ושנאת חנם שהוא בינינו, שעדיין לא הוטהרנו

⁴ ליקריה דהרב אליה רבה ז"ל, אעתיק קצת לשונות של הערכה גדולה שכתב עליו החיד"א ז"ל: "גדול הדור האחרון הרב אליה רבה" (דברים אמדים - דרוש ל"ב); "האיר זורח ספר אליה רבה על א"ח" (סוף ספר דברים אמדים - אלוהי מרגע); "...הגאונים הרב ש"ך והרב אליה רבה אשר הרגיל בדברי קדשם הכר יכירנו דכל רז לא אנים להו וכל ספרי דבי רב נסקרין לפניהם" (מחזיק בנפש אורח ז"ל י"א).

ממנו. וכ"כ בספר החיים להג"ר חיים ז"ל [אחי המהר"ל מפראג ז"ל] [גאולה וישועה - פרק ג'], ובספר בינה לעתים (דו"ש מ"ה), וע"ע באבן עזרא (ויקרא י"ט י"ז). (וע"ע בסעיף ג' וח', וי"ח, ומ"ט, וקי"ח, וק"כ, וקנ"א).

להרבות בלימוד התורה בניסן ועי"ז לקרב את הגאולה

ח. רז"ל אמרו (ראש השנה י"א). בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל. ועל כן בחודש זה צריך ללמוד תורה הרבה, שגדולה תורה שמקרכת את הגאולה. (דרשות בן איש חי להר"ן ז"ל - ח"ג דו"ש ח' לשנת הגדול). וראה לקמן סעיף ק"כ המשך דבריו. (וע"ע בסעיף ג', וז', וי"ח, ומ"ט, וקי"ח, וקנ"א).

א' - י"ג בניסן

ימי יו"ט של הקמת השמכן וקרבנות הנשיאים

ט. באחד בניסן הוקם המשכן, ושנים עשר נשיאים הקריבו קרבנם לשנים עשר יום, יום לכל שבט ושבט, וכל אחד היה עושה ביומו יום טוב. (מסכת סופרים כ"א ב'). ויום י"ג היה להם אסרו חג. (מהרי"ל הל' חודש ניסן - ג"ס מהר"א ק).

קריאת פרשיות הקרבנות

י. מנהג טוב לקרות בכל יום פרשת הנשיא של זה היום, כי כל נשיא ונשיא היה לו סודות גדולות אשר המשיכו שפע הרוחניות כל אחד לשבטו כל ימי עולם. ולא לחנם כתבה התורה כל שבט ושבט ופרטי הקרבן, אע"פ שכולם היו שוות והיה מהראוי לומר בדרך קצרה "וכן זה הנשיא הקריב, וכן זה הנשיא הקריב כן", אלא לכל אחד היה לו סודות מיוחדות. ובזה הדרך דרך מדרש רבות לבאר טעמים לכל נשיא ונשיא טעם אחר. וגם דברי הרבות הם סודות מופלגות מושגות למי שחלק לו ה' מהחכמה האמיתית. ובקריאת הפרשה הוא מעורר קדושת היום, וכאשר נהגו הספרדים לומר בכל זמן וזמן מזמורים מעניינים של יום.

בקריאת
הפרשה
מעורר
קדושת היום

וביום י"ג בניסן, נראה לי לקרות פרשת בהעלותך, עד "כן עשה את המנורה" (נמדנר ח' ד'), והוא נגד שבט לוי, כדאייתא במדרש (נמדנר ר"ט ט"ו ו') שהיה אהרן מצטער שלא היה לו חלק בנשיאים, אמר לו הקב"ה "לגדולה יותר אתה מוכן", היינו הדלקת הנרות. הרי י"ג ימים כולם קדושים, וסודם אחד, כי הם י"ב שבטים, וקדושת לוי כולל כל הקדושות. (ש"י"ה מס' פסחים - פרק ג' מ"ה).

ראוי לעשות י"ג ניסן יו"ט שבו נימול אברהם אבינו

יא. כתב החתם סופר ז"ל (על גליון שו"ע או"ח ח"ט כ"ד): מצאתי ב[מדרש] רבה פרשת וירא סוף פרשה נ', שהפרכת סדום היה ט"ז ניסן, וכתב היפה תואר (על נגלש"ת ר"ט מ"ח י"ז) שלפי"ז היו המלאכים אצל אברהם אבינו ע"ה ט"ו ניסן, והיה יום שלישי למילתו. ונמצא שנימול יום י"ג ניסן. ורב טוב לההוא יומא, וראוי לעשות יום טוב (ולכן אין אומרים בו תחנון). עכ"ל, וע"ש עוד.

קמחא דפסחא

דינא דגמרא - המנהג

יב. מנהג [קדום מזמן הגמרא (בדומה לירושלמי צנא צמרא א' ד')] לקנות חטים לחלקן לעניים לצורך פסח. וכל מי שדר בעיר י"ב חודש צריך ליתן לזה. (רמ"א א"ח - מכ"ט א').

והקשו המפרשים על לשון הרמ"א שקראו "מנהג", הלא מדינא דגמרא דירושלמי הוא. ובשער הציון (ס"ק ז') תירץ דמן הדין היה יוצא במצות צדקה - אם היו נותנים להעניים מעות שיקחו בעצמם חטים או קמח למצה, ולהכי קאמר דמנהג לקנות חטים ולחלקם לעניים, שיהיה מקרב הנייטא. עכ"ד. וע"ע בספר בית דוד (א"ח ס"ק קל"ז) מש"כ בזה.

יג. ואפילו תלמיד חכם הפטור ממס, צריך ליתן לזה. ושיעור הנתינה צריך להעריך כל אחד לפי ממונו. [ואם הוא עני, נותנין לו, והוא לא צריך לתת (אור זרוע ח"ב סי' קנ"ה)]. ואלה המשתמטים עצמם מליתן קמח עניים, יש עון בידם. (משנה ברורה מכ"ע ס"ק ו').

יד. והנה, ידוע שעיני העניים נשואות לזה. וכשהם ישארו בדוחק וברעבון, והוא יעלים עין בזה, ידוע מה שאמר הגמרא סנהדרין (לה) כל תענית שמלינין בו את הצדקה, כאילו שופך דמים, ופירש"י שרגילין היו בלילי תענית לעשות צדקה, והיו עיני העניים נשואות לכך, ואם ילינו נמצאו עניים רעבים, שנשענו על כך [עכ"ל]. והוא ג"כ כעין זה. (משנה ברורה ס').

אם ישארו
העניים
רעבים
היו
כאילו שפך
דמים

מעמים שתיקנו בן דוקא בחג הפסח

טו. אפשר דמשום זה תקנו קדמונינו מעות חטים בפסח יותר משארי רגלים, שהוא זמן חירות, ויושבין מסובין, וכל אחד הוא וביתו ברוב שמחה, אין זה כבוד לה' שהעניים יהיו אז רעבים וצמאים. ועל כן נותנין לו קמח על כל ימי הפסח, שיוכל גם הוא לספר יציאת מצרים בשמחה. (שער הציון ס"ק י').⁵ (וע"ע לקמן בסמוך סעיף י"ח עוד בזה מהרב בן איש חי ז"ל, ובהערה 6 מהגר"ר שלמה קלוגער ז"ל).

טז. ועוד טעם פשוט, דחמץ אינו ראוי לאכול, ומצה אינו מצוי כל כך להשיג לקנות, ואם לא יכינו לו על כל ימי פסח, אפשר שישאר ברעב, או יוכל לבא לידי קלקול. ומצאתי זה הטעם במטה יהודה. (שער הציון ס"ק י').

זו. ועוד טעם שקבעו קמחא דפסחא בפרטות ולא קבעוהו בכלל צדקות של כל השנה, משום שנותנין קמחא דפסחא גם לתלמידי חכמים, וגנאי להם לקבל מקופה של צדקה. (עבודת הגפן על הגדה של פסח - דף ד' טור ז' - דובא במחזיק ברכה להסד"א - א"ח מכ"ט ו').

⁵ ושוב מצאתי פשוט דומה לזה [אבל לא שוה לן] בעבודת הגפן (על הגדה של פסח [הוצא דנניו פעמים לזכר נפסי המיד"א ז"ל - נדפס באופנופן בשנת תפ"צ] - דף ד' טור ז') ובה דבריו: יש לדקדק, למאי נפקא מינא ומאי חידוש בזה דכתב דצריך לקנות חטים לעניים, דהא כל ישראל מחוייבים לפרנס את ענייהם כל השנה כולה, ומאי יום מיומיים שצריך לזרז את מזורזים ועומדים כבר. אלא נ"ל דיש בכמה מקומות עניים איש ובני ביתו עמו דבכל השנה כולה מפרדין בין הדביקים ונותנין לכל אחד ואחד מדור בפני עצמו, או אוכלין בקופה ותמחוי כפי המנהג. אכן בפסח, שאפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב להראות דרך חירות, ואם יהיה סועד על שלחן אחרים או בקופה, אין לך עבדות ועגמת נפש גדול מזה, שאפילו חייו אינן חיים, על כן כתב בתוספת' המנהג לקנות חטים לחלק לעניים, ר"ל שיאכלו העניים איש ובני ביתו עמו. עכ"ל.

❖ צריכים להרבות בצדקה וע"ז לקרב את הגאולה וכו'

יח. אנחנו צריכים ללמוד מגלות מצרים לימודים יקרים בגלותינו זה, והוא כי נראה איזה דבר אשר הועיל לגאול את אבותינו בגלות הראשון וכן נזכר בו עתה שיועיל לנו לגאולתנו בגלות האחרון הזה. והנה, רז"ל (מנא דני אליהו רנא כ"ד) אמרו שהצדקה הועילה להם להוציאם מכור הברזל, ולא יצאו אבותינו ממצרים עד שכרתו ברית לעשות חסד זה עם זה.

ועל כן גם עתה בגלותינו זה, צריכין אנחנו להשתדל במצות הצדקה ולקנות מדת החסד קנין גמור. ולזה הטעם שתיקן המגיר בתחילת סיפור יציאת מצרים "הא לחמא עניא וכו' כל דכפין ייתי ויכול וכו'", לרמוז שצריכין אנחנו להשתדל במצות הצדקה. וכמו שהועילה מצוה זו ביציאת מצרים, כן תועיל בגלות הזה שתהיה הגאולה בב"א. ולכן מסיים "השתא הכא, לשנה הבאה בארעא דישאל בני חורין".

ולכן צריכין להרבות בצדקה קודם חג הפסח לצורך הפסח, כדי שיהיה צורך בדבריו אלו שאומר בליל פסח "כל דכפין ייתי ויכול", אבל אם לא יתן צדקה לעניים קודם החג, יהיו דבריו לשחוק ח"ו, שהוא סוגר דלתי ביתו במנעול ואח"כ יושב ואומר לפני אשתו "כל דכפין ייתי ויכול"; ויתכן שגם אם באותה שעה יזדמן דרך מקרה שיבא עני וידפוק על הפתח על פת לחם, ג"כ ישיב לו כדרכו בערבי "אללה יבעת לך" (ה' ישלח לך), ולא יתן לו כלום.

ועל זה וכיוצא בזה הוכיח הכתוב בתוכחת מגולה (ישע"ה כ"ט י"ג) "יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבודני ולבו רחק ממני ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה", שהם כבודני באומנם "כל דכפין ייתי ויכול", אבל לבם רחק ממני, שלא כן לבם יהגה, אלא "ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה", כי האדם מלומד מאבותיו לומר נוסח זה בליל פסח.

ועל כן צריך שכל אדם ישתדל קודם הפסח לחלק לעניים בעבור חטי דפסחא ויין לקידוש ושאר מאכל ומשתה לשמחם, כדי שיצדק בדבריו אלו, כי הוא כבר הקדים ונתן מלחמו לדל.⁶ ואז כאשר הועילה הצדקה והחסד לאבותינו ביציאת מצרים, כן תועיל לנו בגלות המר הזה, ויגאלנו הקב"ה גאולת עולם, אכ"ר (וע"ע בסעיף ג', ד', וד', ומ"ט, וקי"ח, וק"כ, וקנ"א). (דרשות בן איש חי להרצן פ"ז ז"ל - ס"ג דרוש א' לשנת הגדול).

❖ "אם אתה משמח את שלי, אני משמח את שלך"

יט. ובאמת בכל המועדים צריך ליהזר במצות צדקה, וכמו שדרשו חז"ל (מנחמא - סוף פרשת ראה, הוצא נפש" דנח"ס ט"ז י"ב) על הפסוק (דנח"ס ט"ז י"ד) "ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך והלוי והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך", ארבעה שלי (הלוי והגר והיתום והאלמנה) כנגד ארבעה שלך (אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך). אם אתה משמח את שלי, אני משמח את שלך. ע"כ. הרי לך בהדיא כי הסגולה שיהיה אדם שש ושמח והשמחה במעונו - הוא כשהוא משמח לעניים ונותן צדקה, גם ה' יתן הטוב כמדתו הטובה שמשלם מדה כנגד מדה להיות שמח בבניו ובבנותיו. (מועד פ"ב ח' להגר"ם פלאגי" ז"ל - הקדמה).

⁶ וכ"כ הג"ר שלמה קלוגער ז"ל (מכתם שלמה על אור"ח סי' תכ"ט) וז"ל: נראה לי טעם נכון בעזה"י למנהג זה (קמחא דפסחא). כיון דנתקן לומר ב"כהא לחמא" "כל דכפין ייתי ויכול", והרי באמת אם יבוא עני ולא יתנו לו הוי כדובר שקרים לפניו יתברך. לכן נתקן ליתן לעניים מעות חטים, א"כ אח"כ כשיבוא העני יאמרו לו "אני לא אמרתי רק כל דכפין ייתי ויכול", אבל אתה אינך דיכפין, כי כבר נתתי לך מעות חטים, ואם אתה נתת המעות על דבר אחר, אתה גרמת בעצמך, ולא יהיה דובר שקרים לפני הקב"ה. ואתי שפיר, וזה נראה לי טעם נכון. עכ"ל.

כ. ואנכי הגבר, ראתה עיני בכמה בתים מעשירי עם מלאים כל טוב, ותמיד כל היום וכל הלילה אש המחלוקת לא תכבה מתוך ביתם, והם מתקוטטים אב עם בנו כלה בחמותה, יכול על מגן בדברי הבלים שאין בהם ממשות, ובפרט בבוא עליהם מועדים וימים טובים, ובמקום שמחת המועד נהפך ליגון, והנם אוכלים לחם העצבים ובעצבון תאכלנה. ודקדקתי אחריהם, וראיתי שהסיבה היא שאינם פותחים את ידיהם לחלק לעניים בחגים ובמועדים כפי עשרם, על כן באה להם הצרה הזאת, וכדברי רז"ל ורש"י - אם אתה משמח ארבעה שלי אני משמח ארבעה שלך. וכמה פעמים שלחתי אחריהם להוכיחם תוכחות חיים, והראיתי להם דברי רש"י בחומש כאמור, והתרחי בלשון רז"ל שאמרו "אם אתה משמח ארבעה שלי אני משמח ארבעה שלך" שצריך ליתן לעניים ובפרט לעמלי תורה בחגים ובמועדים מתנה הראויה, דבר המשמחו, דאם נותן לעני פרוטה כדרך שנותן לו בכל שבוע, מה שמחה היא זאת, כי בלאו הכי מרגלא בפומי לומר דעכשוו שהכל ביוקר איך יתכן שיתן לעני פרוטה אחת, אחרי שנתייקר כל דבר על חד תלת, וכו'. (מועד **לכ"ז** חי להגר"ם פאלאגי ז"ל - הקדמה).

❧ בזכות הצדקה נזכה בפסח בדין על התבואה

כא. בפסח נידונים על התבואה (ר"ע טו.), ואם אנחנו נרחם על העניים, הקב"ה ירחם עלינו לברך יבול הארץ, ונתנה הארץ יבולה. ושימו לב לכל הדברים הללו, ומקרא מלא הוא (דברים י"ג ט"ז) "ונתן לך רחמים ורחמך", ודברי תורה נשמעים מכלל הן לאו, וח"ו לא אפתח פי לרעה העונש למי שאינו מרחם על העניים! (דרושי הצ"ח - דרוש מ"ב).

כב. וכ"כ בקב הישר (פיק 6"א) וז"ל: צריכין ליתן צדקה ופרנסה לעניים, כי בפסח נידונים על התבואה (ר"ע טו.), ואיתא בזוהר חדש פרשת בראשית (י"א:) בפסח נידונים על התבואה. ופריך, מאי קמ"ל? אר"י על התבואה ממש, דאמר ר' יצחק, בשנה שעברה נתן להם הקב"ה תבואה כדי סיפוקא לעלמא, והנה כשרואה הקב"ה שהבריות לא יצאו ידי חובתן בעשיית הצדקה, נגד השפע הטוב שנתן להם הקב"ה בתבואה, והבריות לא נתנו מעשר כהוגן ולא יהבי מיניה למסכנא כהוגן וליתימי ולא למנה, כד אתי פסח דאין הקב"ה לכל עלמא על ההוא תבואה דיהיב להו בשתא דעברה. על כן יתבונן האדם היטב בכל חודש ניסן, אם יצא ידי חובתו היטב במצוה של צדקה נגד ההשפעה שקיבל מהקב"ה בשנה שעברה. עכ"ל, וע"ש עוד.

❧ הכנות לפסח

❧ הטורח לצרכי חג הפסח מתקן החטא של הו"ל

כג. זהו קבלה מגדולים הקדמונים שבכל טורח שמטריח האדם את עצמו לכבוד יום טוב של פסח, והוא עיף ויגע בהטורח, אזי בעסק זה הוא הורג ומכרית כל המזיקים הנקראים "נגעי בני אדם" שנבראו בהוצאת שכבת זרע לבטלה, ובוז הוא מתקן התיקון של הוצאת שכבת זרע לבטלה. והלב יודע מרת נפשו שכמעט אחד מאתנו לא ניצול מחטא זה בנערותו או אחר כך, על כן מוטל על כל אחד ואחד מישראל לתקן מאי דאפשר, כנזכר. (יפוד יוסף פיק פ"ד, וקב הישר פיק ט').

✧ יזהר ממחלוקת בהכנות לפסח

כד. להיות כי כל עניני טורח של חג המצות הקדוש הוא באהבה ובשמחה, לכן צריכין ישראל לשמור עצמן מלב רגז, ומכל שכן שלא יהיה ריב ומצה ומחלוקת ביניהם. (קב הישר פק פ"ט).

✧ יהא פזרן בממונו לקנות צרכי יו"ט - ובדי ליוזהר בחוקות הפסח

כה. כתב בספר משנת חסידים (ל"החסיד המקובל קדוש יאמר לו כמוהר"ר עמנואל חי ריקי ז"ל" (שון המיד"א ז"ל בספר שם הגדולים - ספרים מ' ל"ט) - והוא קיצור מחכמת האמת מהאר"י ז"ל (שם הגדולים - ספרים מ' רנ"ג) - נדפס באמשטרדם בשנת תפ"ז) (מסכת נוסן - ג' ז'): יקנה כל הצריך ליום טוב, ולא יחוש על הוצאותיו, כי כל אשר יוציא עליו, יכפלו לו מן השמים. עכ"ל, וע"ש רמז לזה. וכבר אמרו חז"ל (צ"ה טו). כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ועד ראש השנה, חוץ מהוצאות שבתות והוצאת יום טוב והוצאת בניו לתלמוד תורה, שאם פחת פוחתין לו (כלומר, ממציאין לו שכר מועט (ש"ס)), ואם הוסיף מוסיפין לו. ע"כ. [והרבה שלוחים למקום והרבה אופנים ליתן לכל אחד מה שקצוב לו, הן חסר הן יתר (פלא יועץ - ערך "הנאה")].

כו. ובספר פלא יועץ (ערך "חמץ") כתב: לא יהא הכסף נחשב למאומה בעיניו נגד אהבת הבורא! זה כלל גדול בכל המצוות, כל שכן וקל וחומר לשמור את חוקות הפסח כהלכתן - [להשיג מצות מהודרות ומאכלים כשרים למהדרין, וכדומה]. ע"כ.

✧ יאמר בפה שקונה לצורך חג הפסח - יזהר מלקנות צרכי החג בממונו של איסור

כז. כל מה שיקנה לצורך ביתו, יאמר בפיו "אני קונה זאת לצורך החג הקדוש הזה". וצריך האדם להזהר שלא יהיה במעותיו מה שיקנה לצורך החג הקדוש שום גזל או פרוטה משאר איסורים, כי אז נותן כח להסטרא אחרא שיהיה להם חלק בקדושה, וקיימא לן (פסחים כט): דחמץ אוסר במשהו. (קב הישר פק פ"ט).

כח. ועיין עוד לקמן סעיף נ"א ואילך - עניני נקיון הבית וביעור חמץ, וסעיף ק"א ואילך - עניני הכנות לסדר של פסח.

שבת הגדול

✧ בשבת הגדול קרבנו הקב"ה לעבודתו בראשונה

כט. עלינו לשבח לאדון הכל לתת גדולה ליוצר בראשית שלא עשנו כגויי הארצות, והבדילנו מן התועים, וקרבנו לעבודתו עבודת הקודש להיות לו לעם נחלה. והכל נעשה היום הזה, שבת הגדול - בעשור לחודש הזה, שצונו (שמות י"ג כ"ה) "משכו וקחו" - למשוך ידינו מעבודה זרה טומאת מצרים, וליקח צאן לפסח (שמו"ר ט"ז ז'). (דרושי הצ"ח - דרוש ל"ה).

מעם א' שנקרא "שבת הגדול"

י"ח
הגדול

ל. שבת שלפני הפסח קורין אותו "שבת הגדול". והטעם, לפי שנעשה בו נס גדול,⁷ שפסח מצרים מקחו בעשור לחודש היה, כדכתיב (שמות י"ג ג') "בעשור לחודש הזה ויקחו להם שה לבית אבות שה לבית", ופסח שיצאו ישראל ממצרים היה ביום ה', כדאיאתא בסדר עולם (פ"ה), ונמצא שה שעשרה בחודש היה שבת. ונכשנצטוו במצוה, אמרו ישראל "הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלוננו?!" אמר להם הקב"ה "עתה תראו הפלא שאעשה!" (מחזור ויטרי סי' רנ"ט, ועוד) הלכו ולקחו להם כל אחד שה לפסחו, ויגוררוהו על הקרקע לבזותו לעיני המצרים שמחזיקין אותו לאלוה (לגו' א"מ מ"ל א'), וקשר אותו בכרעי מטתו, ושאלום המצריים "למה זה לכם?" והשיבו "לשחטו לשם פסח במצות השם עלינו". והיו שינייהם קהות על ששוחטין את אלהיהן, ולא היו רשאים לומר להם דבר.⁸ (טור א"מ סימן מ"ג).

ובספר בלבו (סימן מ"ו, וכ"כ נמהרי"י) - מנהגים ה' ערצ פסח י', ונמחזור ויטרי סי' רנ"ט, וכע"ז נשבלי הל"מ סי' ר"ה, ועוד) איתא שכשראו המצרים שלקחו פסחיהם, חגרו איש חרבו על ירכו וביקשו להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים. וה' ברחמיו הגין על ישראל, והחלה את מצרים בתחלואים משונים, ונדונו ביסורין גדולים, שהיו מיעיהן מרותחין ובאש נדעכים וכו', ולא יכלו להזיק לישראל מאומה. עכ"ל.

ועל שם שנעשו נסים גדולים לישראל באותו שבת שהיה לפני הפסח, נומפני שזאת היתה התחלת הגאולה (מאמר מנן לנש"ץ), נקרא כל שבת שלפני הפסח "שבת הגדול".⁹ (טור א"מ סימן מ"ג, וב"ב סי' מ"ו, ושאר ראשונים הנ"ל).

⁷ היום אשר בו נעשים נפלאות ונסים, ראוי להקרא "גדול". והיום המקוה לפדיון נפשנו בגלותנו, זה יוכיח, שנאמר עליו (מלאכי ג' כ"ג) "הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא לפני בא יום ה' הגדול והנורא". (בינה לעתים - דרוש כ"ג).

⁸ איש לדקדק במדרש זה, למה זה היה אז שינייהם קהות טפי מבשאר כל הימים, אטו לא אכלו ישראל כל ימי היותם במצרים שה כבשים ושה עזים, והלא הרבה צאן הוה להו, ואי לא לאכילה למה היו רועי צאן חנם. ודוחק לומר בשביל חלב וגזיה בלבד. ועוד, דלחלוב ולגזו אלהיהן נמי גנאי להם. ונראה דבשאר כל הימים כששחטו אותן לכוונת אכילה, לא הוה איפכת להו למצרים, דאין זה נוגע לאלהיהן שבשמים - דהיינו למזל טלה, כיון שלא נתכוונו עליו, אבל השתא, כיון שהשיבו לשחטו לשם פסח במצות השם עלינו, וידוע כי טעם מצות שחיטת פסח היה כדי לבטל סבלות מצרים שהיו עובדים למזל טלה - ראש המזלות, סבורים היו שאין ח"ו מנהיג למעלה הימנו, לכך צוה הקב"ה לשוחטו, להודיעם שאין בו ממש, נמצא עתה ששחיטה זו נגעו ונתכוונו למזל טלה אלהיהן שבשמים, לכך קאמר שינייהם קהות על ששוחטין אלהיהן. ולהכי היו ישראל באותן ארבעה ימים בסכנה עצומה, וכמו שאמר משה לפרעה "הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלוננו". (תורת חיים מולין 35).

וכע"ז כתב הב"ח ז"ל (סי' מ"ג): ומה שכתב והיו שינייהם קהות על ששוחטין את אלהיהם, קשה, דלמה יהיו שינייהם קהות עכשיו ביותר, וכי לא היו המצריים יודעין שישראל שוחטין ואוכלין אילים וכבשים בכל יום ויום. ונראה שישאל הודיעו למצריים ששחטו השם עלינו לשחטו למטה כי בזה ישחט גם למעלה, והוה "על ששחטו את אלהיהם", ד"א"ת מרבה גם אלהיהם למעלה. ועוד משמע "את אלהיהם" של ישראל, כי רובם של ישראל עבדו עבודה זרה, וכדברי רז"ל (שמות רנ"א ט"ז ב') "משכו" (שמות י"ג כ"א) ידכם מעבודה זרה וקחו" לכם צאן של מצוה, ועל כן היו שינייהם קהות כי עד עתה עבדו לו, ועכשיו שוחטין את אלהיהם של עצמם למטה כי בזה ישחט למעלה. עכ"ל.

⁹ קורין אותו "שבת הגדול" גם ע"ש ההפמ"ה - מעם שמפמ"רין ב"וערב"ה: כתב בספר מטה משה (סי' קמ"ג): על שם שנעשה נסים גדולים לישראל בשבת שלפני פסח נקרא כל שבת שלפני פסח "שבת הגדול". ויש מקשים, מאחר שכל לשונם היה לשון ארמי, הוה להו לקרותו "שבת רבה" כמו "צומא רבה" "הושענא רבה". ותייך מורי הרב ז"ל כי לכך קורין אותו "שבת הגדול", על שם ההפסטה שקורין בההיא שבת דכתיב בה "הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא לפני בא יום ה' "

לא. וכתב ה"ב"ש (א"ח מ"ל א', והוא ע"פ תוספות שנת פז: ד"ה ואומר¹⁰): ועוד נס נעשה בו, שכשלקחו ישראל פסחיהם ובאו המצריים ושאלום, היה בכלל תשובתם להם שיהרגו הקב"ה בכורי מצרים, ובכורי ישראל יציל, כי יראה הדם ופסח על הפתח אשר שם בכורי ישראל, ואז נתקבצו בכורי מצרים אצל אבותיהם ואצל פרעה לבקש ממנו שישלחו את ישראל ולא יהרגו, ולא רצה פרעה ושריו, ועשו בכורות מלחמה בעיר, והרגו מהם הרבה, הדא הוא דכתיב (תהלים קל"ז י') "למכה מצרים בבכוריהם", "למכה בכורי מצרים" לא נאמר, אלא "למכה מצרים בבכוריהם", לומר כי הבכורים הם המכים, ולא המוכים. עכ"ל.

לב. אע"פ שהנס היה כל הדר' ימים עד הפסח, ויותר ביום רביעי - ששחטוהו¹¹, מ"מ עיקר הנס וקידיון השנים הוא יותר בהתחלה, ואח"כ כיון דדשו דשו. (ב"ב א"ח מ"ל א').

לג. מה שתולים הנס בשבת, ולא ב"י לחודש באיזה יום שיפול וולקרותו "יום גדול" (פ"י ח"ט), מפני שלא בא הנס אלא ע"י שמירת השבת, שמפני שידעו המצריים שהיו ישראל שומרים השבת במצרים, כדאיתא במדרש (שמו"ר א' כ"ט), היו מתמיהים שהיו מטפלין בבעל חי בשבת, וע"י כך שאלום. לכך קורין דווקא שבת "הגדול". (ב"ב א"ח מ"ל א').

לד. ועוד, אולי זכות שבת אהני להו פורתא להציל מיד המצריים, ולכן יחסו הנס לשבת. (פ"י ח"ט א"ח מ"ל א'). וכ"כ בספר בינה לעיתים (ד"ח כ"ג - ד"ח א' לשנת הגדול) בשם המפרשים.

ובספר זכר דוד (להר"ר דוד ז"ל, אב"ד ור"מ דק"ק מודנה - נדפס בשנת תקצ"ז) (מאמר ג' פרק מ' - דף נ. נדפס"ר) כתב, תלה הדבר בשבת לפי שלא גרם כל זה אלא קדושת השבת, באשר אז מתבטלת הנהגת השרים והמזלות החצונים, וכן נתבטל אז כח השר והמזל של המצריים, ועל כן נקרא "שבת הגדול", כי ממנו בא מופת לכל השבתות.

לה. וכתב ה"ב"ש (א"ח ט"ז): מה שתמהים העולם דאמאי יחסוהו לנס אל השבת ולא ליום העשירי בחודש, כבר נאמרו בו דברים הרבה, ואני קיבלתי [משם ר' משה חריף] דהטעם הוא לפי שבעשור לחודש עלו מן הירדן (יהושע ד' י"ט), ואם היו מייחסין הנס ליום העשירי והיו קוראין יום העשירי "יום גדול", היו טועים לומר שעל שם הנס שעלו מן הירדן נקרא "גדול", ולכן יחסו הדבר אל השבת, לפי שידוע היה שעלייתם מן הירדן לא היתה בשבת. עכ"ל.

לו. ובדרושי הצ"ח (ד"ח ל"א) כתב, "עלינו לשבח לאדון הכל לתת גדולה ליוצר בראשית", הרי ששבח של גדולה שאנו משבחים לשמו הגדול, יש לו שייכות ליצירת

הגדול והנורא. ובוה יתורץ ג"כ מה שקורין אותו "שבת הגדול", ולא "שבת גדול". אך הקשה מורי ז"ל, הוי להו לקרותו "שבת וערבה" על שם התחלת ההפטר, כמו "שבת חזון" "שבת נחמו". ונ"ל דהא והא מרומז במילת "הגדול" - ההפטר והנס. עכ"ל.

וכיון דאתא לידן ענין ההפטר, אעתיק דברי ה"ב"ש (א"ח מ"ל א') וז"ל: נראה לי טעמא דמפטרין "וערבה" בכל שבת הגדול, משום דכתיב בה (מלאכי ג' כ"ג) "הנה אנכי שולח לכם את אליהו וגו'", שהוא דומה לבשורת משה הגאולה במצרים, והוי מעין המאורע בכל שבת הגדול. עכ"ל.

¹⁰ התוספות כתבו הנס באופן אחר ממש"כ בטור, וז"ל: קורין אותו "שבת הגדול" לפי שנעשה בו נס גדול, כדאמרינן במדרש, כשלקחו פסחיהם, באותה שבת נתקבצו בכורות אומות העולם אצל ישראל, ושאלום למה היו עושין כך. אמרו להן "זבח פסח לה' שיהרג בכורי מצרים". הלכו אצל אבותיהם ואל פרעה לבקש ממנו שישלחו ישראל, ולא רצו, ועשו בכורות מלחמה, והרגו מהן הרבה וכו'. עכ"ל. ובלבוש הביא דברי הטור ואח"כ דברי התוס' וכללם יחד, דהיינו שהיו ב' נסים בליקחת השב לפסח.

¹¹ עיין מבייתא (נא - מק' דפסקא ה') מן הנס שהוא עושה לכם במשיכתו אתם יודעים מה בשחיתותו.

בראשית, שזהו גדולתו הנפלאה. והנה, נודע שיציאת מצרים הוא אות ומופת על חידוש עולמו, ודבר זה כפול בכל דברי המפרשים, וגם ע"פ פשוטן של דברים, משום שע"פ מערכת המזלות, אז בעת ההיא והמחגרת הגדולה אז היה ע"פ המזלות שאין עבר יכול לברוח ממצרים. והנה, לפי דעת האומות הקדומים שהעולם קדמון ואין לו מנהיג, א"כ כל הנהגות העולם ע"פ המזלות ואין לשנות דבר. והקב"ה ברוב גדולתו שידר המערכות, ובחודש ניסן שהוא מזל טלה - מזל מצרים, הוציא לעין כל ששים רבוא ישראל, מלבד נשים וטף וזקנים. הרי נתפרסם עוצם יכלתו, ושהוא המעריך המערכות של המזלות, והוא היוצר בראשית - ברצונו העריכם, וברצונו שידדם.

נמצא שלקחת הטלה לפסח הוא אות על שידוד המזלות, ועל יצירת העולם. וגם שביתת שבת הוא אות למעשה בראשית, מקרא מפורש בתורה (שמות כ' י"א) "וינח ביום השביעי, על כן ברח וגו'". ולכן הוקבע נס זה ליום השבת קודש.

ונקרא "שבת הגדול", ששם "גדול" מורה על יצירת בראשית. "הגדול" הוא כינוי להקב"ה - שבת של גדול, דהיינו שבת בראשית שבו שבת האל הגדול. עכ"ד בקיצור.

ל. בספר בינה לעיתים (דרוש כ"ג - דרוש א' לשנת הגדול) כתב: נראה לי, למה שעיקר כוונת נס זה היתה להורות ולפרסם טעות המצריים בעבודת יראתם לכוכבים ולמזלות ובפרט למזל טלה, והיה השה שם כולל לטלה וגדי כאמרו "שה כשבים ושה עזים" (דברים י"ד ד), וא"כ ממילא נשמע כי שני המזלות אשר בשמים טלה וגדי שניהם היו נעבדים להדמות ועל שניהם באה מצות קרבן פסח מן הכבשים או מן העזים תקחו (שמות י"ז ה). לכן רצה הש"י להורות הכנעתו והשפלתו ביום ממשלתו ורום מעלתו, הוא יום השבת שמזלו גדי וטלה, שעם היותו שולט באותו היום בהיות נוסף עליו כח כוכב שבתאי, עכ"ז צר כחו ונפל שדוד לפני בני ישראל ובידם יקחוהו ויאסורוהו עד לטבח יובל. וא"כ באיזה יום אחר שאינו משליטת המזל לא היה הנס כ"כ גדול. ולכן נקבע זכר הנס הזה הגדול משנה לשנה ביום שבת קדש להקרא "שבת הגדול", להודיע שעצמו של יום השבת מגדיל אף מרומם מהות הנס. עכ"ד. וע"ע בספר אורים גדולים סימן ו' למד כ"ד).

ועוד, לפי שעצמו של יום השבת מגדיל מהות הנס

מ"ב' שנקרא "שבת הגדול"

לח. כתב בחזקוני (שמות י"ז ג): "בעשור לחודש הזה ויקחו להם", יום שבת היה, ולפי שעשו בו ישראל מצוה ראשונה, כגון מקח הפסח בעשור, נקרא "שבת הגדול". עכ"ל. והאבודרהם (חושן יסן) הביא את זה בשם מחזור ויזרי, שלכן נקרא "שבת הגדול", שהוא שבת ראשון שנכנסו למצוות.

לפי שבו נכנסו ישראל למצוות

וגם בספר עוללות אפרים (ח"צ עמוד ג' מאמר ל"א-ל"ב) הביא את הטעם הזה. וכתב דכשתצרך תואר השבת ("גדול") לתואר הפרשה ("צו", שכרוב השנים חל שבת הגדול בפרשת צו) תמצא "גדול צו", וזה הוראה כי גדול המצווה ועושה וכו' (קדושין ל"א). וע"ש עוד.

מ"ג' שנקרא "שבת הגדול"

למ. בשבת זה מאחרים העם בבית הכנסת לשמוע הלכות הפסח ולספר בנסים ונפלאות שעשה הקב"ה עם אבותינו במצרים,¹² ומפני האיחור הזה שמאחרים בבית הכנסת נראה להם היום גדול, על כן הרגילו לקרותו "שבת הגדול". (שבלי הלקט סימן ר"ה, הוצא נמטה משה - סי' מתקמ"ב, וכ"כ במהרי"ל - מנהגים, ובספר בינה לעיתים - דרוש כ"ג - דרוש א' לשנת הגדול).

שבו מאריכין בדרשות בהלכה ובאגדה

¹² להיות שבפסח רבו בו עד מאד פרטי ענייניו, אם בהפלגת דיניו ואם בהשכלת דרושיו ועוצם הסיפור במהות נפלאותיו, היה זה סיבה לתופשי התורה להאריך עליהם ביום השבת הקדוש הזה, וכל העם מקצה יטו אזנם לשמוע בלמודים זמן נוסף יותר משאר השבתות. (בינה לעיתים - דרוש כ"ג - דרוש א' לשנת הגדול).

מעם ד' שנקרא "שבת הגדול"

מ. וכע"ז בספר צדה לדרך (מאמר ד' כלל ג' פרק ג'), שבשבת הזו היו מתקבצות קהלות גדולות כדי לשמוע הלכות הפסח, ולכן קראוהו "שבת הגדול" - לשמוע הלכות גדולות: מקום זבחים ועולות, ותשובות ופסח בהלכות הפסח והתפילות, ולהודות לנורא עלילות הנותן בים דרך ומסילות. עכ"ל.

שבו היו מתקבצים קהלות גדולות לשמוע הלכות גדולות

מעם ה' שנקרא "שבת הגדול"

מא. כתב בספר אורים גדולים (להג"ר אברהם ישראל זאבי ז"ל - "גדול הדור, הרב המופלא" (לשון המידה ז"ל צנכ"י - י"ד רמ"ט ג', וכ"כ צנכ"י א"ח מ"ח ד'), "חכמתו וקדושתו נודע ביהודה ובישראל גדול שמו, והיה רב בעיה"ק חברון ת"ו כשלשים שנה וכו'. היתה מנוחתו כבוד זקן ושבע ימים באייר שנת ה'תצ"א" (ס' הגדולים - גדולים י' מ"ג, וע"ש עוד). בגליון הגאון רעק"א ז"ל ציין לדבריו בספר אורים גדולים בהרבה מקומות) (ס'מן ו' לימוד כ"ד): אמרה נפשי כי דבר גדול דברו בזה (שקראוהו "שבת הגדול") ושורש גדול נמצא בו, והוא כי חכמים הראשונים ז"ל המה בחכמתם הנהיגו שם זה בפי המון ובכל שבת שלפני הפסח להורות להם את הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשו, והוא כי ידוע כי התורה אמרה (ויקרא כ"ג ט') "וספרתם לכם ממחרת השבת", ובא לנו בקבלה אמיתית (מנחות סה:): כי שבת האמור כאן אינו שבת בראשית (ר"ל יום ד' לשבעת ימי השבוע), כי אם יום טוב של פסח, ולא כמו שטעו בימי בית שני אשר פרח הזדון וצץ מטה רשע והכחישו בקבלה באמרם לעולם עצרת אחר השבת, באמרם כי "מחרת השבת" האמור בתורה הוא שבת בראשית סתם ועל זה יסדו טעוהם, אמנם הוא יתברך הנחילנו דת אמת - תורה שבעל פה קבלה למשה מסיני, ושם נאמר בפירוש כי "שבת" האמור כאן הוא יום טוב ראשון של פסח, ויום טוב נקרא "שבת" ג"כ, שבו אנו שוכחים ממלאכה שאינה אוכל נפש. והנה, הטועים הנזכרים טעו ומטעים בני אדם, אשר על זה הוכפלו תנאים ואמוראים וגאונים להוכיח ענין זה מן הפסוקים, וגם מפני ההמון הנהיגו הרגש רב והתעוררות גדול בעת קצירת העומר שם כדי לבטל המעוררין, כנודע. אשר לזה נראה לי שהנהיגו מימי עולם לקרוא לשבת שלפני הפסח "שבת הגדול", להודיע לבני אדם כי יש יום אחריו סמוך ונראה שנקרא "שבת" ואינו גדול כמוהו, והוא יום טוב ראשון של פסח שנקרא גם כן "שבת". עכ"ל, וע"ש שכתב דשבת נקרא "גדול" כי עונשו של שבת גדול הוא, שהוא בסקילה, ויום טוב הוא בלאו, ע"ש.

להודיע שם יו"ט נקרא "שבת", שלא כדעת הצדוקים

וסיים הגר"י זאבי ז"ל שם: וטעם זה העיקרי נצטרף לטובה כי עולה לזכרון ג"כ כדכתבו הטור והתוספות אשר לסיבה הנזכרת לא קבעו שם זה באיזה יום שיהיה (ר"ל לא קבעו י' בניסן לזכרון הנס ולקרותו "יום גדול", אלא יחסו הנס ליום השבת שאירע בו, שלא ככל מועדי התורה שנקבעו למנין ימי החודש) דאגב אורחך לבעל דבכך אשתמע. וטעם זה דאמרן הוא יציב ונכון. עכ"ל.

מעם ו' שנקרא "שבת הגדול"

מב. כתב מהרי"י ז"ל (פנתי פנתי - דרוש ז' לפסח נא): הרב אבא מארי (המבי"ט) ז"ל היה דורש טעם שנקרא "שבת הגדול", שכשהיו ישראל במצרים, שאל משה מפרעה יום אחד של מנוחה, ותפס לו יום שבת (שמות נה א' כ"ח). ומכל מקום בכל שבת תיכף היו יוצאים ממנוחה ועונג ליגיעה וענוי. אבל בשבת הזו, שהיה יום שלקחו יראתם וקשרוהו בכרעי המטה והיה להם תלוי ראש, לא חזרו להשתעבד. לכך נקרא "שבת הגדול", כלומר יומא דשבתא אריכתא. ואפילו למה שכתבו במדרש שכל אותם שנים עשר חודש שהיה משפט המצריים לא נשתעבדו, היינו שלא היו משועבדים בעבודה קשה, ומ"מ אכתי עבדי פרעה נינהו, אך בשבת זה ידעו שיצאו לחירות, שאם באלהים (של המצריים) שלטו, בעצמם לא כל שכן. עכ"ל.

שבשבת זו נמשכה מנוחת השבת לימי החול

מעם ז' שנקרא "שבת הגדול"

מגן. שבת זו נקרא "שבת הגדול", והרכה טעמים נאמרו בו. ומ"מ מ"ט לקרותו "גדול" דוקא. ונ"ל משום דכל שבת מושך קדושתו רק עד מוצאי שבת קודש, ואז חוזרים רשעים לדינם, ואומרים "ויהי נועם" כידוע (עי' טור א"ח סי' רנ"ה), אך שבוע שחל יום טוב בתוכה, כיון שהימים שבינתיים מונחים בין קדושת שבת לקדושת יו"ט, נמשך קדושת שבת יותר, ואין אומרים "ויהי נועם", כי אין שליטה למזיקים אז. נמצא אותו השבת הוא גדול, ונמשך זמנו יותר משארי שבתות. ומיום שנברא העולם עד עתה שבת זה של עשור לחודש הזה, לא היה נמשך קדושתו [של שבת] יותר מכ"ד שעות, וזה היה השבת הראשון שעתיד להיות יום טוב ביום ה' שאחריו (כשנ"ח פ"ג), על כן נקרא הוא "שבת הגדול" הראשון. (דרשות חתם סופר - דף ל"ד. נהפ"ה).

שבת ראשון
שנמשך
קדושתו עד
החג

דרשת שבת הגדול - במה ידרוש

מר. שואלין הלכות פסח קודם לפסח שלשים יום. ומטעם זה נוהגים לדרוש בשבת שלפני הפסח, שהוא "שבת הגדול". (שו"ע א"ח מ"ט א', ומגן אברהם ס"ק ז', וכ"כ נמשנה ברורה ס"ק ז'). ובדרשות צפנת פענח למהרי"ט ז"ל (סוף דרוש ז' לפרשת נא) כתב ששמע שכבר מימי היותנו בבבל היו רגילים להתקבץ קבוץ גדול בשבת זו ולהזהיר לשאול ולדרוש בהלכות פסח. ע"ש.

ולכן, כל איש ישראל יהגה כפי כחו באותו היום בדיני חג הפסח, כי רבו, וגם רגליו ירוצו לשמוע הדרשה. (זכר דוד מאמר ג' פרק כ' - דף פה:).

מה. והעיקר [בדרשה זו] להורות לעם ה' דרכי ה' ללמד המעשה אשר יעשון, דהיינו דיני הגעלה וביעור חמץ ושאר הלכות פסח, [משום דנפיש וחמירי ההלכות פסח (מהרי"ל - מנהגים - ז' יוס קודם לפסח - ז')]. (ובספר שבלי הלקט (סי' ר"ה) כתב שדורשים גם בלכות יום טוב וחול המועד). (מגן אברהם א"ח מ"ט ס"ק א', וכ"כ נמשנה ברורה ס"ק ז'). אבל אם יהיה הדרשה רק בפלפול או דרוש בעלמא, אין יוצאין בזה ידי חובתן. (משנה ברורה ס').

עיקר הדרשה
יתנה בהלכה
למעשה

מו. ובשבלי הלקט (סימן ר"ה) כתב דאף אם העם כבר למדו את ההלכות, דבר חשוב הוא לחזור ולהזכירם בשבת זו. וכע"ז מצאתי בספר מהרי"ל (מנהגים - ז' יוס קודם לפסח - ז'), שפעם אחת סיים ואמר: ידענא בעם זה דכולם יודעים הלכות המועד, מקטנים ועד גדולים, וכל שכן הלומדים שיודעים דברי רז"ל. אפילו הכי מוטל על הציבור לשמוע הדרשה, שמתוך כך משימים אל לבם בשעת מעשה. עכ"ל.

אף אם כבר
יודעים
ההלכות,
צריך לחזור
ולהזכירם
בשבת זו

מז. ובחפשי בספרים מצאתי שמימים הראשונים היו נוהגים לדרוש בהלכה למעשה, וגם בסיפור יציאת מצרים. כ"כ בספר שבלי הלקט (לרבינו דקדיה ב"ר אברהם הרופא ז"ל, אחד מן הראשונים, בתקופת מהר"ם מרוטנבורג ז"ל) (סי' ר"ה) שנוהגין לדרוש בשבת הגדול בהלכות ביעור חמץ וכו', ועוד, "לספר גבורות אלהינו, איך באו אבותינו במצרים, איך הוציאם בתועפות ראם לו וקרע לנו את הים, ולספר ולדרוש בקהל את כל אשר עשה". עכ"ל. וכ"כ בספר בינה לעיתים (דרוש כ"ג - דרוש א' לשנת הגדול). וכ"כ בספר כסף מזוקק (לרבינו יאשיהו פינטו ז"ל¹³) (סדר לו לשנת הגדול דרוש א' - דף ר"א טור ג') וז"ל: נהגו ישראל בכל מקומות

מימים
הראשונים
נהגו לדרוש
בהלכה
למעשה
ובסיפור גם
יציאת

¹³ רבינו יאשיהו ב"ר יוסף פינטו ז"ל, הוא היה "החכם השלם ראש הדרשנים" (לשון גאון ק"ק ספרדים זאמשטטס נהכמטם לספר כסף לריו - שנת תפ"ט), "האיש האדם הגדול" (לשון מהר"ט נש"ט שלו מ"א סי' ז'), "רבא דעמיה מדברנא דאומתיה איהו וגולתיה יהא ויאה המראה הגדול הזה מזה בן מזה סיני ועוקר הרים החכם השלם הדיין המצויין" (שם סי' ק"ו). היה רב מובהק ודרשן גדול בעיר דמשק, ותלמיד מובהק מהרב המוסמך ר' יעקב אבואלעפייא ז"ל (עי' בשם הגדולים (מג"ס ר"צ) אודותיו). (קולא דיוקו, ופ"ג - גדולים י' ר"צ). הר"ר יעקב אבואלעפייא ז"ל היה מוסמך מסמיכה החדשה של הרב יעקב בירב

מושבותיהם להיות שואלים ודורשים בהלכות הפסח ביום השבת הגדול והנורא הזה המרבים לדרוש ביציאת מצרים, וכל המרבה לספר הרי זה משובה. עכ"ל. ובדרשות ר"י אבן שויעב (תלמיד הרשב"א) (פרשת זו ולשנת הגדול) כתב שע"ז שמזכירים הנסים הגדולים אשר עשה ה' עמנו, אז המצוות נעשים יותר בזרזות ובשלמות.

עיי' חזקת הנסים מקיימים המצוות יותר בשלמות

ובספר זכר דוד (מאמר ג' פרק כ' - דף פה-): כתב: הדורש ירחיק עצמו מהפלפולים וביופי המליצות, רק כל מגמתו תהיה להודיע לעם משפטי רגל הקדוש הבא ולהגדיל גדולת עוז נפלאות הבורא בסיפור הנס בדברי הגדה המושכים לבו של אדם, ולתקוע בו יראת שמים להכיר טובתו של מקום עלינו בהוציאנו ממצרים, וגם שם הצילנו כי הפליא ה' בין ישראל למצרים כשהכם עשר מכות וכו'. עכ"ל.

מח. ועוד מצאתי בספרים רבים מרבנן קשישיא ז"ל שבדרשותיהם לשבת הגדול גם הוכיחו את העם בתוכחת מוסר מעניני דיומא, עיין בספריהם ותמצא.

גם נהגו לדרוש בענין הגאולה

ממ. ובספר מחזיק ברכה (א"ח מ"ל ד') כתב: בדרוש שבת הגדול יאזור חיל לעורר לב העם על הגאולה, דאמרו רז"ל (ר"ה יב.) בניסן עתידין ליגאל, וכמה מאות שנים הנסני"ם נראו בארץ ואנחנו לא נושענו, ויארין בזה כיד ה' הטובה עליו. עכ"ל. (וע"ע בסעיף ג', וז', וח', וי"ח, וקי"ח, וק"כ, וקנ"א).

לדרוש בענין הגאולה

אמירת "שבת הגדול מבורך"

נ. כתב החיד"א ז"ל (ממוקן גרסה א"ח מ"ל ז') שנהגו המדקדקים שבמקום מה שאומרים בשבתות דעלמא "שבת שלום מבורך", בשבת זה אומרים "שבת הגדול מבורך".

ביעור חמץ - בדיקת חמץ - ביטול חמץ

אשריהם ישראל שנזהרים לבער החמץ בתכלית הזהירות

נא. אשריהם ישראל, ונשותיהם יותר מהם, נזהרים לבער החמץ [מרשותם] בתכלית הזהירות, ומחמירין יותר ממה שצריך. תבוא עליהם ברכת טוב. (פ"א יו"ע - עין "פסח").

גב. ובספר יסוד יוסף (פרק פ"ד) וספר קב הישר (פרק פ"ט) כתבו: מנהגן של ישראל תורה היא, לגרר שולחנות וספסלים וכתלים מפני חשש חימוץ (עי' שו"ע א"ח מ"ח ז', ונמפרשים טו.) וה' יתברך, עיניו פקוחות על כל מעשה בני ישראל, עדת סגולתו קדושים בני קדושים, אשר כל טרחתם הוא לביעור חמץ כל ימי חודש ניסן, וכמו כן יגרר וינער הקב"ה את כל הנעצים הבאים מסטרא אחרא אשר שקועים בקירות וכותלי הבית, ומקטרוגם. עכ"ד.

בדיקת חמץ: מצוה חביבה - לא יקוין בבדיקתו

נג. בדיקת חמץ, היא מצוה חביבה הבאה משנה לשנה.¹⁴ (יסוד יוסף - פרק פ"ד).

ז"ל, והוא ז"ל סמך את הרב יאשיהו פינטו ז"ל (נדפסה הסמיכה בראש ספר כסף נבחר), ולכן קראוהו "הרב המוסמך" (עי' שם הגדולים - ספרים כ' מ"ט, ושם נ"ז).

¹⁴ מצוה הבאה מזמן לזמן חביבה בשעתה טפי משארי מצוות שאין להם זמן קבוע. (חתם סופר עה"ת - נהגלומן ד"ס ואלמרו - עמ' ל"ו).

נר. לא יקנן בבדיקתו, אע"ג שיש לו טרחא גדולה, כי מצוה זו היא גדולה מאד, ולפום צערא אגרא (לכות ה' כ"ג). (בן איש חי - הלכות שנה א' פרשת זו סעיף ג').

❧ יכוון בבדיקתו ג"כ שיבערו ויסורו כל מיני סמ"א מביתו

נה. כשמחפש חמץ בביתו וגורר חמץ מסעפים וסדקים וחורין, יכוון ג"כ שיבערו ויסורו מכל הבית כל מיני הסטרא אחרא שנתפשטו ונדבקו בבית ע"י מחשבות רעות ופעולות רעות שנעשים בבית (עיין בהערה דברים נפלאים¹⁵). (יסוד יוסף - פקד פ"ד). (וע"ע בסעיף נ"ב).

❧ בשריפת חמץ יכוון על יציאתו משיעבוד היצר"ר

נו. זה הענין מבואר בוהר ויקרא (ה): שביום י"ד בניסן כשמבערים החמץ בשריפה, יכוין כי אז הוא בן חורין והוא יצא משעבוד היצר הרע, שהוא השטן המושל עלינו בגלות המר, הזה ועתה בשריפת החמץ מורה שיבער גם היצר הרע מהעולם, ואנחנו כולנו קדושים ובתוכנו ה', וכל הקליפות והרשעה כולה יתבטלו מהעולם, ואז יהיה ה' אחד ושמו אחד, וכו'. הכלל העולה, כי ביעור חמץ מורה על החירות מסטרא אחרא. (קב הישר - פקד פ"ג). (וע"ע לקמן סעיף ס"א).

¹⁵ להיות האדם במקום מסויים, הוא מושפע מכחות שכאו לשם ע"י פעולות בני אדם שכבר היו שם: כתב רבינו החתם סופר ז"ל (תמ"ט עה"ט פרשת מטעי - עמ' קס"ג טור א'-ב'): בבוא אדם אל המקום אשר כבר נכשל בו אדם בשום עבירה מהעבירות, אע"פ שעתה אין שם אותו האדם, מ"מ כבר נמשך שם טומאת זוהמת קליפה, והיושב שם מעתה לחטוא בהנה. וגדולה מזה, אפילו ע"י מחשבת חושב לעבור עבירה, או אפילו בעל עבירה שחשב לישב באותו מקום, כבר פעלו מחשבתו ומשוי ל"י מקום רע. עכ"ד, וע"ש עוד.

וכן מצאתי דומה לזה בדרושי הצ"ח (לר"ט ג') שהוכיח את עמו שלא יעשו מגינים איש איש בביתו, וכתב: [רבים עושים מגינים] בבתיהם אשר סרוחים על ערשותם, ומי יודע כמה קליפות ומזיקות שם נולדו. ואם עתה דר שם אדם כשר, מי יודע לפני כמה שנים מי היה דר שמה, הכי שם תהא תפילתו נשמעת? ! ובמקום שמדבר כל היום, נדברים איש את רעהו שפת חלקות ושקרים ולשון הרע וליצנות, שם מתפללים? ! משא"כ בית הכנסת המקודש מעולם, ונבנה בקדושה לשם בית הכנסת. עכ"ד.

ועוד מצאתי ענין דומה לזה לצד הטוב בספר נפש החיים (שער א' פרק ו' נהגה, ונשער א' פרק י"ג), שמעט שעולה על טוהר מחשבת האדם לעשות מצוה, תיכף נעשה רשומו למעלה בשרשו העליון לבנות ולנטוע כמה עולמות וכחות עליונים, וממילא מתעורר וממשיך גם על עצמו אור מקיף מהקדושה העליונה, והיא חופפת עליו וסובבת אותו ומסייע לגמור את המצוה. ע"ש. וכן להיפך ח"ו, בעת עברו על אחת ממצוות ה', אמרו ג"כ במאמרם ז"ל (יומא ג'). כל המטמא עצמו מלמטה מטמאין אותו מלמעלה, פירוש ג"כ כנ"ל, שמשורש אותו העון למעלה בכחות הטומאה הוא ממשיך רחמנא לילצן רוח הטומאה על עצמו, וחופפת עליו וסובבתו, וכו'. (נפש החיים שער א' פרק ו' נהגה).

והנה, לבר מענין הנ"ל שכתב רבינו החתם סופר ז"ל, יש עוד השפעה כללי שעושה האדם ע"י פעולותיו על טבעי העולם, כמש"כ בספר בית הלוי (פרשת נח) דכמו דהאדם פועל בעצמו ע"י הרגילו במעשיו הרעים ועושה בעצמו טבע שניה להיות טבעו משתוקק ונמשך לעשות כמעשיו הקודמים - וגם אם בשכלו מביד כי לא טובים הם, כמו כן הוא פועל במעשיו בכל העולם התחתון בכלל. ולא מבעי אם חטא בפרהסיא, הרי ודאי דגורם לאחרים הרואים שילמדו ממנו, אלא אפילו אם חוטא בצנעא בינו לבין עצמו, מ"מ ע"י המשכו אחר איזו תאוה הוא מגביר כחה של התאוה הלזו עד שמשורש זה בטבע של כל הברואים ובהעולם להיות טבעם נמשך לזה יותר ממה שהיה מקודם, כי כן יסד מלכו של עולם בהטביעו טבע לכל בריותיו - להיות טבעם נשתנה ונמשך אחר מעשה האדם והרגלו, וכפי רוב עשיית האדם כן ישתנה טבע של כולם, אם מעט ואם הרבה. וענין זה, הגם כי לא נוכל להשיגו בשכל, מ"מ כל אדם יוכל להרגישו בחוש ממש - בבואו לאיזה מדינה אחרת חדשה שהיא פרוצה באיזו פרט מן הפרטים, ימצא גם בעצמו איזו נטיה והמשכה לזה הפרט יותר ממה שהיה לו כשהיה במדינה אחרת. וכן להיפך, הצדיק ע"י מעשיו הטובים הוא מגביר התשוקה להטוב, ונמשך מזו התשוקה קצת גם להרשע ועושה לפעמים טוב. עכ"ד, וע"ש באריכות דברי פי חכם חן.

אור מקיף
מקדושה
שכא לאדם
שחושב
לעשות טוב
וכן להיפך

השפעת
האדם על
טבעי
מדינתו
וטבעי
העולם

יש שורפים החמץ עם הלולב וההושענות

נז. אמר מהרי"ל, יש מרבתינו בני אדם ששורפין החמץ עם עצי לולב וההושענות, הואיל ואיתעביר ביה מצוה אחת כו', ויש אופין בו הג' מצות. וקורא אני עליהם (שע"ה ס' כ"ה) "ועמך כולם צדיקים". (ספר מהרי"ל מנהגים - ה' ערך פסח).

אמירת "כל חמירא וכו'"

נח. אע"ג דמדאורייתא בבדיקה לבד סגי, דמן התורה סגי באחד מהן - או בביעור או בביטול, דאפילו אם ישאר שם חמץ בבית אינו עובר עליו כל זמן שלא נודע לו, כיון שבדק היטב ועשה כל מה שמוטל עליו, מ"מ חכמים חששו שמא ימצא גלוסקא יפה שאינה נבטלת מעצמה כמו פירורין, וישהה מעט קודם שישרפנו, ויעבור עליו בבל יראה, אבל אם יבטלנו, שוב אינו עובר בכל גווני בבל יראה, דהוי הפקר ולא דיליה הוא. (משנה ברורה מ"ד ס"ק ו').

טעם שצריך
ביעור וגם
ביטול

ולכן, אחר הבדיקה מיד בלילה יבטלנו ויאמר "כל חמירא דאיתיה ברשותי דלא חזיתיה ודלא ביערתי (אבל מה שראה וביער, אינו מבטל עכשיו, שהרי רוצה לאכול עוד מה שמשיר, וגם כדי לקיים מצות שריפה בחמץ שלו למחר, ולכן אינו מבטל הכל עד למחר אחר אכילה ואחר ששרף החמץ (מ"ג ס"ק ט"ו)), לבטל וליהוי כעפרא דארעא". (שו"ע או"ח מ"ד כ"ד).

ויאמר הביטול בלשון שמבין,¹⁶ [שהרי הביטול הוא מתורת הפקר, ואם אינו יודע, מה מהני הביטול (מ"ג ס"ק ט"ו)]. (רמ"א ס"ט). [ועל כן, טוב ללמוד לעמי הארץ שאינם מבינים בלשון הקודש, או אשה שמבטלת, שתאמר בלשון שמבין. ואם אמר עם הארץ בלשון הקודש, אם יודע לפחות ענין הביטול, שיועד שמפקיר חמצו, יצא בדיעבד. אבל אם אינו מבין כלל, וסובר שאומר איזה תחינה, לא יצא אפילו בדיעבד (משנה ברורה ס"ק ט"ו)].

יאמרו בלשון
שמבין

וטוב לחזור ולבטלו פעם אחרת ביום י"ד סוף שעה חמישית, קודם שתגיע שעה ששית,¹⁷ שמשתיגוע שעה ששית נאסר ואין בידו לבטלו. (שו"ע ס"ט). ואין לבטלו ביום אלא לאחר ששרף החמץ, כדי לקיים מצות שריפה בחמץ שלו. (רמ"א ס"ט).

יבטלו שנית
ביום

נח. כתב בספר פלא יועץ (עק"מ חמץ), כשאומר נוסח "כל חמירא", לבד מהכוונה בפשטות הדברים, שמבטל חמצו ע"פ דין, גם יכוון אל סודו בכללות מה ששכלנו מגעת שהוא לבער ולבטל רוח הטומאה. וצריך לאומרו ג' פעמים, בין ביום ובין בלילה.

ביכל
חמירא יכוון
ג"כ לבטל
רוח הטומאה

תפילה לאמר אחר אמירת "כל חמירא" בלילה

ס. כתב החיד"א ז"ל (מורה נבוכים ח' כ"ה): אחר "כל חמירא", יאמר: יהי צוץ מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתתקנו לפשפש בנגעי פתי הנפש אשר נואלנו בעצת הוצר הרע,

¹⁶ ואם אמרו בלשון תרגום, "כל חמירא" כולל חמץ ושאר, אבל בשאר לשונות צריך להזכיר כל אחד בפני עצמו, חמץ ושאר. (רמ"א ס"ט, ומ"ג ס"ק י').

¹⁷ עיקר הביטול בלילה - הטעם: אע"ג דעיקר הביטול ראוי הוא להיות סמוך לזמן איסורו, דאם לא כן מה יועיל ביטול זה ועדיין דעתו לאכול עוד חמץ ולזכות בו במה שיאכל בלילה ולמחר, מ"מ כיון שהוא עוסק בו בבדיקה קבעוהו מיד אחר הבדיקה, דביום סמוך לזמן איסורו אינו עוסק בו ויבוא לידי שכחה. ואע"ג דבשעה ששית הוא עוסק בו לשורפו, באותה שעה אינו יכול לבטלו, שכבר נאסר בהנאה מדרבנן ואינו עוד ברשותו לבטלו. מיהו טוב לחזור ולבטלו ביום י"ד בסוף שעה חמישית פעם שנית, משום חמץ ששייר בלילה למאכלו ושקנה ביום י"ד, שאותו חמץ לא נתבטל בביטול הלילה, ואם ישאר ממנו בבית יעבור עליו בבל יראה וכו' אם לא יבטלנו. ומ"מ לא יסמוך על ביטול היום שלא לבטלו בלילה, כי ביטול הלילה הוא עיקר בשעה ידועה מיד אחר הבדיקה וליכא למיחש שמה ישכחנו, משא"כ בביטול היום דאיכא למיחש שמה ישכחנו ולא יבטל. (לבוש או"ח מ"ד כ"ד).

וְתִזְכְּנוּ לְשׁוֹב בְּתִשְׁבָּה שְׁלִימָה. וְנִתְּנָה בְּרַחֲמֶיךָ תְּסַיְעֵנוּ וְתַעֲזָרְנוּ עַל דָּבָר קָבוֹד שְׁמֶךָ, וְתַעֲזָרְנוּ מֵאֲסוּר חֶמֶץ אֲפִילוּ מִכָּל שֶׁהוּא בְּשָׁנָה זוֹ וּבְכָל שָׁנָה וְשָׁנָה. כֵּן יְהִי רָצוֹן.

ביעור חמץ רמז לביעור יצר הרע

סא. "שאור" ו"מחמצת", היינו יצר הרע. (זוהר שמות מ, ע"ז). וגם במסכת ברכות (ז). קראו היצר הרע שבלבבנו "שאור שבעיסה". ובשו"ת הרדב"ז (מ"ג סי' תקמ"ו) כתב: אני סומך על מה שאמרו רז"ל במדרשות כי חמץ בפסח רמז ליצר הרע, והוא "שאור שבעיסה", ולכן [החמירה עליו התורה כ"כ, יותר משאר איסורים, ו] כלה גרש יגרש אותו האדם מעליו ויחפש עליו בכל מחבואות מחשבותיו, ואפילו כל שהוא לא בטיל. והרי זה אמת ונכון. עכ"ל, וע"ש עוד. ובספר סדר היום (סדר זיעור ממך) כתב: אע"פ שענין בדיקת חמץ זו ושריפתה מצות עשה, אפילו הכי הכוונה לדבר אחר גדול ממנו, והוא לבער החמץ המחמץ לבות בני אדם, והוא היצר הרע אשר הוא שאור שבעיסה. עכ"ל.

וכע"ז כתב בספר פלא יועץ (עקד "ממך") וז"ל: מצות ביעור חמץ היא רבה, שהרי כתבו המפרשים שפשט מצוה זו הוא הרמז שבה, שהוא לבער את רוח הטומאה ואת היצר הרע מקרבנו. ולכן כל היד המרבה לבדוק הרי זה משובת. עכ"ל.¹⁸

סב. [ולכן], בביטול החמץ ובביעורו, יזכור כי החמץ הוא היצר הרע הוא השטן, "שאור שבעיסה", ושאסור אפילו במשהו. ויבדוק אחריו בחורין ובסדקין לבערו ולבטלו בסור מרע ועשה טוב.¹⁹ ויטהר קודם החג הקדוש אשר ה' יתברך בחר בנו. (ש"י"ה מס' פסחים פרק דרך מים מוכת מוסר). ועיין לקמן סעיף ע"ב-ע"ד כמה פרטים למעשה.

¹⁸ איסור חמץ הוא לו' ימים וזכור בתורה ז' פעמים, כנגד ז' שמות של יצה"ר שהם כנגד ז' גופי עבירה: לפי ששבעה שמות יש ליצר הרע כנגד שבעה גופי עבירה, "עניים רמות" וכו', לכן נזכר בתורה איסור החמץ שבעה פעמים. שלש בפרשת החדש, "כי כל אוכל חמץ ונכרתה" (שמות י"ז ט"ו), "כי כל אוכל מחמצת" (שמות י"ז ט"ז), "כל מחמצת לא תאכלו" (שמות י"ז כ'). עוד בפרשת בא (שמות י"ז ל"ט) "ויראפו את הבצק וכו' עוגות מצות כי לא חמץ". ב' בפרשת קדש [לי כל בכור], "ולא יאכל חמץ" (שמות י"ג ג'), "ולא יראה לך חמץ" (שמות י"ג ו'). א' בפרשת כל הבכור, "לא תאכל עליו חמץ" (דברים ט"ז ג'). וכנגד זה צונו בתורה "שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם" (שמות י"ז יט) - לבטל היצר הרע מכל וכל. (גבול בנימין מ"ז דרוש ד' - דף קכ"ו טור ג', וע"ש עוד).

¹⁹ וכ"כ רבינו בחיי ז"ל (כד הקמח - פסח א') ביתר אריכות, וכה דבריו: לפי שהמצוות שלשה חלקים - מצוות הפה והלב והמעשה, כמ"ש (דברים ל' י"ד) "בפיך ובלבבך לעשותו", באה התורה לבטלו בלב כנגד המצוות התלויות בלב, ובאה הקבלה לבערו מן הבית או לשרפו כנגד מצוות המעשה, ולומר "כל חמירא" כנגד מצוות הפה, כדי שיתקיימו שלשה חלקי המצוות באיסור החמץ. והא למדת שאיסור החמץ כולל כל המצוות, וכיון שהחמץ יש בו רמז ליצר הרע, מכאן יש לנו רמז שכשם שאנו מצווים לבטל החמץ בלב מן התורה, כך אנו חייבים לבטל יצר הרע מהלב ושלא ימשול בנו, וזהו שאמר (שמות י"ז ט"ו) "תשביתו", ודרשו חז"ל דהיינו ביטול בלב, דכתיב (נבאשט מ' כ"ה) "כי יצר לב האדם רע מנעוריו". וכשם שבאה הקבלה לבער החמץ ולבדוק הבית בחורין ובסדקים, כך אנו חייבים לחפש ולבדוק חדרים בטן והכליות ממחשבות וממהרהורים רעים. ע"כ.

למה נמשל יצר הרע לשאור

סג. כתב מהרש"א (נרמס מ). שהכונה בזה שקראו ליצה"ר "שאור שבעיסה", כמ"ש הרמב"ם בשמונה פרקים שיש לאדם לילך במדותיו ובמעשיו בדרך המיצוע, והנה, היצה"ר מסית שילך האדם בקצה האחד במותר לו, כגון להתגאות ולהתנהג במותר התאוה, ועל כן מדמה ליה לשאור שבעיסה שמגביה את העיסה ועושה אותה יותר מכמות שהיתה. עכ"ד.

שהוא מביא
אדם לילך
בקצה האחד
במותר לו

סד. ובספר גבול בנימין²⁰ (מ"צ דרוש ד' - דף קכ"ו טור ג') כתב: היצר הרע נקרא "שאור שבעיסה", כידוע לרז"ל, ונלענ"ד שזהו מ"ש בפ"ה דסוכה (נ): אמר רבי שמעון בן לקיש, יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש להמיתו וכו'. לכן נמשל לשאור וחמץ, שבכל יום מוסיף להחמץ, לפי שהיום אומר לו "עשה כך" ולמחר אומר לו "עשה כך", עד שאומר לו "לך עבוד עבודה זרה" (שם קה:). עכ"ד.

שבכל יום
מוסיף
להחמץ
האדם

סה. היצר הרע הוא שאור שבעיסה, שגופו של אדם הוא כמו עיסה מגולגלת בדברים רבים ויש בו רמ"ח אברים, ויצר הרע הניתן בגוף האדם בחפץ ורצון ה' יתברך הוא להם כמו שאור. אלא שיש הכנה באברים מכח הנשמה הטהורה שניתנה באדם שאם לא ירצה להתחמץ בכח השאור, לא יחמיצו. אבל נקרא "שאור" לפי האמת, שכל האברים קרובים אליו וסרים אל משמעתו והוא מלך זקן וכסיל. ועל כן, מי שהוא בעל נפש צריך לפקוח עיניו בענין החמץ הזה שלא יתחמץ בו, שאחר שיתחמץ הוא קשה להחזירו מזה כאשר היה. (סדר היום - סדר יעור ממך).

שכל האברים
סרים אל
משמעתו של
יצה"ר

סו. ועוד י"ל, ונקדים מש"כ מרבינו הגר"א ז"ל בספר אבן שלמה (ד' ס'): כל זמן שהאדם עוסק בעבודה, היצר הרע רובץ במנוחה. וכל מגמתו, הוא רק ללכוד האדם במצודתו בשעה שהוא פוסק מעבודה. ע"כ. וכן אמרו חז"ל (כמוצטט נט): הבטלה מביאה לידי זימה. ועיין במפרשים על הפסוק (נלמס"ד ז') "לפתח חטאת רובץ". וע"ע בכלי יקר (נדרס ל') (י). והנה, כתוב בשלחן ערוך (או"ח מ"ט ז') שכל זמן שמתעסקים בעיסה, אפילו כל היום, אינו מחמץ, ע"כ. ולפי זה שפיר מובן למה נמשל יצר הרע לחמץ, דכמו שאין העיסה מחמץ אלא בשעת הבטלה, כך אין היצר הרע בא אל האדם להחמיצו אלא בשעת הבטלה.²¹ (בנ"ענ"ד).

היצה"ר בא
בשעת
הבטלה, וכן
העיסה אינו
מחמץ אלא
בשעת
הבטלה

למה דוקא בפסח נצטוינו לבער היצר הרע

סז. שאלה זו נשאלה בזוהר הקדוש (שמות מ). ואמרו שם דכל זמן שהאדם מחוייב להראות עצמו בן חורין צריכים כן (שלא לאכול חמץ), ובכל זמן שאינו מחוייב אינו צריך לאיסור חמץ, ע"ש.

²⁰ספר גבול בנימין (דרשות), חיברו רבינו בנימין הכהן וויטאלי ז"ל, תלמיד הרב משה זכות (הרמ"ז) ז"ל. היה אב"ד בקק"י ריגיו. תחלתו מקק"י אלישאנדריא די לא פאליא. למד חכמת הקבלה מהרב עיר וקדיש הרמ"ז ז"ל. והיה מפורסם בחסידות. ויש לו חתימות על תשובות בספר משאת משה וספר שמש צדקה. [חיבר ספר גבול בנימן - דרושים, וספר אלון בכות, ופירוש למסכת אבות, ויש לו הגהות באוצרות חיים (להרב חיים וויטאל ז"ל), מלבד מה שנתוכח עם רבו כמ"ש באגרות הרמ"ז. (ש"ג ספרי ג' ס').]. ותתניו היו גדולי הדור, מורנו ישעיה באסן ומורנו הרב מנשה פאדובה ז"ל. והרב המופלא מהר"י אירגו ז"ל ישב עם מה"ר בנימין הכהן הנזכר שבעה שבועות ללמוד ממנו חכמת הקבלה. (שם הגדולים - גדולים ז' ג').

²¹כתב החתם סופר ז"ל (נרמס - דף נ"ד טור ז' ד"ה ל): "לא הספיק בציקם להחמץ" (הגדה של פסח), כי מקדם היה שיעבוד מלכויות כבר עליהם, ושאור שבעיסה מועט, כי אינו מצווה ועושה אין יצר הרע מתגבר בו כ"כ (ע"י מוס' ע"ג ג.), ועכשיו אחר מכת בכורות וגורשו ממצרים בטל שיעבוד מלכויות, וכבר נתקדשו ג"כ, והתחיל יצר הרע להתגרות, ולא הספיק להחמץ שאור שבעיסה עד שנגלה מלך מלכי המלכים הקב"ה וגאלם מיד שני השונאים, פנימי וחיצון. עכ"ל.

סח. ובספר סדר היום (סדר ביעור חמץ) כתב: בעל שכל אינו צריך להמתין עד ערב פסח לעיין על דבר זה (לבער מלבו יצר הרע - שאור שבעיסה), אלא "בכל יום ויום מרדכי מתהלך לדעת את שלום אסתר" (אסתר ז' א') - היא הנפש העגומה הנסתרת בתוך הגוף נתונה ביד זרים אכזרים, וצריך לידע בכל יום את שלומה ומה יעשה בה. אבל מי שהוא ישן ותרדמת אלהים נפלה עליו ואינו חושש על נפשו להכיר את שלומה, על כן המרחם על הבריות יתברך ציונו בזאת המצוה של ביעור חמץ, ומתוך זה יהיה אופן וענין לנדרם לחפש אחר מעשיו, ויאמר "מה ענין ביעור החמץ הזה? כל השנה אנו צריכים אליו ורודפים אחריו, ועכשיו לחפש אחריו ולרודפו כמי שרודף אחר אויב להשמידו ולהכחידו ולבערו מן העולם? הלא דבר הוא!" ומתוך כך יתן אל לבו להתעורר, או אחרים יגידו לו הענין. עכ"ל.

כל השנה צריך להלחם ביצה"ר, אבל התעוררות לזה באה ע"י ביעור חמץ

סמ. כתב מהרש"א (פסקים ה. ד"ה זכר לשלשה): השביתה בפסח שנאמר בו (ויקרא כ"ג ז') "הראשון", כי בו נגאלו ישראל מן המשעבדים אותם והקב"ה היה דן אותם בכל מיני מכות וטביעה ביים. ובזכות שביתה זו יגאלו גם לעתיד מעשו שנקרא הראשון (נראה ש"ה כ"ה) המשעבד אותנו (פסקים ה.), והקב"ה ידין אותו ויכריח זרעו, וכדאמרינן בפ"ק דראש השנה (א.) בניסן נגאלו ובניסן עתידים להגאל. והוא טעם השבתת שאור בפסח, כי שאור שבעיסה הוא היצר הרע, הוא כחו של ס"א, שרו של עשו, שיכרת בזמן הגאולה. עכ"ל.

כי בזכות פסח הקב"ה יכריח זרעו של עשו וכו'

ע. ובספר זכר דוד (מאמר ג' פרק כ"א - דף פז: נדפס) כתב דטעם שהקפיד ה' יתברך בענין הסרת היצר הרע בבא אלינו חג הפסח, ולא צוה כן בשאר המועדים, דלפי שבזמן זה היתה הכנעת הקליפות וגבול הרשעה, ולכל ישראל היה אור, עד שפצת כזאת מוכן לגאולה, כמ"ש (שמות י"ז מ"ג) "הוא הלילה הזה לה' שמורים לכל בני ישראל לדורותם", על כן לטובתנו הבורא אסר לנו את החמץ, להורותינו שנעזוב את החטא ושוב נשוב בתשובה לבל יהיה מקום לסט"א שנתבטלה להרים ראש, דהא אם ישראל יחטאו היא תחזור להתגבר למעלה. באופן דמי שחוטא ברגל הזה ח"ו, גדול עונו מנשוא יותר משאר ימות השנה (ע"ע בסעיף ק"ב). ונגד זה, השומר חוקת הפסח כהלכתא להזהר מחומץ כל שהוא, מובטח לו שלא יחטא בשנה ההיא, ועין ה' להצילו מכל חטא ועון, כמ"ש האר"י זלה"ה (ע"י לקמן הערה 23). עכ"ד.

בזה הזמן נתבטלה סט"א, ולכן צריך ליותר בו כמיוחד מן החטא כדי שלא תחזור הסט"א להתגבר למעלה

עא. ועיין לקמן סעיף ע"ג מספר בינה לעיתים, עוד טעם.

❦ יבער חמדות מעניני עוה"ז ויעסוק בהם בעניני עוה"ב

עב. מה שנצטוונו בחודש זה לבער החמץ ולאכול מצה, צריך האדם להתעורר מזה לבער גם חמץ הנפשי, כי החמץ רמז ליצר הרע והחומר המושרש באדם, והמצה רומזת ליצר הטוב והרוחניות שבאדם. וצריך שהאדם יעשה בחומר שלו רוחני, דהיינו שאם יש לו קנאה וחמדה ותאוה וכיצא, יבערם מעניני עולם הזה ויעסוק בהם בעניני עולם הבא - שהם התורה והמצוות, ושם תהיה חמדתו וקנאתו ותאוהו וזריזותו! וממילא בזה יכנע החומר וישבר כח היצר הרע ויעשנו יצר הטוב. (דרשות בן איש חי' להגן פן אש ח"י ז"ל - ח"ג דרוש ז' לשנת הגדול).

❦ י"א שהעיקר הוא לבער את הגאווה - למה דוקא בפסח הוזהרנו לבער

את היצר הרע - סוג גאווה רוחנית טובה מאד

עג. כתב בספר בינה לעיתים (דרוש כ"ז - דרוש א' ליום שני של פסח): הפלגת האזהרה אשר החמירה התורה שתתעלה באיסור החמץ וחייב השבתו, הביאה לכל גדולי שלומי אמוני מפרשינו ע"ה להעמיק בדבר רמזיו, ולהסכים כמעט כולם בדעה אחת - היות

מסודות כוונותיה לעורר האדם אל ביטול תאוות היצר הבהמי אשר הוא ממש שאור שבעיסה, כדברי חכמינו ז"ל (נדרים פ.), להיותו מעורר החטאים וגרמת כל נזקי האדם על כל דבר פשע, והוא החמץ הגמור.

והן אמת כי המשל צודק בעצמו מההידמות אשר ליצר עם העיסה המתחמצת ע"י השאור, אך אמנם היה צריך יהיה התייחסות מה אל התעוררות זה מכבישת היצר הרע וביטולו עם המועד הזה של חג הפסח, ומה ענינו אצל יציאת מצרים, כי הלא בכל עת ובכל זמן תצטרך זאת האזהרה? ואם יש לה איזה צד היתלות באחד מהימים טובים, היה נראה שתצדק יותר ביום ראש השנה, כפי איכות מדרגתו בנקיון הנפש והרחקת פשע.

והיותר מתיישב אצלי הוא, כי עם היות כל אחד ואחד מהמדות המגוננות כפי עצמו היא רעה עד מאד, מ"מ בטוב ההתכוננות יש רעה חולה - מדה אחת מיוחדת מבין כל השאר אשר באמת תוכל להקרא אם האחרות היולדת אותן, להיותה סיבה ועילה לכל יתר הפחיתות - והיא מדת הגאווה וגובה לב, כי ממנה תוצאות כל נגע וכל מחלה בנזקי הנפש. [וכו' (ע"ש באריכות)].

והנה, מגדולי טעמי השיעבוד היה לרום גבהות לבם של ישראל בימים ההם, וכו'. ומה גם להתערבם בגויי הארץ ההיא - תחת ממשלת פרעה, גאה שבגאים וכו' שהיו למדים להתגאות כמותו. ובאה להם מדה כנגד מדה צרת השיעבוד והעבדות, להשפיל גאותם. ואם סיבת גלותם והשתעבדותם היתה גאותם ורום לבם, נמצא א"כ שרפואתם לזכות אל הגאולה ואל החירות תלויה בהפכה, שהיא הענוה ושפלות הרוח ולהתרחק מכל וכל משום גבהות וגסות הרוח. והן זאת ההוראה נתרשמה בעצם באיסור החמץ וחייב המצה, כי כל שאור וכל חמץ הלא הוא נפיתת העיסה שנעשה רמה והגבהה למעלה. ועליה בא האיסור הגמור אפילו בכל שהוא, כי במדה זו אפילו המצועע לא ישוה בה, ואפילו מעט מזעיר ממנה תפגום הרבה, כאמרם (סוטה ה.) לא מינה ולא מקצתה. אלא צריך ללכת אל קצה האחרון בהפכה, כאותה ששנינו (פסחים ד' ד') מאד מאד הוי שפל רוח וכדברי הרמב"ם ע"ה (הל' דעות ז' ג'). וזה הוא ענין המצה הנמוכה והשפלה אשר נצטוינו לאכלה על כל פנים, כאשר בא בנושא "חג המצות לה". עכ"ד בקיצור.

עד. והנה, כיון שהבאנו (לעיל בסמוך סעיף ע"ב) מהרב בן איש חי ז"ל שיש לבער המדות רעות מעניני עולם הזה ולעסוק בהם בעניני עולם הבא, גם במדת הגאווה אעתיק דברים נפלאים על זה הדרך, דברי פי חכם חן: בסידור היעב"ץ ז"ל (הקדמה סולם בית אל - ד"ה א' לט) כתב: דע כי יש גאווה אחרת רוחנית טובה מאד, כי כל המדות יבחנו לפי הנושא והענין, ויש להם מציאות בטוב ובהפכו וכו'. ומאחר שכל תכלית האדם ללכת בדרכי ה' ולדבקה בו, גם בזו ידמה לעליון, מה הוא הבורא יתברך גאה גאות לבש (פסלים י"ג ב') אינו מתערב בעולויו שכולם למטה ממדרגתו ולא ישתוה להם, כך אנו, עם היותנו שוכני בתי חומר, יש לנו לילך אחר מדותיו יתברך כל האפשרות גם בזה להתגאות על מה שלמטה ממעלתנו, ר"ל שנדע ונכיר ערך צורת הנפש הקדושה שהיא עצמותינו האמיתית, היותה חלק אלוה ממעל, כנודע, ולא נשעבדנה לפחות וגרוע, שהוא החומר הגס ותכונותיו המקיפים אותה לנסותה ומטים אותה אליהם להשמע להם להשחית צורתה ולהפסיד מעלתה הנכבדת. וכל מה שהאדם נלכד במצודת יצר הרע, בא לו מחמת ששוכח יחושו הנורא ונפלא כי בן מלך הוא, וחושב שהוא ממשפחת הכפריים עובדי האדמה וכו'. לפיכך עצה טובה גדולה וחשובה היא, מי לה' אלי ידע ישראל כי ה' הוא מתגאה בו, ככתוב (דברים ל"ג כ"ו) "אין כאל ישורון רוכב שמים ובגאותו", וכתוב (ישעיה מ"ט ג') "ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר", וה' יתברך הוא גאותן של ישראל, כאמרו (דברים ל"ג כ"ט) "ואשר חרב גאותך". וכי אין לנו להתגאות בזאת גאווה גדולה ונפלאה שאין למעלה הימנה בערכנו! ובמכילתא (בשלח פרשת פסחא ז', וכו')

סוג גאווה
רוחנית טובה
מאד

במחמץ נשלו (צ"ג) גיאני וגאיתיו כו'. ואם ישים האדם אל לבו שהמלאכים מלוין אותו לשמרו, ככתוב (מלכים א' י"א, ב'), יראה בעין שכלו מעלתו וגדולתו. וכשיזכור זה הלא תיקר נפשו בעיניו ותצלח עליו רוח אלהים שלא יתפעל משום התפעלות שאינו לפי כבודו, ומכל דבר מגונה ורע ישמור ידו. אז ודאי לא יהא ליצר הרע מבוא אליו. אבל חבל על אדם קל שאינו חושב עצמו מאומה. והוא שהכתוב משבח יהושפט "ויגבה לבו בדרכי ה'" (דברי הימים ב' י"ז א'), שאם ישים זאת נגד עיניו תמיד, ינצל מכל רע, וכו'. עכ"ד. ושוב מצאתי שהגאון המופלא מוה"ר שמואל יפה אשכנזי זללה"ה בעל היפה תואר (נפטר) יפה עינים - דרוש לפרשת וישב - דף כ"ג טור ג' - כבר כתב כע"ז, ע"ש.

איסור חמץ

אנו נוהגים להחמיר הרבה באיסור חמץ בין שראינו שהקב"ה מחמיר בו. אומר [הרב תרומת הדשן ז"ל], למה אנו מחמירים כ"כ הרבה בהלכות פסח יותר משאר איסורים? וי"ל כיון שראינו שהקב"ה מחמיר וכתב בו בל יראה ובל ימצא, ומאי נפקא מינא להקב"ה אם אנו אוכלין חמץ או מצה, אלא כמלך שצוה לעבדיו לעשות דבר, וכיון שראינו שהמלך מחמיר, אנו עבדיו נמי מחמירין בזה המצוה. (לקט יושר ח"א פ"ח - עמ' פ').

הנוהר ממשוהו חמץ שמור מכל חטא כל השנה כולה

עו. איתא בזוהר (רע"א מהמנא - דברים רפ"ג): כלים של חג הפסח, בזמן ששולט עליהם ליל שמורים (שהוא השכינה (סולס)) כולם צריכים להיות שמורים, שיהיו שמורים מחמץ ושאר בכל שהוא, וכל המאכלים והמשקים [צריכים להיות] (סולס) שמורים. ומי ששומר אותם מחמץ ושאר, גופו שמור מיצר הרע למטה, ונשמחו [שמורה] (סולס) למעלה. ונאמר בו (מלכים א' ה') "לא יגורך רע", משום שגופו נעשה קודש, ונשמחו קודש קדשים. ונאמר ביצר הרע (ויקרא כ"ב י') "וכל זר לא יאכל קודש", (צמדנר א' ב') "והזר הקרב יומת". ע"כ.

עו. ענין זה, הביאו החיד"א ז"ל בכמה במקומות (דגש לפי ח' י"ח, לצ דוד - פק ל', ונפירושו על הגדה ש"פ הנקרא "גאולת עולם" - על פסקת "אלה"ע הרי אני וכו') בשם האר"י ז"ל: הנוהר בפסח מחמץ בכל שהוא, מובטח לו שלא יחטא כל השנה. ע"כ.²² וכ"כ בספר פנים יפות (דברים ו' כ') בשם האר"י ז"ל.²³

²² ובמקום אחר (ספר עמוד הקודש - מורה נבוכים - סימן ו' אות קל"ו) כתב החיד"א ז"ל, וז"ל: כתבו ז"ל שהנוהר מחמץ בפסח, אפילו בכל שהוא, בטוח שתעלה לו שנה טובה. עכ"ל. ואיני יודע אם כוונתו כפשוטו, שיהיה לו שנה טובה בדרך כלל, או שכיוון לענין הנ"ל, שתעלה לו שנה טובה ברוחניות - בלי חטא.

²³ בספר פלא יועץ (עין חמץ) כתב טעם לזה: כי מאחר שביצר את רוח הטומאה מכל וכל, ולא נתן מקום שתשלוט בו הסט"א, איזה הדרך יוכל לשלוט בו להחטיאו? עכ"ל. (ועי' לעיל סעיף ע' מספר זכר דוד שגם הוא ביאר כן).

וכ"כ בשו"ת **חתם סופר** (מ"ה - השמטות סימן קל"ו) סתם בלי הזכרת שם אומרו: חמץ, חיובו כרת, והנזהר ממשוהו נמלט מכל חטא ועון כל השנה כולה. עכ"ל.²⁴

עת. על זאת ראוי ליהדר הרבה, שאין שכר גדול מזה. והיינו דקרו לה "מיכלא דאסותא" (מאכל שמרפא) (וזהו מ"צ קפג); שקובע בלב האמונה והיראה והאהבה (וע"ע לקמן סעיף ר"ז). ואם יתן איש את כל הון ביתו באהבה (לקנות אהבת ה'), ראוי והגון. (פלא יועץ - עין "פסח").

עט. ובספר **משנת חסידים** (ל"החסיד המקובל קדוש יאמר לו כמוהר"ר עמנואל חי ריקי ז"ל" (לשון המד"א ז"ל בספר שם הגדולים - ספרים מ' ל"ט) - והוא קיצור מחכמת האמת מהאר"י ז"ל (שם הגדולים - ספרים מ' רנ"ג) - נדפס באמשטרדם בשנת תפ"ז) (מסכת יוסן - ג' ד') כתב דומה להנ"ל, וז"ל: השומר פסח מחמוץ כהלכתו ויחמיר בו ככל החומרות שמחמירים המחמירים, יועיל לנפשו מאד כל השנה. עכ"ל.²⁵

פ. ומ"מ לכאורה אינו עדיף מתורה שמגין ומציל מעבירות, וכתב בעל **האור החיים** הק' בספר חפץ ה' (נרמז ס"א) שהגם דאסיקנא (סוטה כ"א) תורה, בין בעידנא דעסיק בה בין בעידנא דלא עסיק בה, מגנה ומצלה מיסורין ומעבירות, הני מילי אי קא יתיב ולא מהדר, אבל אי עביד מידי דמגרי ביה שטנא, לא מגני עלה להצילו מן העבירה, וסוף נפיל בעבירה, דאי בעי נטירותא דאורייתא לא יסתכל בעריות ואז היא תשמרהו, עכ"ד. ודור"ק.

חשש יהורא ו"לא תתגודדו" בעניני פסח

פא. בחג הפסח, יוכל כל אדם ליהדר שלא לסעוד חוץ לביתו, ואין בזה משום יהורא ולא משום קפידה, שכבר מרגלא בפומייהו דאינשי לומר "[ב]פסח, איש אצל אחיו אינו אוכל", כי לא כל אדם שוים בזהירותם. והמרבח ליהדר הרי זה משובח. (פלא יועץ עין "משור").

פב. וכע"ז בספר **מועד לצ"ח** חי להגר"ח פאלאג'י ז"ל (צ' י"ו) וז"ל: לא תתגודדו ליכא בחומרות דפסח, וגם אין לחוש ליהורא, כי משפחה ומשפחה מנהג אבותיהם בידיהם, בין בשתיית הקפה במקום אחר, ובין במיני מתיקה שעושים, וכן שלא לסעוד אצל

²⁴רמזים לזה מן התורה: כתב החיד"א ז"ל (דנש לפי מ' י"ח, וכ"כ צפירוש על הגדה ש"פ הנקרא גאולת עולם" - על פסוק "אלה"ע הרי אני וכו'): זה רמז "ושמרתם את המצות", וקרי "ושמרתם את המצות", כמשו"ל (וילנ"ש שמו"צ סי' ר"א), ורמז שאם שמרתם את המצות שמירה מעליא כהלכות הפסח, אז תהיו בטוחים "ושמרתם את המצות" - לבלתי החטאו. עכ"ל.

ובספר **פנים יפות** (דגריס ו' כ') כתב: "ויצונו ה' לעשות את כל החוקים האלה ליראה את ה' אלהינו לטוב לנו כל הימים וכו'" (דגריס ו' כ"ד), י"ל "לטוב לנו כל הימים" ע"פ מ"ש בסוף פרשת בא (שמות י"ג י') "ושמרתם את החוקה הזאת למועדה מימים ימימה", שהוא רמז למ"ש האריז"ל שהנזהר מחמץ מגין עליו מן החטא כל השנה, והיינו שאף שבשאר מצוות אחז"ל (סוטה כ"א) בעידנא דעסיק ביה מציל מן החטא, מעלת מצוה זו יותר שמתקיימת משנה לשנה, וזהו "מימים ימימה", כפירש"י משנה לשנה. והיינו דאמר הכא "לטוב לנו כל הימים", פירוש כל השנה, וזהו הצדקת מצוה זו "כי נשמור לעשות וגו'". עכ"ל.

²⁵בספר **פלא יועץ** (עין "ממץ") כתב, וז"ל: כתבו גורי האר"י ז"ל שהזהיר מאד באיסור חמץ והמחמיר על עצמו בחומרות יתירות, מובטח לו שלא יחטא כל השנה. עכ"ל. וכנראה, זה ערוב של דברי החיד"א ז"ל בשם האר"י ז"ל (שע"ז יצא מכל חטא, ולא סתם ש"יועיל לנפשו מאד" כמש"כ בספר משנת חסידים) ודברי ספר משנת חסידים (שצריך דוקא להחמיר בחומרות של המחמירים). ובמקום אחר בספר פלא יועץ (עין "פסח") כתב, וז"ל: כתבו משם האר"י שהנזהר בפסח מאיסור חמץ וחושש לצאת ידי כל הדעות ונזהר בתכלית הזהירות, מובטח לו שלא יחטא כל השנה כולה. ע"כ.

אחרים. ואפילו מי שאינו נוהג חומרות כשרידים אשר ה' קורא, אפילו הכי מה טוב דבימי הפסח יקיים אשרי יושבי ביתך טפי משאר ימות השנה. ועיין להרב מטה יוסף חלק ב' סימן א' וסימן ב', ובספר אורחות יושר פרק י"א. עכ"ל.

✧ תיקון לעון עבודה זרה

פג. "את חג המצות תשמור" (שמות ל"ד י"ח), טעם מצוה זו כאן (אחר אזהרות על ע"ז) לציין כי הן אלה תיקוני החטא שקודם, כאומרם ז"ל (וזה"ק שמות מ). כי החמץ היא בחינת אל אחר ולזה צוה ה' ביתר שאת לשמור את הדבר. (אור החיים שמות ל"ד י"ח).

י"ד בניסן - ערב פסח

✧ קדושת ערב פסח

פד. כתב הג"ר עקיבא איגר ז"ל (העמק נספר חוט המשולש, ובמכתבי רעק"א - י"ג): גם צריך להזכיר בענין ערב פסח, כי בזמן שהיו ישראל שרויים על אדמתם היה לנו יום טוב בשמחה (עי' ספר המעשר מל"ה מ"ו) ובשחיטת פסח וקריאת הלל, וכעת בעוונותינו [שאינו לנו ביהמ"ק] צריכים עכ"פ לעשות זכר לזה ולנהוג בו קדושת היום, להיות ירא וחרד ועוסק במצוות כל היום, בביעור ובביטול חמץ ותיקון והכנת הסדר. ואחר חצי היום אסור מדינא במלאכה (עי' שו"ע או"ח סי' תס"ח). עכ"ל. (ועי' לקמן סעיף צ"ח-ק').

פה. ובספר זכר דוד (מאמר ג' ריש פרק כ"ג) כתב: כיון שבי"ד בניסן שוחטין את הפסח, קדושת הפסח מתנוצצת בו. עכ"ל.

קדושת הפסח
מתנוצצת
בערב פסח

פו. בחג הסוכות הוסיף יום אחד אחריו, והוא שמיני חג עצרת, וכאומרם ז"ל (נמדנר רנה כ"א כ"ד) שהקב"ה באהבתו לישראל עוצר אותם שיעמדו עוד עמו יום אחד, שלזה נקרא "עצרת", לשון עצור ועיכוב. והבט וראה כי יש ג"כ נוסף בחג המצות כדי להיותו מתדמה בחשיבות עם חג הסוכות. אבל ההבדל שביניהם שבחג הסוכות היום הנוסף הוא אחר החג, והיום הנוסף שבחג המצות הוא לפניו, והוא יום י"ד אשר נקרא "מועד" ג"כ. וכן תמצאהו כתוב עם שאר המועדים בפרשת אמור אחר אומר (ויקרא כ"ג ד') "אלה מועדי ה'". וכן הוא מהרואי שיקרא "מועד" להיות קרב בו קרבן פסח. וכן בו מצות השבתת החמץ ואיסורו מן התורה מחצות היום. וכן איסור המלאכה בו מחצות ולמעלה. אבל איננו מועד גמור כשמיני חג עצרת, אבל דומה לקצת מועד, ובפרט מחצות ולמעלה.

יום י"ד הוא
עצרת לפסח,
כשמיני עצרת
לסוכות

והטעם שזה היום הנוסף קודם, ולא אחר הפסח, כדי שיהיו החגים שלשתם בתוך שני הימים הנוספים - זה (י"ד בניסן) לפנייהם (לפני סדר החגים: פסח שבועות סוכות) וזה (שמיני עצרת) לאחריהם, כי הדברים הנוספים ראויים להיות קודם הדבר או אחריו, והחגים (פסח שבועות וסוכות) באמצע. וכאשר קרבן שמיני עצרת היה פר לבד, ולא שנים כשאר קרבן החגים, ככה היה קרבן יום י"ד קרבן פסח לבד, להורות על האחידות ועל הדבוק האלהי. (דרשות זרע רב [ל"ה הוצ' מסקל מוה"ר מסעוד בן ג'ון] [שם הגדולים - ספרים ו' מ"ה] - נדפסו בסוף שו"מ יק"ן וצו - ליוורט תקמ"ב] - דף קי"ז טור ד', הוצ' צוכי דוד - מאמר ג' פרק כ"ג - דף פח:).

קרבן פסח
מורה על
הדבוק האלהי

✚ תענית בכורים

פו. הבכורות מתענין בערב פסח, בין בכור מאב בין בכור מאם (שמכת בכורות היתה ככולם, כדאיתא במדרש (מ"ג ס"ק ז').) ויש מי שאומר שאפילו נקבה בכורה מתענה (שמכת בכורות היתה גם עליה, כדאיתא במדרש (מ"ג ס"ק ז'), [ואין המנהג כן (רמ"א ס').]. (שו"ע או"ח ת"ע א'). וגדול הבית אינו צריך להתענות אע"פ שהיתה בהם המכה, דלא מחמירין כולי האי. (פור או"ח ת"ע, הוצא נמשנה גרסה שס"ק ז').

פח. וטעם לתענית זו, כתב ה"מור (או"ח סי' ת"ע) שהוא זכר לנס שניצולו ממכת בכורות. עכ"ד.

ובספר ב"ב (סמ"ק נ"ח) כתב בשם ה"ר דוד ב"ר לוי ז"ל טעם מכת בכורים, לפי שהיו כומרי עבודה זרה שלהם כפי מנהג הקדום שהיתה העבודה בבכורות, ואפשר שהמנהג היה אף באומות, ואפשר שהרבה היו מבכורי ישראל בזמן ההוא מן החטאים, כמו שנתנבא עליהם הנביא ואמר (יחזקאל כ' ח') "איש שקוצי עיניו השליכו", ואע"פ כן המקום חס עליהם והצילם. עכ"ד. ועיין בחק יעקב (או"ח ת"ע ס"ק ז') שציין לדברים אלו שבספר כל בו, וכתב שהוא טעם חדש והגון לתענית בכורים.

פט. ובחידושי חתם סופר (על מ"מ פסחים דף קט). כתב: טעם תענית הבכורים, נ"ל כמו תענית אסתר שנהגו מפני שקבלה בידינו שביום מלחמות עמלק התענו אבותינו (עי' רא"ש מגילה פ"א ס"א ט'), ואנו נוהגים כן אחריהם לעולם, כן נראה שבלי ספק בערב פסח מצרים התענו הבכורים שלא ימותו בלילה בעונם עם המצרים, וכל אב התענה בשביל בנו הקטן שלא יענש בעוון אביו, ואנו נוהגים כן אחריהם לזכר עולם, כנלע"ד. עכ"ל. וכ"כ בדרשות חתם סופר (דף רמ"א טור ד' ד"ה ואמר): כשיצא להכות בכורים במדת הדין וסילק גבורת סבלנותו, היה חושש ג"כ לבכורי ישראל החוטאים, כי אין לפניו משוא פנים, על כן אז שבו בתשובה הבכורים או אבותיהם, אשר על כן מתענים גם עתה הבכורים בערב פסח. עכ"ל.

צ. נוהגין כשאין האב בכור, הוא מתענה בעד בנו כשעדיין קטן. ואם האב בכור (ותעניתו עולה לעצמו (מ"ג ס"ק ז')), האם מתענה תחת בנה הבכור כשעדיין קטן. (רמ"א סי' ת"ע ז'). ויש מהפוסקים שכתבו דאינה צריכה להתענות, ותענית האב עולה גם בשביל בנו. ובמקום שמצטער, יש להקל. וכל שכן אם היא מעוברת או מניקה ומצטערת מן התענית, יש להקל אף אם אין לה בעל שיתענה בשביל בנה. וכן יולדת כל ל' יום, אין לה להתענות עבורו בכל גווני. (משנה ברורה שס"ק ט').

צא. עתה זה כמה דורות שמקילים לגמרי בתענית בכורים, והיינו בסיום מסכתא (ולא רק בברית מילה וכדו'), ולא לבד הלומד, אלא הבכורים מתקבצים סביב המסיים ומסיימים עמו ואוכלים. ונתפשט זה בכל המדינות. (ערוך השולחן או"ח ת"ע ה' וע"ש עוד, וכ"כ נמשנה גרסה שס"ק י').

✚ יש מקפידים לאכול חמץ בערב פסח בבקר

צב. "שבעת ימים מצות תאכלו, אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם וגו'" (שמות י"ז ט"ו). ומשום ד"אך" חילק (פסחים ה.), דגילתה התורה שאינה ר"ל שאיסורו מתחיל בבקר, ושיש חלק ביום י"ד שהותר החמץ, על כן חסידים ואנשי מעשה רגילים להקפיד לאכול חמץ בבקר ערב פסח.

ויש לי למצוא סמך למנהגם כמה שמצינו שגם בבית אברהם היה מזומן הלחם חמץ בהאי יומא, והאכילו למלאכים שבאו אצלו כדמות אנשים, כמ"ש בספר חמדת צבי על

טעמים לתענית זו - שניצולו ממכת בכורות

עוד טעם, שהבכורים התענו בערב פסח מצרים

האב מתענה בשביל בנו כשעדיין קטן

מקילין הרבה בתענית בכורים

התקונים דף ס"ב ע"ב ובחמדת ימים ח"ב בקונטרס הדרת קדש דף קכ"ד ע"א וכו'. (זכר דוד מאמר ג' פרק כ"ג - דף פח:-פט.).

✽ **יזהר מחמץ אחר זמן איסור - יודרו לבערו בזמנו - יבוון לבער היצה"ר**
 צג. בערב פסח, יקיים אדם "שויתי ה' לנגדי תמיד" (תהלים ט"ז ח') בכל היום כולו בעבודת ה' יתברך ביראה ובאהבה. ביראה, היינו יראת חטא, שיקיים (שמות י"ז ט"ו) "אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם", שאסרה התורה החמץ בערב פסח משש ולמעלה, והחכמים אסרו שתי שעות מקודם. ויהיה זהיר וזריז לבער החמץ ולבטלו במהירות וזריזות, [ולא יאחר עד קרוב לזמן איסורו]. ויהרהר בתשובה ויפשפש במעשיו, ויחשוב "ככה יבער היצר הרע, ולא יראה ולא ימצא עוד אצלי!" (עי' לעיל סעיף ס"א). (שלי"ה - מסכת פסחים פרק נד מ"ה).

✽ **עוד בענין הזהירות שלא לאכול חמץ אחר שעה ד'**
 צד. כתוב בספר קב הישר (פרק ז', וכ"כ בספר יסוד יסוף - פרק פ"ד): רבים בעו"ה מקילים מאד שאוכלין חמץ אחר ארבע שעות. אוי ואבוי על חטא גדול כזה, שעוברים על דברי חכמים במזיד, והם ח"ו בכלל (קבלת י' ח') "פורץ גדר ישכנו נחש", ובחנם מכניסין את עצמן לעונש גדול כזה. וזהו בדוק ומנוסה, והוא קבלה ביד מן רבותי: מי שמקל לאכול חמץ אחר ד' שעות, לא יפטור מסיבה גדולה באותה שנה, ואם לא יעבור עליו שום סיבה בזה השנה אזי יש לו לדאוג יותר שבודאי מאספים עליו עונשים קשים להאבידו בפעם אחת מהעולם באיזה סיבה רעה, ע"כ כל האיש הירא וחרד לדבר ה' יזהר באיסור זה באשר שכל דברי חכמים ז"ל הן כגחלי אש. עכ"ד.

✽ **בעל הבית ישרוף החמץ בכבודו ובעצמו**
 צה. [בעל הבית], ישרוף הוא בכבודו ובעצמו את החמץ הנשאר, דמצוה בו יותר מבשולחו (קדושין מ"א). (בן איש חי - הלכות שנה א' פרשת ו' סעיף י').

✽ **אמירת "כל חמירא" - תפילה לאמר אח"כ**
 צו. אחר שיבטל את החמץ, יאמר: יהי רצון מלפניך יהוה אלהינו ואלהי אבותינו שתרחם עלינו ותצילנו מאסור חמץ, אפילו מכל שהוא, לנו ולכל בני ביתנו ולכל ישראל, בשנה זו ובכל שנה ושנה כל ימי חיינו. וכשם שבעברנו החמץ מבתנו ושרפנוהו, כך תזכנו לבער היצר הרע מקרבנו תמיד כל ימי חיינו. ותזכנו לדבק בציצית הטוב ובתורתך ויראתך ואהבתך תמיד, אנו וזרעינו וזרע זרענו. כן יהי רצון. (מורה באצבע להחיד"א ז"ל - ו' ר"ג).

✽ **איסור אכילת מצה בערב פסח**
 צו. אמר רבי לוי, האוכל מצה בערב הפסח, כבא על ארוסתו בבית חמיו. (ירושלמי פסחים י' א' - הוצא גרמ"א א"ח מע"א ז'). ובספר הרוקח (סימן ר"פ) כתב שיש סמך לזה מן התורה מדכתיב (שמות י"ז י"ח) "בערב תאכלו מצות" (דוקא "בערב", ולא ביום שלפניו). אולם אין איסורו אלא מדרבנן, והוא כדי שיהיה היכר לאכילתה בערב (רמב"ם הל' מצות ומנהג ו' י"ג - הוצא גרמ"א גרמ"א מע"א ס"ק י"א). והמאירי ז"ל (פסחים יג). כתב שמשום תיאבון [לאכילת מצה] נאמרה איסור זה, דכל שמלא כרסו ממנה פרח תיאבוננו. עכ"ד. ויש נוהגים שלא לאכול מצה מראש חודש (משנה ברורה מע"א ס"ק י"ג).

זמן הקרבת קרבן פסח - לימוד ענין קרבן פסח שהיו עושין בזמן

שביחמ"ק היה קיים

צא. בערב פסח מחצות ואילך, הוא יום טוב בשביל קדושת קרבן פסח (מחצות ואילך, הוא זמן שחיטת הפסח שכל אחד מישראל חייב בו, ויום שמביאין קרבן הוא כיום טוב (משנה נזורה מס"ט ס"ק 6)). [ולכן אסור מדברי סופרים במלאכה. ואפילו בזמן הזה דליכא קרבן, עדיין האיסור במקומו עומד (מ"ז ע"ס)]. (ש"י"ה מס' פסחים פרק נ"ר מ"א). וכל אלו הדינים מבוארים הם בשלחן ערוך או"ח סימן תס"ח, ע"ש.

צב. "ונשלמה פרים שפתינו" (הושע י"ד ג'), על כן תקנו אנשי כנסת הגדולה התפילה כנגד התמידין, ותפילת המנחה היא נגד תמיד של בין הערבים. והנה, בזמן בית המקדש היה הפסח נשחט אחר התמיד של בין הערבים (פסחים נ"א). וכדי שישלמו פרים שפתינו, ראוי לעסוק בסדר קרבן פסח אחר תפילת המנחה. (ש"י"ה מס' פסחים - פרק נ"ר מ"א). ועיין שם שהעתיק סדרו בקצרה כפי מה שכתב בסדר היום (סדר מג' הפסח). ובפסח היום (ש"ס) סיים, וז"ל: וצריך האדם הירא וחרד על דבר ה' לקרוא אותו בזמנו, שתעלה קריאתו במקום הקרבתו. וידאג דאגה על חורבן הבית, ויתחנן לפני בורא עולם יתברך ויתעלה שיכנה אותו במהרה בימינו, עכ"ל. ובש"י"ה שם סיים: ואם ירצה להאריך יותר בחקיו ומשפטיו, מה טוב ומה נעים, וכל המרבה הרי זה משובח. עכ"ל.

ק. וספר זכר דוד (מאמרי ג' פרק כ"ז - דף 65). כתב, וז"ל: בעת תפילת מנחה יהגה בסדר קרבן פסח, שהקב"ה למען רחמיו יקבל שיח פינו כהקרבת הקרבנות, כדכתיב (הושע י"ד ג') "ונשלמה פרים שפתינו", דהא כתב הרב כבוד חכמים (בספרו נזיר הניח - סוף פסחים) דענין [קרבן] פסח שאנו עושים, הוא כמו שהיה פסח מצרים, לבטל עי"ז מזלם, דהיינו הטלה, ואז פסח ה' לבטל כל המזלות, וכן תמיד ג"כ מוציא אותנו ממזלות להכניסנו תחת רשותו. עכ"ל.

הכנות לסדר של פסח

יראה שיהיה היין טוב ומשובח - יין אדום

קא. יראה שיהיה היין טוב ומשובח, כי גם בכל המצוות אין ראוי לקמץ, מה גם במצוה זו שהפליגו בה חז"ל (פסחים נ"ט): ואמרו שאפילו עני שבישראל לא יפחות מארבע כוסות של יין (ואפילו אם מתפרנס מתמחוי של צדקה (פסחים ש"ס), דהיינו עני שבעניים (רש"י ש"ס)), לכן ראוי להזהר בכל מה דאפשר שיהיה היין משובח יותר. (יפוד ושורש העבודה - ענין ט' פרק ד').

קב. מצוה לחזור אחר יין אדום [דכתיב (משלי כ"ג ל"א) "אל תרא יין כי יתאדם" - שמע מינה שהאדמימות הוא מעלה וחשיבות (לגוש שם סעף י"א, ועי"ז ס"ק ט' - הוצא צמ"צ ס"ק ל"א)], אם אין הלבן משובח ממנו. (שו"ע ורמ"א או"ח תע"ז י"א).

ועוד מעלה ליין אדום, שיש בו זכר לדם, שהיה פרעה שוחט תינוקות של בני ישראל כשנצטרע. (משנה ברורה שם ס"ק ל"א - נשם מק יעקב וסא"ל אחרונים). ועוד טעם לבחור באדום, שהוא זכר לדם פסח ודם מילה. (אור זרוע ח"ב סי' נ"ו). ועוד, שהוא זכר למכת דם. (פרי מגדים שם אשל אברהם ס"ק י"ג).

מיעלת יין אדום

וגם יש בו זכר לכמה דברים

ובמקומות שמצויין הגוים להעליל עלילות שקרים, נמנעים מליקח יין אדום. (משנה ברורה שם ס"ק ל"א).

✧ יזהר הרבה מן התולעים, ובפרט בחזרת (romaine lettuce)

ק. כל תולע יש בו חיוב חמש מלקיות. ולכן האשה בעלת הבית [אשר בדרך כלל בדיקת האוכלים תלוי בצוארה] יזהר בבדיקת החזרת והכרפס, דכל בני הבית סומכין עליה בזה. ואם מקילה בבדיקה, אפשר שיהיה תלוי בצוארה חיוב מלקות יותר משערות ראשה, בפרט בהיות בני הבית מרובין, ובמקומות אלו שהתולעים קטנים מצויים הרבה בירקות (וגם בימינו אלה, תולעים מצויים לרוב בחזרת (romaine lettuce), ואף אותן שבאו עם כתב הכשר, מצאו [ומוצאים] תולעים בהרבה מהן, כידוע, רחמנא ליצלן (המלקט)).

מעשה בחכם אחד שנכנס בערב פסח לחצר אחת, וראה את האשה בעלת הבית, לפניו שני סלים גדולים מלאים חזרת, והיא רוחצת העלים של החזרת, ורואה אותם במהירות כלאחר יד, ומנחת בסל לפניו. ויאמר לה החכם "כמה שערות יש בראשך?" אמרה לו "לא מניתי אותם, ולפי דעתי אי אפשר למנותם". אמר לה "שערות ראשך אפשר להמנות, אך חיוב המלקיות אשר בצוארך אי אפשר להמנות!" אמרה לו "מה אעשה, בני הבית מרובין ורוצין לאכול חזרת הרבה, כי ערב להם". אמר לה "תשובה זו לא תצילך ביום הדין! על כן שמעי לעצתי, ותשליכי העלין, שצריך להם בדיקה מרובה, ותקחי הקלחים דוקא. וכן הכרפס תבדקי להם שיעור מועט לצאת ידי חובה דוקא". על כן בית שאוכליו מרובין, ולא יש בודקים הרבה, יעשו כן. (בן איש חי - הלכות פסח א' פרט טז סעיף כ"ו).

✧ כלים נאים וכו' על השלחן

ק. יסדר שלחנו יפה בכלים נאים כפי כחו. (שו"ע או"ח תע"ז ז'). ואף שכל ימות השנה טוב למנוע כלים נאים למען מיעוט שררה זכר לחורבן, לא כן בלילות הסדר, אלא מצוה להרבות, לפי שהתורה הזהירה להראות דרך חירות. (מהרי"י סדר הסגה - הוצא משנת צמחיה תע"ז ס"ק ו').

כדי להראות דרך חירות

ק. ובספר סדר היום (סדר מפילת ערצית וקידוש) כתב: מכל אשר יש לו מובחר וטוב, יוציא ויציע ויתקן ביתו ומקומו, ואפילו בגדי משי ורקמה. וכל המוסיף מוסיפין לו. והכל כדי להראות לכל שמחת ליבו בחסדו של מקום. ע"כ. וכע"ז בספר שו"ע (מס' פסחים - פרק נ"מא): בליל פסח יתנהגו האיש ואשתו כמלך וכמלכה, ובני ביתם כבני מלכים. ויכינו כלי כסף וזהב ובגדי משי ורקמה מכל מה שחננם ה' יתברך, והכל כדי להראות לכל שמחת לבו בחסדו של מקום. ע"כ.

כדי להראות שמחתו בחסדי ה'

ק. כבר נהגו העם לתת לפני כל אחד כוסו, ואפילו לפני הקטנים כדי שישאלו, ומנהג יפה הוא. (סדר היום - סדר ליל הסדר). וכשישאלו התינוקות, ישיב להם מש"כ הרימב"א לפני כל אחד (על הסגה של פסח) שנוהגים כן דרך כבוד ודרך חירות (ליתן כוס לפני כל אחד ואחד).

מעט שנותנים כוס

✧ יבינו השלחן מבעוד יום וכו'

ק. יעסוק בדברים הצריכים ללילה להסדר הקדוש להכינם מבעוד יום. (שו"ע מסכת פסחים פרק נ"מא). ויהיה שלחנו ערוך מבעוד יום כדי לאכול מיד כשתחשך. ואף אם הוא בבית המדרש, יקום, מפני שמצוה למהר ולאכול בשביל התינוקות שלא יישנו (ר"ל מצוה לזרז לעשות הסדר כדי שלא יישנו התינוקות כשידעו שלא ישתהה הרבה עד האכילה, וממילא ישאלו "מה

הוא כדי לאכול מיד כשתחשך

נשתנה", וישיב להם, ויקיים מה שכתוב (שמות י"ג ח') "והגדת לבנך ביום ההוא" (משנה גמול ס"ק ג').
(שו"ע או"ח תע"ז א').²⁶

קח. ועוד טעם שיהיה שולחנו ערוך מבעוד יום, שהוא כדרך בני חורין ששולחנם ערוך
הוא בדרך בני חורין זמן רב קודם האכילה. (ערוך השולחן או"ח תע"ז ז').

יבינו עצמם לסדר: לישון ביום, ושלא יהיו רעבים

קט. כתב בספר פלא יועץ (עין "הגדה"): כבר מילתי אמורה שלכל דבר צריך הכנה מקודם, וזהירות מביאה לידי זריזות. כן בדבר הזה, צריך להקדים לעשות הכנה שלא יהא רעב ולא יהא מטומטם בשינה וכו', ויקדים לישון ביום אם יוכל. עכ"ד.

וגם בספר שו"ע (מסכת פסחים - מנה עשרה) כתב שיניחו הקטנים לישון קודם הסדר, כדי שיעורו אח"כ בהסדר, כי המצוה אף קטני קטנים שיעורו בכל האפשר.

פסח: כללי

קי. פסח, הוא חג קדוש מאד, שאילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים, עדיין אנו ובנינו משועבדים היינו גוי בקרב גוי, ולא נתנה לנו תורה ומצוות ולא יזכר שם ישראל. והקב"ה הפליא חסדיו עם ישראל הפלא ופלא, וחיבה יתירה הראה להם עד מקום שאין יד שכלנו מגעת, אחת מני אלף אלפי אלפים, רק נבין את זאת: שעשה עמנו חסד גדול עד אין חקר, והראנו את כבודו ואת גדלו ואהבתו וחיבתו לגדול יכלתו לשדר המערכות והשגחתו פרטית, מאשר ציונו כ"כ בתורתו הקדושה לזכור יציאת מצרים, ועל כל מצוה ומצוה מזכיר "זכר ליציאת מצרים", וצונו להיות לזכרון בין עינינו ולאות על ידינו, ונתן לנו שבתות ומועדים שאנו אומרים בקידוש "זכר ליציאת מצרים". (פלא יועץ עין "פסח").

קיא. החג הקדוש הבא עלינו לטובה, ראוי לשמוח בו מאד, כי בו יצאנו לחירות מעבודה קשה - עבודת הגוף ועבודת הנפש, והקב"ה בעצמו ובכבודו נגלה עלינו, ולא את אבותינו הוציא, כי אם אותנו (עי' לקמן סעיף קל"ד ואילך). (דרושי הצ"ח דרוש ל"ו).

ראוי לשמוח מאד בפסח

בל דבר עבירה חמור ופוגם בפסח יותר ויותר משאר ימות השנה

קיב. שמעתי משם גדול אחד מפורסם מאד בחכמת הקבלה שלא דוקא באיסור החמץ עושה אדם פגם בחג הקדוש הזה, כי גם על כל שאר עבירות הנכשל בהם בחג הקדוש הזה עושה פגם גדול יותר משאר הימים, רחמנא ליצלן. (פירוש ההגדה למהר"ר חיים

²⁶ כתב המאירי (פסחים קז:): שהיה מנהגם לקרוא את ההלל בבית הכנסת (בפסח בתפילת ערבית) מבעוד יום - זכר להלל שבעזרה שהיו אומרים בשעת שחיטת פסחים. וכל [מין] שבירך (ברכת "לקרוא את ההלל") בבית הכנסת, אינו טעון ברכה ראשונה [בשעה שפותח "הללויה" בסדר של פסח] וכו', עכ"ל, וע"ש. ועכ"פ ראה ראינו שנהגו להתפלל מעריב מבעוד יום, ואפשר שהיה ג"כ כדי להתחיל הסדר מיד כשתחשך שלא יישנו התינוקות - דאף כשמתפללים מעריב ואומרים הלל מבעוד יום (בסוף היום), עד שיצאו מבית הכנסת ויגיעו הביתה וילבשו הקיטל וכו' כבר יהיה לילה, ויוכלו לקדש מיד בראשית הלילה.

ב"ר דוד אבואלעפאי ²⁷ ז"ל (נדפס בסוף ספר אשדמ הפסגה [שאלומיק - שנת חק"מ] - דף י"ח טור ג'), הונא נספר דבש לפי להחיד"א ז"ל - ל' י"ג, ונספר פלא יועץ - ערך "פסח". ועיין בספר דבש לפי (שס) מש"כ טעמים בזה (וע"ע לעיל סעיף ע'). ולכן צריך לזהר ולעמוד על המשמר בחג הפסח יותר מכל ימות השנה (פלא יועץ שס).

פסח נידונים על התבואה - תהא גילה ברעדה

ק"ג. צריך להיות גילה ברעדה מחמת היותו אחד מארבעה ראשי שנים, והעולם נידון בו על התבואה שהיא חיי האדם (ר"ה טז). (סידור יעב"ץ - שער המפקד שז"ל ד' אות ג').

קיד. כתב בספר ש"י"ה הקדוש (מסכת סוכה - פרק ג' מ"א): יזכור כי ימי המועדים הם ימי דין, כאומרם ז"ל במשנה (פרק קמא דראש השנה טז). בארבעה פרקים העולם נידון, בפסח על התבואה, בעצרת על פירות האילן, בראש השנה כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון, ובחג נידונים על המים, עכ"ל המשנה. הרי שכל המועדות ימי דין.

וזה לשון ה[רבינו] בחיי בסוף פרשת ראה (דברים ט"ז י"ד): במדרש (ילקוט ויקרא כ"ג ס' מנ"ד) מפני מה לא הזכירה תורה שמחה בפסח, והזכיר שמחה בעצרת, ובסוכות שלש שמחות, "ושמחת בחגך" (דברים ט"ז י"ד), "והיית אך שמח" (שס ט"ו), "ושמחתם לפני ה' אלהיכם" (ויקרא כ"ג מ'). לפי ששנינו (ר"ה טז). בארבעה פרקים העולם נידון, בפסח על התבואה, בעצרת על פירות האילן, בראש השנה כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון, ובחג נידונים על המים. ומפני שפסח יום הדין, וכל הדינים עתידים להעשות, לכך לא נזכר בו שמחה כלל, [אבל] בעצרת שכבר עבר דין אחד של פסח, נכתב בו שמחה אחת. ובחג שכבר עברו שלשה דינים - פסח ועצרת וראש השנה, לכך נכתבו בו שלש שמחות, עד כאן. וכו'.

נמצא שהחוטא אז בשחוק וקלות ראש ביום טוב, חמור יותר משאר השנה, שמאחר שהעולם נידון, בחטא אחד אפשר שיוכרע העולם לכף חובה (כמו שאחז"ל (קדושין מ:)) לעולם יראה אדם עצמו כאילו חציו חייב וחציו זכאי, עשה מצוה אחת, אשריו שהכריע עצמו לכף זכות, עבר עבירה אחת, אי לו שהכריע את עצמו לכף חובה (וכו'), ואז, כל אותם העניים שימותו או יצטערו מחמת עוני הרעב והצמא, כולם תלויים עליו. ובימי המועדים, מלבד שמוזנות האדם תלויים בהם, גם חיי האדם ונשמתו תלוין בדין, כמו שכתב בעל ראשית חכמה בשער הקדושה פרק י"ב, עיין שם. ולפי שהמועדים ימי דינא, אמר רבי יצחק חייב אדם לטהר את עצמו ברגל (ראש השנה טז:), כדי שיכנס בטהרה ליום הדין, כמו ראש השנה ויום הכפורים.

ואחר שהוא מבואר, שהימים טובים הם יומי דינא, אין ראוי שיתעצל אדם בהם, מלבקש על נפשו בתפילה ובתחנונים, כפי משפט היום, כמו שאין ראוי להתעצל בימים נוראים. ואמרינן בירושלמי האי בר נש דדמיך בריש שתא ודיינין יתיה וכו'. ולא דוקא שישן, אלא כל שהוא יושב בטל, אע"פ שהוא ער, "ישן" קרי ליה הואיל ואינו עושה מעשה טוב ביום דין. והוא הדין לשאר הימים טובים, שהם כולן יומי דינא, כמבואר לעיל. עכ"ל השל"ה.

קטו. וע"ע לעיל סעיף כ"א-כ"ב.

צריך להתפלל
על התבואה
בפסח

²⁷ זה לשון החיד"א ז"ל (נספר שס הגדולים, גדולים מ' ה'): מהר"ר חיים אבואלעפאי בכ"ר דוד, היה תלמיד מורנו הרב מהרי"ך הרב המחבר בתי כהונה, והיה בצפת מרבני העיר, ואח"כ היה רב בעיר לארסו, ואח"כ היה רב באיזמיר יע"א. ובישראל גדול שמו וכו'. עכ"ל. ובשו"ת חיים שאל להחיד"א ז"ל (ח"א סימן ע"ה, וכ"כ שס מ"ג סימן כ', ועוד) קראו: הרב המופלא מורינו הרב חיים אבואלעפאי ב"ר דוד זלה"ה.

קטן. ימי פסח, ט"ו וט"ז [בניסן], מסוגלים לישועה לישראל ועת רצון לה' אשר פדה מיד צר (ולכן) הקפיד מרדכי שתכנס אסתר לפני אחשוורוש דוקא בימים האלו). (יערות דבש מ"א דרוש ג', ע"ז).

❧ הימים האלו מוכנים במיוחד להתקדש בהם

קיו. הזמן גורם [להשתדל במצות "קדושים תהיו" (ויקרא י"ט ז'), לקדש עצמך במותר לך], כי בצאת ישראל ממצרים נתקדשו ע"י דם פסח ודם מילה, וזה עזר לאשר ימלא את ידו להתקדש, שיש הכנה דרב"ה ביום יום מהימים האלה אשר אבותינו קדשו עצמם במצרים, ואם נתעורר בקדושה, זכות אבותינו יהיה לעזר ולהעיל - אשר נתקדשו בזמן הזה. וזה אישור מוסיף על אשר הבטיחנו ה' (ויקרא י"א מ"ד) "והתקדשתם והייתם קדושים" ואמרו סוף פ"ג דיומא (ל"ט) ת"ר "והתקדשתם והייתם קדושים", אדם מקדש עצמו מעט, מקדשין אותו הרבה; מלמטה, מקדשין אותו מלמעלה; בעולם הזה, מקדשין אותו לעולם הבא. (כפא דוד למסכת ז"ל - דרוש ז').

קוּיָה. אֵיטָא בִּירוּשְׁלָמִי שֶׁבֶט (ט"ו ג') רַבִּי בְּרַכְיָה בִּשְׁם רַבִּי חֵיִיא בְּרַבָּא לֹא נִיתְנוּ שְׁבָתוֹת וַיָּמִים טוֹבִים [לְיִשְׂרָאֵל] אֲלֵא לַעֲסֹק בְּהֵן בְּדַבְּרֵי תוֹרָה. ע"כ. וּפִירֵשׁ הַמַּאֲוִיר ז"ל (שנ"ג קמ: ד' ד"ה מִלֹּת) שֶׁע"י שֶׁהוּא טְרִיחַ בַּחֹל וְאֵין לוֹ פְּנָאִי, נִיתְנוּ לוֹ יָמִים טוֹבִים וּשְׁבָתוֹת לַעֲסֹק בְּהֵם בְּדַבְּרֵי תוֹרָה.

מעמים שצריך
לעסוק בהם
בתורה במיוחד

ובדרשות זרע רב (להרב החסיד מוה"ר מסעוד בן גנן" (שם הנדפוס - ספרים ז' מ"ה) - נדפסו בסבוף שו"ת יצחק ובעז - ליורונו תקמ"ב) (דף ק"ט טור ז' ג') כתב, אע"פ שהאכילה והתענוג בשבתות וימים טובים היא מצוה, אפילו הכי לא תהיה עיקר השמחה כי אם בשמחת התורה שעוסק בהם, לפי שלב האדם באלו הימים פנוי מכל טרדה, ושכלו מיושב, וכל העולמות התחתונים והעליונים מאירים מאור העליון השופע בהם, כנודע. לזה אמרו רבותינו ז"ל לא ניתנו שבתות וימים טובים לישראל אלא לעסוק בהם בתורה. עכ"ד.

קיום. ועיין בדרשות ר"י אבן שויעב (דרוש ליום ראשון של פסח, הועמק בשל"ה - מנ' סוסה פרק נר מ"ה) דכשמתקצבין בבתי מדרשות לשמוע דברי תורה בשבתות וביום טוב, הוא יותר מקובל ומרוצה לפני המקום, שמניחים תאוותיהם ובאים לשמוע דברי תורה. ע"ש. (וע"ע לקמן סעיף קכ"ב).

ת"ת ביו"ט
יותר מרוצה
לפני ה'

קכ. וכתב הרב בן איש חי ז"ל (בן איש חיל - ח"ג דרוש א' לשנת הגדול): רז"ל אמרו (ראש השנה נא). בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל. ועל כן בחודש זה צריך ללמוד תורה הרבה. אך עד המועד האדם טרור ואין לו זמן פנוי כמו המועד. ובזכות התורה תהיה הגאולה. ומה גם תורה שלומד בשבת ויום טוב שאין כח למקטרגים באותם הימים לקטרג, ועל כן עלה תעלה תורתו למעלה בלתי קטרוג כ"כ. וגדולה תורה שמקרבת הגאולה. עכ"ד. (וע"ע בסעיף ג', דו', וז', וי"ח, ומ"ט, וקי"ח, וקנ"א).

ע"י תורה
מקרבין
הגאולה

✧ לימוד עניני פסח בפסח

קבא. תניא, משה תיקן להם לישראל שיהו שואלין ודורשין בענינו של יום, הלכות פסח בפסח, הלכות עצרת בעצרת והלכות חג בחג.²⁸ (מגילה ד.) ואף שקוראין בתורה בענינו של יום, נמי דורשין בענינו של יום. (תורת חיים²⁹ ע"ז ה:.) וכן נפסק להלכה (עי' משנה נדרה מכ"ט ס"ק נ"ז, ועוד).

קבב. ובבבלי יקר (ויקרא כ"ג ד') למד כן מן הפסוק (ויקרא טז) "אלה מועדי ה' מקראי קודש אשר תקראו אותם במועדם", וז"ל: "אשר תקראו אותם במועדם", קריאה זו היא בדברי תורה, שיתעסקו בהלכות פסח בפסח וכו', לכך נאמר "במועדם". ועל קריאה זו אמר "אלה הם מועדי". אמנם כשאין עסוקים בהם, כי אם במאכל ומשחה, אינן מועדי ה' כלל, ועליהם נאמר (ישעיה א' י"ד) "חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי". ומה שנאמר (נמנע) "אלו תעשו לה' במועדיכם", לפי שצריך ליתן חציו לה' וחציו לכם (פסחים סא:). עכ"ל. (וע"ע לעיל בסמוך סעיף ק"ט).

אם לא
עוסקים
בתורה ביו"ט
אינם "מועדי"
היי' אלא
"חדשיכם"
ומועדיכם
ובו"י

קבג. העיד רבי שמעון בן אלעזר משום רבי שמעון בן חנניא, כל הקורא פסוק בזמנו מביא טובה לעולם, [שנאמר (משלי ט"ו כ"ג) "ודבר בעתו מה טוב"] (סנהדרין קא:). על כן, הזהירו ללמוד בימי ניסן פרק ערבי פסחים וכו', כפי אשר תוכלון שאת, כי זו התורה היא ביותר חביבה, ומביאה לידי מעשה כהוגן, ותורה זו חביבה במאוד מאוד לפני הקב"ה, כי יפה היא ובזמנה היא. (ש"ש י"ה - מסכת שנועות פרק נ"ז מ"א).

לימוד עניני
פסח בפסח
חביבה מאד
לפני ה'

ובשיר השירים רבה (פרשה א') איתא: "נאוו לחייך בתורים" (שיר השירים א' י'), בשעה שקורין בדברי תורה בתוריהן, הלכות פסח בפסח הלכות עצרת בעצרת הלכות חג בחג וכו'. עכ"ל. ופירש יפה קול שטעם התנאותם, כי "דבר בעתו מה טוב".

קכד. ועוד, הלומד הלכות בעיתם, פסח בפסח עצרת בעצרת וכו', חשיב לימודו הלכה למעשה, ועל ידי כן יתייסדו בלבם ולא ישכחם. (בן יהודה עיוני נד.).

הלימוד
בענינו של
יום יתסד
בלבם

קכה. ועוד תועלת מצינו במדרש שיר השירים רבה (פרשה א') וז"ל: "נזכירה דודיך מיין" (שיר השירים א' ד'), מיינה של תורה (תורה נמשלה ביין יפה קול) - כגון הלכות פסח בפסח, הלכות עצרת בעצרת, הלכות חג בחג. ע"כ. וביפה קול פ' שהכוונה בכאן שמסיבת התורה אנו זוכרים אהבתך וחסדיך עמנו, והיינו ע"י דרישת הלכות פסח בפסח, כי אז אנו מזכירים הטובות והישועות שעשית לנו בזמנים האלו. עכ"ל.

ע"י הלימוד
בעניני דיומא
זוכרים
הי' ישועות

²⁸ עיין בהקדמת הרמב"ם למשנה שכתב שכל הדינים הקבועים בתורה נחלקים לחמשה חלקים, וז"ל: והחלק החמישי, הם הדינים שנעשו בדרך העיון להסדרת הענינים שבין בני אדם, דבר שאין בו הוספה על דברי תורה ולא גרעון, או בענינים שהם מפני תיקון העולם בעניני הדת, והם שקוראים אותם חכמים תקנות ומנהגות. ואסור לעבור עליהם בשום פנים הואיל והסכימה עליהם כל האומה, וכבר הזהיר שלמה ע"ה מלעבור עליהם ואמר (קהל"ה ח') "ופורץ גדר ישכנו נחש". ותקנות אלה רבות מאד נזכרו בתלמוד ובמשנה, מהם בעניני איסור והיתר, ומהם בעניני ממונות, ומהם תקנות שתקנו נביאים, כגון תקנות משה ויהושע ועזרא, כמו שאמרו משה תיקן להם לישראל שיהו שואלים ודורשין הלכות פסח בפסח, ואמרו משה תיקן להם לישראל הזן בשעה שירד המן, וכו'. עכ"ל. הרי שזה תקנה גמורה, ככל שאר התקנות בכל תוקף.

²⁹ תורת חיים על הש"ס, חיברו הר"ר אברהם חיים בהר"ר הירש שור זצ"ל. "ידוע ומפורסם גודל תפארת קרית ספר "תורת חיים" שחיבר הרב הגאון מוהר"ר חיים שור זצ"ל על כמה וכמה מסכתות, וכשמו כן הוא, חיים הם למוצאיהם, עד שכמעט כל הפוסקים האחרונים נוחי נפש הביאו בספרתם בדברי המחבר הנ"ל" (לשון הפני יהושע בהקדמתו לספר תורת חיים - דפוס פרנקפורט דלארע מז"ד).

זה חזר ומועיל לקיום מצוותיה בשלימות

והנה, זכרון הטובות והישועות של היום טוב חוזר ומועיל לקיום מצוותיה בשלימות, כמש"כ הש"י (מס' סוה - פרק נ"ז מ"ה): היא עבודת ה"ת שיזכור מעין המאורע, כי זכרון חסדו של הקב"ה שעשה עם אבותינו ועמנו היא עבודה שלימה, שאנו זוכרים חסדיו ומשבחים לפניו בקול ובנעימה, ולשיר לפניו בשיר ומזמורים למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו, הוציאנו מעבודת לחירות ומיגון לשמחה וכו', ולא נהיה כפויי טובה, כי בזכרנו חסדו ונפלאותיו, נעבוד אותו יותר בזריזות, ונעשה המצוות שקבע בנו שהם לזכרון יותר בזריזות ובדקדוק. עכ"ד השל"ה. וכ"כ בדרשות ר"י אבן שועיב (פרשת זו ולשנת הגדול) שע"י שזוכרים הנסים הגדולים שעשה ה' עמנו, אז המצוות נעשים יותר בזריזות ובשלימות. עכ"ד.

גם צריך ללמוד עניני אגדה של היום טוב

קבו. כתב הבית יוסף (א"ח סימן מטע א'): הא דתניא ששואלין בהלכות פסח בפסח והלכות חג בחג, היינו לדרוש בטעמים שבעבורם נצטוונו במועד ההוא, וגם כן לדרוש בדברים שאסור ומותר לעשות ביו"ט וכו'. עכ"ל.

וכ"כ במגן אברהם (א"ח תכ"ט ס"ק א') וז"ל: משמע בפ"ק דמגילה דביום טוב עצמו מחויבים לדרוש בעניניו של יום, כגון פסח ביציאת מצרים, ע"ש גבי פורים שחל בשבת. עכ"ל. וע"ע לעיל בסמוך סעיף קכ"ה.

מעלת הדרשות ברכים

קבו. "ויקהל משה" (שמות ל"ה א'), רבותינו בעלי אגדה אומרים, מתחילת התורה ועד סופה אין בה פרשה שנאמר בראשה "ויקהל" אלא זאת בלבד; אמר הקב"ה "עשה לך קהלות גדולות ודרוש לפניהם ברכים הלכות שבת, כדי שילמדו ממך דורות הבאים להקהיל קהלות בכל שבת ושבת ולכנוס בבתי מדרשות ללמד ולהורות לישראל דברי תורה, איסור והיתר, כדי שיהא שמי הגדול מתקלס בין בני". מכאן אמרו, משה תיקן להם לישראל שיהיו דורשין בעניניו של יום, הלכות פסח בפסח הלכות עצרת בעצרת הלכות החג בחג. אמר משה לישראל "אם אתם עושים כסדר הזה, הקב"ה מעלה עליכם כאילו המלכתם אותי בעולמי, שנאמר (ישעיה מ"ג י"ז) "ואתם עדי נאם ה' ואני אל". (י"א קו"ש ששמות ל"ה ס' ת"ח).

המתקבצים לדרשות, הקביה מעלה עליהם כאילו ממליכים הקביה בעולמו

קבת. "משה תיקן להם לישראל שיהו שואלין ודורשין בעניניו של יום וכו'" (מגילה לז.), נראה לי בס"ד לרמוז בתיבת "להם" שהוא ראשי תבות ל'הביא מ'לך ה'משיח, כי בזכות הדרשות שעושין ברגלים שבהם נקבצים ונאספים עם רב יהיה הדרת מלך, ואז יכולה זכות התורה של הדרשות האלה להביא מלך המשיח. וזה שאמרו "תיקן להם לישראל", פירוש, תיקן ל'הביא מ'לך ה'משיח לישראל, שיהיו שואלין ודורשין בעניניו של יום, הלכות פסח בפסח וכו'. ולהכי נקיט פסח ברישא, כי בניסן נגאלו ובניסן עתידין ליגאל (ראש השנה י"א). (בן יהוידע מגילה לז, וע"ש עוד).

זכות אלו הדרשות יכול להביא המשיח

ליל פסח: תפילת ערבית

ילך בנחת לביהבנ"ם להראות שמחת לבו לבל

קבט. בלכתו לבית הכנסת, ילך בנחת ובהבטחה, להראות חדותו ושמחת לבו לכל. (פדר היום - סדר הנהגת ערב פסח).

תפילת ערבית בכוונה ובשמחה וכו'

קל. כשמתפלל ערבית בליל פסח, יתפלל בכוונה שלמה ובשמחה ל"זה היום עשה ה' נגילה ושמחה בו". בפרט במקומות שמזכיר יציאת מצרים, יתעורר בכוונה שלמה, ולהודות ולהלל ולשבח את ה' יתברך. (ש"י"ה מסכת פסחים פרק נד מ"א).

יתעורר
בכוונה בפרט
במקומות
שמזכיר
יצא"מ

אמירת הלל בערבית

קלא. ארבעה צריכין להודות, יורדי הים, הולכי מדברות, ומי שהיה חולה ונתרפא, ומי שהיה חבוש בבית האסורים, ויצא (נצטוט נד:), וביציאת מצרים כולוהו איתנהו. ומצד כל אחד מהם, ואין צריך לומר על כולם, צריכין אנו להודות חסדו ולרוממו בקהל עם. ועל זה תקנו לומר הלל גמור בליל פסח בנועם גדול ושבח והודאה לאל שפדאנו ממצרים, ורוב ההלל בפסוקיו וענינו רומז ליציאה. (פדר היום - סדר הנהגת ערב פסח).

טעם א'

קלב. וכתב החיד"א ז"ל (מורה נבוכים - סימן ו' אות ר"ז): גמר ההלל בבית הכנסת סודו רם ונשא. עכ"ל, וע"ש עוד. והבן איש חי ז"ל (בספר מים ושלום) כתב: ידוע הטעם שקורין הלל בליל פסח בערבית, מה שאין כן בכל ימים טובים שאין קורין אלא עד אחר תפילת שחרית. ופירש רבינו האר"י ז"ל (שער הכוונות דף פ"א ע"ב) מפני כי כל ימים טובים העליות תהיה בהדרגה ע"י התפילות, לכן עד תפילת שחרית תשתלם העליה למעלה ואז קורין ההלל, מה שאין כן בליל פסח, אין העליות נעשים על ידינו מחמת התפילות, אלא הם נעשים בחסדו יתברך, ולכן אינם באים בהדרגות, אלא הכל יהיה תיכף מתחילת [הלילה], ולכן בתחילת [הלילה] נעשה הזמן ראוי לגמור בו ההלל. וזה שנאמר (מל"ט) "יוםם יצוה ה' חסדו", ר"ל ביום אשר יצוה ה' חסדו, שיהיו העליות שלו בחסדו יתברך ולא ע"י תפילות ישראל, אותו היום "ובלילה שירה עמי", ר"ל מתחילת הלילה אומרים שירה, שגומרין ההלל. עכ"ד.

טעם ב'

ובספר זכר דוד (מאמרי ג') סוף פרק כ"א - דף פח. נדפס) כתב שבלי"ל י"ד ע"י הבדיקה, אז מכניע את הקליפה ומוציא אותה לחוץ של העולמות העליונים, ומה גם הוא מועיל לעצמו. וכאשר מבער ביום י"ד ומבטל החמץ בפיו, אז נשלמה ההכנעה של סט"א, וירים ראש סטרא דקדושה כאשר קדש היום. ועל כן אנחנו אומרים הלל גמור בבית הכנסת, משא"כ בשאר המועדות. עכ"ל.

טעם ג'

ילך אל ביתו בשמחת הלב באהבת ה' אשר בחר בנו בלילה הזה

קלג. אחר תפילת ערבית, ילך בשמחת הלב מאד ומאד באהבת הבורא ית"ש שבחר בנו בלילה הזה להיות לו לעם סגולה מכל העמים כיום הזה שהוציאנו ממצרים, וכונתו ית"ש בהוצאה זו לקרב אותנו לעבודתו בתורתו ובמצוותיו הקדושים. (יסוד ושורש העבודה - שער ט' סוף פרק ד').

ליל פסח: החיוב לראות עצמו כאילו הוא יצא

קלד. בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, שנאמר (שמות י"ג) "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים". (פסחים קטו:). דהיינו, שיראה ויביט בעצמו כאילו הוא היה עבד ויצא לחירות ממצרים. (אבודרהם - סדר ההגדה).

כמה דרכים להבין דבר זה

קלה. "ובכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, שלא את אבותינו בלבד גאל הקב"ה, אלא אף אותנו גאל וכו'", זה מוסב על מה שאמרנו למעלה בתחילת ההגדה - שאילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים עדיין אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים". הרי אנו בכלל כל הנסים, שאילו לא יצאו הם, עדיין היינו עבדים לפרעה במצרים. (שבלי הלכות סדר פסח - סימן רי"ח, ועיי' נמחזיר וימרי - הל' פסח סי' ז"ה, ונב"ל בו סי' נ"א, ועוד).

שאם לא הוציא הקב"ה את אבותינו עדיין היינו משועבדים שם

קלו. מפני גלולי מצרים שנטמאו בהם ישראל, כדכתיב (ויחזקאל כ' ח') "איש שקוצי עינו השליכו ובגלולי מצרים נטמאו", נכנסו במ"ט שערי טומאה מחמשים שבהם, ואילו לא היה ממהר הוא יתברך להוציאנו משם והיינו נכנסים בשער החמשים, לא היינו יכולים לצאת משם עדי עד, כי הטומאה היתה סובבת אותנו מכל צד והיינו נהפכים לעם אחר וכו', וזהו אמרו "הרי אנו ובנינו ובני ובנינו" - דעד כאן רחמי האב על הבן (עי' בראשית כ"ג ז') ועל כן לא הזכיר יותר, אבל ממילא משמע כל הדורות הבאים אחריהם, "משועבדים היינו לפרעה במצרים". (מדרש בחידושי פירוש על ההגדה ל"הרצ אלוטור נתמן פסח ז"ל, רב חסיד ומקובל תלמיד הרמ"ע [מפא"ן ז"ל] [לשון המד"א ז"ל בספר שם הגדולים - גדולים ר', וע"ש עוד] - נדפס בניוילאה בשנת ת"ח) - על פסקת "עבדים היינו".

וחטוב, שעוד מעט והיינו נכנסים לשער ג' משערי טומאה

וכ"כ השל"ח (מס' פסחים - מנה עשירה - דרוש א'): הנה, במשה כתיב (תהלים מ' ו') "ותחסרהו מעט מאלהים", ואמרו רבותינו ז"ל (ראש השנה כא'): חמשים שערי בינה יש, ונמסרו למשה חוץ מאחד, ויציאת מצרים נזכר חמשים פעמים נגד חמשים שערי בינה (זוהר מ"א פסא); ומ"ט השיג משה, והם מ"ט פנים טהור, ונגדם הקליפה מ"ט פנים טמא, והיו שקועים שם ישראל, ואילו הגיעו ח"ו לשער החמשים של טומאה, לא היה באפשרות לצפצף ולעלות ע"י הקדושה, כי אף למשה רבינו ע"ה לא היתה השגה בשער החמשים של קדושה, ממילא היו ישראל ח"ו משוקעים בקליפה עדי עד. זהו ביאור ההגדה "ואילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו וכו'", על כן בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא. וזהו ענין הזכרת יציאת מצרים בכל יום כאילו היום הזה יצאנו, וזהו מצות סיפור כפרותגמא חדשה - כי היציאה מועלת לכל קדושה שאנו מתקדשים בכל יום ויום ולכל דבקות וקירוב לה' בכל יום ויום, הכל תלוי ביציאת מצרים, שלא שהתה עוד רגע אחד, שאז ח"ו החמיץ העיטה ואין ביעורה אלא שריפה. ומתוך קליפת מ"ט פנים טמא שם שסבלנו, נעשה זכך מ"ט פנים טהור לקרב עצמו האדם לדבק בה'. עכ"ד, וע"ש עוד (מס' פסחים - מורה אור - מנה שמורה) בשם הזהר (ח"ג רנב). ובעל צרור המור (שמות י"ג מ').³⁰

³⁰ כתב בספר דרושי הצ"ח (דרוש ל"ט): נודע אמרם ז"ל (ילקוט שמות י"ח סי' קס"ט) שלא היה עבד יכול לברוח ממצרים, שהיתה מלאה כשפים וקשרו המדינה בכשפים. ופרעה, נודע מאמר רז"ל פרעה שהיה בימי משה אמונשי היה, והיה חכם להרע, ומקושר בשרשי הטומאה. ואילו היה במדינה אחרת, [היה] קשה להוציא עבד ממנו. ואילו היה למצרים מלך חלש, [גם] אין עבד יכול לברוח מן המדינה. וכאן היה תרתי לריעותא, "עבדים היינו לפרעה במצרים" - מלך קשה ומדינה קשה. ולא על חנם אמר הקב"ה (שמות כ' ז') "אשר הוצאתיך מארץ מצרים", שזהו היה פלא גדול וטובה גדולה יותר מבריאת האדם, שעל בריאת האדם נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא (עיונון יג), אבל עתה שכבר אנו בעולם, עבודת מצרים היתה זוהמא גדולה לטמאות הנפש עד שהיינו שקועים במ"ט שערי טומאה ואילו ח"ו עוד רגע היתה גוברת השער החמשים מהטומאה ולא היינו יכולים לצאת לעולם, וזהו אמרו "ואילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים, הרי אנו ובנינו ובני ובנינו משועבדים לפרעה במצרים". וזה ראוי שיתן כל אדם אל לבו בשעת אמירת ההגדה, אשר עלינו לשבח לאדון הכל שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלה. עכ"ד.

יציאת היתה טובה גדולה יותר מבריאת האדם

קלו. ובמקום אחר כתב הש"י (מסכת פסחים - מורה אור - מנה שמורה): כל עניני חירות שאנו עושין בלילה זו, הוא חירות הנפש אשר נגאלנו מהקליפות, כי נשתקעו במ"ט פנים טמא, ויוציאנו לחירות, על זה אנו עושין סימני חירות ומשמחין בשמחה של מצוה. וקודם שנכנס קדושת הפסח, מבערין החמץ, שהוא הקליפה, ובל יראה ובל ימצא בבתינו, ובבא קדושת הפסח נכנסנו בקדושה העליונה, ויצאנו מאפילה לאורה. עכ"ל.

קלה. כתב החיד"א ז"ל (נפישו הנקרא "פה אחד" על הגדה ש"פ - על פסקת "נצל דור ודור"): "בכל דור ודור וכו'", פי' שיעשה הכנה בלבו ותתלהב נפשו כאילו הוא יצא ממצרים, שנפשו היתה בעמקי שערי טומאה וכפסע בינינו ליכנס ח"ו בחמשים שערי טומאה, והקב"ה גאל נפשינו והאיר אורים גדולים בשמים ממעל להכניע הסטרא אחרא, ובכרוב רחמיו בכל שנה ושנה יאירו בליל פסח כליל התקדש חג בצאת ישראל ממצרים, ויתעורר מאד בשמחת העולמות עליונים למעלה המאירים ומזהירים מאד. עכ"ל.

קלט. "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים", מלבר הפשוט - שאילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו היו ח"ו ישראל נכנסים בשער החמשים של שערי טומאה ולא היה עוד תקומה, ונמצא שגאל אותנו ממש. עוד זאת יתירה, כבר כתבנו הקדמה יקרת הערך שכתב מז"ה בספר חסד לאברהם (מעין ג' נהר נ"ו, הוצא לעיל נסעיף ג') שבכל שנה שלשים יום לפני הפסח ה' ברחמיו מוציא חלק א' משלשים מנפש ישראל שנטמעו בקליפות, עד שבלייל פסח כל נפשות ישראל יצאו מהקליפה, והם בני חורין. ולכן אפשר שחייב להראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, כי באמת גם הוא יצא מהקליפה - וזהו יציאת מצרים.³¹ (מראית עין להמח"א - פסחים קטו; וז"כ נספחו כסא דוד - דיוט 1').

קמ. ודומה לזה כתב האור החיים הק' (נמנמנ כ"ג כ"ג), וכה דבריו: אמרו יודעי פנימיות התורה, כי כל ליל פסח מתבררים כוחות הקדושה מהקליפה, ונוספים בעם בני ישראל, והיא הבחינה עצמה של יציאת מצרים, והוא אומרו (נמנמנ כ"ג כ"ג) "אל מוציאם", כי לא יציאה ראשונה לבד, אלא בכל שנה ושנה מוציאם. ונתן טעם, "כתועפות ראם לו" (שם), פירוש כי ה' מוסיף ומחזק אותם לרוממם ואין קץ לרוממות אשר חשב ה' עליהם, עד גדר שלא ישר שום תערובת הרע בקדושה. עכ"ד.

קמא. תנן בסנהדרין (ל). חייב כל אדם לומר "בשבילי נברא העולם", ותועלת מזה המחשבה מובן, כי הוא בא להגביה לבו בדרך ה', שיחשוב אחרי אשר כל בריאת שמים וארץ היה בשבילו, א"כ עליו להכשיר עצמו שיהא ראוי לקיים עשרה מאמרות של הקב"ה. והוא הדין הכא, אמרו שחייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, ר"ל שיחשוב שבשבילו לבדו היה עסק גדול של יציאת מצרים, ועי"ז יגביה נפשו בדרך התורה, שבשביל זה התכלית היה יציאת מצרים. (הנצי"ב ז"ל נפישו על הגדה ש"פ הנקרא "אמרי שפר" - פסקת "נצל דור ודור").

להראות עניני חירות

קמב. כתב הרמב"ם ז"ל (הל' מען ומנה ו' ו' 1): בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא עתה משעבוד מצרים, שנאמר (דברים ו' כ"ג) "ואותנו הוציא ממש

³¹ ז"ל החיד"א ז"ל בספר כסא דוד שם: יען שאמרו רז"ל (פסחים קטו): דכל אדם יראה בעצמו כאילו חציו זכאי וחציו חייב, א"כ אפשר שנפשו נכנסה באיזה שערי טומאה, והקב"ה מוציאה ברחמיו יתברך בשלשים יום קודם הפסח עד שבלייל פסח היא בת חורין, וא"כ נמצא שהאדם עצמו יצא ממצרים ממש, שעיקר השיעבוד הוא זה להיות בשערי טומאה, וביציאתו הוא יצא ממש, ולכן חייב להראות עצמו כאילו הוא יצא ממצרים.

הסיבה

וגו'. ועל דבר זה צוה הקב"ה בתורה (דברים ה' ט"ו) "וזכרת כי עבד היית", כלומר כאילו אתה בעצמך היית עבד ויצאת לחירות ונפדת. לפיכך כשסועד אדם בלילה הזה, צריך לאכול ולשתות והוא מיסב בדרך חירות, [ואפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב (ספר כלל - ס' נ)]. עכ"ל. (וע"ע לקמן סעיף קנ"ד, ובסעיף קפ"ז).

עוד עניני חירות שעושים

קמנ. וגם עושים עוד פעולות להראות החירות כאילו הוא בעצמו יצא משעבוד מצרים, כגון מה שמסדרים השלחן יפה בכלים נאים (טור וסו"ע א"ח תע"ז). (ב"ח שם אות ז'). וכן בענין מזיגת הכוס, כתב הרמ"א (א"ח תע"ג ב'): בעל הבית לא ימזוג [הכוס] בעצמו, רק אחר ימזוג לו - דרך חירות. עכ"ל. וכ"כ בלבוש (א"ח תע"ג ב'): אם אפשר לו, לא ימזוג הבעל הבית עצמו, אלא ע"י אחר שיהא לו כמשרתו, כלומר דרך חירות, שכל מעשה הלילה הזה יעשה דרך חירות וזכר ליציאת מצרים. עכ"ל. וכתב הש"י (מס' פסחים - מנה שמונה) לגבי טיבול ראשון, דהיינו כרפס בחומץ או במי מלח, שהטיבול בחומץ הוא לזכר השיעבוד תחת מעול וחומץ, אמנם ענין הטיבול בעצמו הוא דרך חירות כדרך שהשרים נוהגין. עכ"ד. וע"ע לקמן סעיף קנ"ט מספר פדר היום שבילל סדר לובשים בגד לבן סימן חירות, ע"ש.

להראות שמחתו לאחרים

קמנ. כתב החיד"א ז"ל (נתי הגפס על הגדה ש"פ - פסקת "כל דור ודור"): "בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים", פירוש, לא סגי במחשבה ובלבו שיקבע בלבו כאילו הוא יצא ממצרים ושמח בלבו, אלא צריך להראות בהתלהבות בגוף, שיכירו וידעו כל היושבים בביתו מתנועת שמחתו וגופו שהוא עשה וכו'. עכ"ל. וכ"כ בספרו ל"ב דוד (פס' ל' - הגדה ה'): יקבע בלבו, והכרת פניו תענה בו, כאילו הוא עצמו יצא ממצרים מעבדות לחירות וכו'. עכ"ל.

וכע"ז בספרו שפה אחת (על הגדה ש"פ - על פסקת "כל דור ודור"): כתבו ז"ל שיתלהב האדם ויעשה הכנות כאילו הלילה הזו ליל התקדש חג הוא נכון ומזומן לצאת ממצרים. עכ"ל, וע"ש עוד.

קמה. ובספר פלא יועץ (ערך "פסח") כתב: ובילל התקדש החג הקדוש יאזור חיל לקיים מארז"ל חייב אדם להראות בעצמו כאילו הוא יצא ממצרים. וע"י מחשבות טהורות תדיריות יתלהב לבו באופן שיראה שאי אפשר שלא לשמוח. ולפי התעוררותו ולפי מעשיו, כך יהיה לו סיעתא דשמיא. והבא ליטהר מסייעין אותו שישמח בעושי שמחה רבה, שמחה של מצוה כדת מה לעשות. עכ"ל.

ישתדל בזה, ויסייעוהו מן השמים

קמו. ובספר מנוחה וקדושה (להג"ר ישראל איסר מפאניוועו ז"ל - תלמיד הגר"ח מוואלאזין ז"ל) (מ"ז ס' י"ע) כתב: על ידי הדיבור עם בנינו בניסי ה' - ההגדה, אנו מרגישים תוספות קדושה בנפשנו, וזהו גאולה ממצרים, והיא עיקר שם יציאת מצרים. עכ"ל.

עיי סיפור יציאת מרגישים תוספת קדושה וכו'

ליל פסח - מעלת הגדה של פסח

קדושת הלילה וקדושת מצוותיה - חיוב מצוותיה

קמו. קדושת הלילה הזה וכל הדינים הנוהגים, הוא קדושה רבה במאד, כי אז בחר בנו ה' יתברך מכל העמים וקדשנו במצוותיו. על כן ראוי לאדם להיותו נזהר שלא ידבר בלילה

זה שיחה משיחת חולין, ויזהיר בני ביתו על זה, ולא יהיו נפרדים מדבקות ה' יתברך רגע כמימרא, רק יתעסקו הכל במצוות הלילה הזה ובסיפורי נסי מצרים ולפרסמם לבני ביתו.

ובר מן דין, יחשוב האדם, מצוות הלילה באים לו פעם אחת בשנה, ואח"כ כל השנה אלו מצוות עוברות ממנו, על כן בשעתם יכבדו ויאהבם וידבק בהם, לא יפרד מחשבתו מהם (ע"ע לעיל סעיף ו').³² וראיתי מבני עליה המחבבים מצוות, היו מנשקין המצוות והמרור וכל המצוות בעת מצוותן. וכן הסוכה בכניסתם וביציאתם, וכן ארבעה מינים שבלולב. והכל לחבב המצוות. ויש ללמוד זה ממה שכתב רמ"א (או"ח) בסימן כ"ד (ס"ד) יש נוהגין לנשק הציצית בשעה שרואה בה, והכל משום חיוב מצוה. ואשרי מי שעובד את ה' בשמחה ובטוב לבב ובדביקה וחשיקה וחפיצה. (ש"ח) מסכת פסחים פרק נ"ז מ"ה). (ובכזיתות של "המוציא" שברך עליהם "המוציא" ו"אכילת מצה", ינשקם אחר שיטעם ויאכל מה שהכניס בפיו תחילה, מפני שצריך למחר לסמוך טעימתו בברכה. עוד יוסף ח"י - הלכות פסח לו הל' י"ג).

חיוב מצוות הלילה

קמח. ובדרושי הצ"ח (דנו"ל) כתב: החג הקדוש הבא עלינו לטובה, ראוי לשמוח בו מאוד, כי בו יצאנו לחירות מעבודה קשה עבודת הגוף ועבודת הנפש, והקב"ה בעצמו ובכבודו נגלה עלינו. ולא את אבותינו הוציא, כי אם אותנו (ע"י סעיף ק"ד ואל"ך). וראוי לגמור ההגדה וההלל בשמחה שלימה, שמחת הנפש, ולקיים כל המצוות לשמה וכו'.

התעוררות לשמחה בחג ובמצוות ליל המסדר

ובזכות המצוות הללו נהיה בטוחים כי הקב"ה יציל אותנו גם עתה מכף כל הקמים עלינו, שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותינו, ובפרט בעתות המלחמה, ועל מי לנו להשען כי אם על אבינו שבשמים, שהקב"ה הצילנו ויצילנו מידם, וכדאי הוא החג הקדוש הזה שיגן עלינו. ונזכה לקיימו ככל חוקותיו ומשפטיו. עכ"ר.

בזכות מצוות הלילה הקביעה יצילנו מהקמים עלינו

ובמקום אחר (דנו"ל - דנו"ל) כתב: המצוות הנהוגות בליל פסח, סגולתן עצומה מאוד, ורוב התורה נאמר בה יציאת מצרים. ובנסים ובנפלאות שעשה עמנו בהוציאנו ממצרים, הכרנו אמונה שלימה מציאות האחד המיוחד, והשגחתו בכל העולמות, ועוצם יכולתו. וראוי לקיים המצוה בכונה שלימה, ולהודות ולהלל לשמו הגדול בכונה שלימה, ולא להיות מצות אנשים מלומדה. עכ"ל.

מעלת וקדושת הגדה של פסח - אופן קריאתה

קמח. דרש מהר"י סג"ל, כתיב (משלי כ"ט ד') "אשרי אדם מפחד תמיד", וכתוב (מל"א ק"ז ז') "משמועה רעה לא יירא", קשיין קראי אהרדי, אלא ר"ל מפחד תמיד אל דבר מצוה לעשותה כתיקונה. כך יהא כל אדם חרד באימה לקיים מאמר חכמים שתקנו מצות הסדר וההגדה. ולא יהא הדבר קל בעיניו, אף אם כמה דברים יש בסדר שנראה בעיניו

אין שום דבר ריק בסדר ההגדה

³² מצוה הבאה מזמן לזמן חביבה בשעתה טפי משארי מצוות שאין להם זמן קבוע. (חתם סופר עה"ת - נהגות ד"ה ויאמרו - עמ' ל"ו).

וכתב הרב בן איש חי ז"ל (נפטר עוד יוסף חי - פמ"ח שלשים): דע בי כאשר תעמוד נפש האדם בבית דין של מעלה, לא יאמרו לו (לאדם המענג עצמו במלבושים נאים) בית דין של מעלה "למה לבשת בגדים יקרים" וכדומה, אלא כך ישאלו אותו: אתה לבשת בגד יקר ושמחת וברכת עליו "שהחיינו" אשר נתקנה על השמחה, הגד נא לנו אם שמחת במצוות הקב"ה חצי השמחה ששמחת באותו הבגד או לשליש או לרביע; לא קמבעיא לן על מצוה הנהוגה בכל יום, כמו ציצית ותפלין שאתה רגיל בהם ואינם חידוש אצלך, אלא קא מבעיא לן על מצוה שהיא באה מזמן לזמן - שאתה מברך עליה "שהחיינו", כגון סוכה ולולב ואכילת מצה בליל פסח, שנזדמן שלבשת בגד יקר חדש בליל סוכות וליל פסח וברכת עליו "שהחיינו", נכנסת לסוכה וברכת "שהחיינו", וקדשת ליל פסח כשהמצוה לפניך בשלחך וברכת "שהחיינו", אם שמחת על המצוה ערך חצי שמחה ששמחת על הבגד באותה שעה. אמור נא לי, וכי לא תהיה מצוה שלימה ויקרה של הקב"ה כמו זה הבגד אשר יתבלה וילך? ומה יש לך להשיב בדבר הזה? הלא תבוש מעצמך? עכ"ר.

מוסר השכל, שישמח במצוות לבח"פ בדומה לשמחתו בהשיגו דברים נשמיים החביבים עליו

האדם שאין הקפדה בהן, ישכיל בדעתו לקיים, שאין שום דבר ריק בהן. (מהרי"ל - סדר הסגדה).

קנ. ובספר פלא יועץ (עין "הגדה") כתב: [חז"ל הקדושים חיברו הגדה של פסח], ומאחר שכל דברי רז"ל באו במספר במשקל וטמון בהם צפוני סודות, לכן ראוי לכל אדם לקרות כל בבא תחילה בלשון הקודש ואח"כ יפרשנה לבני ביתו, ויכוין שכל תיבה תעלה למעלה ויתוקנו הדברים בשורשן במקום עלין. עכ"ל.

וכ"כ הרמ"א (או"ם מע"ג ו') שיאמרו [ההגדה מ"הא לחמא" ואילך, שהוא התחלת הגדה (מסנה נזורה ס"ק ס"ג)] בלשון שמבינים הנשים והקטנים, או יפרש להם הענין - וכן עשה ר"י מלונדרי כל ההגדה בלשון לע"ז, כדי שיבינו הנשים³³ והקטנים, [ויקיים בזה מה שאמר הכתוב (שמות י"ג ט') "והגדת לבנך וגו'"]³⁴ (מ"צ ס"ק ס"ג). ושוב מצאתי שכ"כ בפירוש ההגדה לרימב"א (על פסוק "ושאטו יודע לשאל"). וכ"כ החיד"א ז"ל (לז דוד - פרק ל' - הסנה"ג ו'): באמירת ההגדה יכוון [לקיים] מצות עשה לספר ביציאת מצרים. וכן יעשה להיות מאריך הפ"ה להגיד כללי הדברים לבני ביתו בלע"ז כדי ה' הטובה עליו. עכ"ל. (וע"ע לקמן סעיף קצ"ח).

ועיין בספר מהרי"ל (מנהגים - סדר הסגדה אות ד') שכתב: מאד חביבה מצות הסדר, דלא אשכחן דהקפידה תורה על תינוקות יותר מבבילה זו, דכתיב (שמות י"ג ט') "והגדת לבנך". ואע"ג דכתיב גם בהקהל (דברים ל"א י"ח) את הנשים והטף, הא פריך התם, טף על מה הן באין? ליתן שכר טוב למביאהן. עכ"ד.

ובספר מנוחה וקדושה [להג"ר ישראל איסר מפאניוועז ז"ל - תלמיד הגר"ח מוואלאזין ז"ל] (ח"צ סימן י"ט נהג"ה) כתב: דע שמי שברא אותנו ואת יצרנו הרע, יודע שבשעה שמצא ומרור מונחים לפניו, אז מועיל מעשה השרשת יראת שמים לבנו, ולא בעת אחר, כמו שכתוב "יכול מראש חודש וכו'". עכ"ל.

קנא. ובדרישי הצ"ח (דיוט ל"ט) כתב: כמה מהראוי להזהיר בכל המצוות התלויות בחג הזה לקיים הכל מאהבה, ולהזהר שלא יכשלו ח"ו בשום איסור, ובפרט באיסור חמץ שהוא במשחו, ולהגיד ההגדה בשמחה ובאהבה רבה, לא כחותה על הגחלים וכו', לא כן ראוי, כי ראוי להכיר בטובת הבורא ית"ש שהגביר חסדו עמנו, וכמאמר הכתוב (דברים ד' ל"ד) "או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי". וראוי לשבח על זה בכל לב. ואז הקב"ה משתבח ומתפאר בעם קדושו בפני כל פמליא של מעלה: ראו איך הם מכירים בטובה, ומשבחים, ראויים הם גם עתה לעשות עמהם נפלאות כימי צאתם מארץ מצרים, ושירו לו שיר חדש. וזה מקרב הגאולה. משא"כ כשאין ישראל נותנין לב על טובת הבורא אשר בכל יום ויום עושה עמנו, אז אינם ראויים ח"ו לגאולה, כי הקב"ה אמר "לא אעשה עמהם בטובה והם אינם מכירים בטובתי". עכ"ד. (וע"ע לקמן סעיף קצ"ה).

³³ שהרי גם נשים חייבות במצוות הלילה ובאמירת הגדה וכו"ל בסיומן תע"ב סי"ד. ולכן החיוב גם על המשרתת שתשב אצל השולחן ותשמע כל ההגדה. ואם צריכות לצאת לחוץ לבשל, עכ"פ מחוייבת לשמוע הקידוש, וכשיגיע ל"רבן גמליאל אומר כל שלא אמר וכו'" תכנסו ותשמע עד לאחר שתיית כוס ב', שהרי מי שלא אמר ג' דברים הללו לא יצא. ונוהגין שגם קוראין אותן שתשמע סדר עשרה מכות שהביא הקב"ה על מצרים, כדי להגיד להם כמה נסים עשה הקב"ה בשביל ישראל [ח"א]. (משנה ברורה ע"ס ס"ק ט"ד).

³⁴ כתב הערוך השולחן (או"ם מע"ג כ') דעכשיו שנתרבו הדפוסים ונדפס ההגדה בלשון לע"ז, וכל הנשים והתינוקות שלנו קוראין מעצמן, לא נהגו לבאר להן, כי הן יודעות בעצמן לקרות ולהבין ענין יציאת מצרים. עכ"ל. אולם באופן זה לכאורה אין האדם מקיים "והגדת לבנך".

קנב. כתב בספר פלא יועץ (עקב "הגדה") שצריך לעשות הכנה מקודם שלא יהא רעב ולא יהא מטומטם בשינה בליל סדר. ולא טוב עושים רבים מהמון העם שמקצרים הרבה בקריאת ההגדה בליל ראשון של פסח, "הרצים יצאו דחופים", ומניחים להאריך בליל שני, כי עיקר מצות [סיפור] יציאת מצרים אינו אלא בליל ראשון, כידוע, וליל שני אינו אלא מדבריהם משום מנהג אבותינו בידינו. ואף כי הדברים עתיקים ויש חיוב גמור, מ"מ עיקר מצוה דאורייתא הוא בליל ראשון. לכן צריך להתחזק ולעשות עיקר להאריך ביותר בליל א', החלש יאמר גבור אני, לקיים דבר בעתו מה טוב, וה' יתן הטוב. עכ"ד.

קריאת ההגדה בליל ראשון עיקר

✧ מצוה גדולה לספר בטעמי מצוות הלילה

קנב. הנה, למצוות הנהוגות בלילה הקדושה הזו של ליל פסח - דיני פסח מצה ומרור וארבע כוסות ושני טיבולים והסיבה, יש להם טעמים גדולים נגליים ונסתרים וסתרי סתרים, ומצוה גדולה היא לספר בהם (בטעמי מצוות ליל פסח), וכל המרבה לספר הרי זה משובח. וכל אדם מחויב לספר בהם ולהבין ולהשכיל עד מקום שיד שכלו מגעת, וכו', אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לשם ה'." (ש"י"ה מסכת פסחים פרק מורה אור).

✧ בליל פסח אפשר לזכות למדת הבטחון ע"י אורות היום

קנב. אמרו במדרש (שמו"ר כ' י"ח) "ויסב אלהים" (שמות י"ג י"ח), מכאן אמרו חכמים, אפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב. יש לפרש, מפני שכבר כתבנו בפרשת בא בפסוק (שמות י"ג מ') "הוא הלילה הזה לה' שמורים לכל בני ישראל לדורותם", שבכל ליל פסח מתגלה האור הגדול שהיה במצרים אם האדם מכוין לבבו, ולפי הכנתו כן הוא מקבל הארתו - והוא הבטחון החזק שהיה להם במצרים ללכת בארץ לא זרועה. והוא ענין הסיבה שאפילו עני שבישראל יתחזק בטחונו אל ה', ויהיה שמח בדרך הסיבה המורה על החירות והרוחה מבלי חוסר כלל, כמו שהיה הבטחון חזק כשיצאו ממצרים לארץ לא זרועה. (פנים יפות שמות י"ג י"ז).³⁵

✧ עוד מהנהגות הלילה

קנב. בליל פסח יתנהגו האיש ואשתו כמלך וכמלכה, ובני ביתם כבני מלכים. ויכינו כלי כסף וזהב ובגדי משי ורקמה מכל מה שחננם ה' יתברך, והכל כדי להראות לכל שמחת לבו בחסדו של מקום. (ש"י"ה מסכת פסחים פרק נר מצוה).

יתנהגו האיש ואשתו כמלך ומלכה וכו'

קנב. איתא בזוהר ויקרא (ה':) שצריך לשמוח בליל פסח משום ששמחה נמצאת למעלה ולמטה. ועל כן צריך לומר שירות ותשבחות של אותו הלילה בשמחה ובגילה, ולא להראות שום לב רגז. (קב הישר פרק ז'). ובספר פ"ב דוד להחיד"א ז"ל (פרק ז' - הנהגה ג')

צריך לשמוח - לא להראות שום לב רגז

³⁵ והנה, כדי לקרב הדבר אל הפועל אעתיק מדברי הכתב סופר ז"ל (דקשות כתב סופר - דרוש לשנת הגדול שנת תר"ז - עמ' קי"ג) דשייכים לזה הענין: הן המצוה על כל איש שיסב בליל פסח זכר לחירות, ויתחדר בשולחנו בכסף וזהב להראות ניסיון ה' - איך עבדים היינו במצרים והוציאנו ה' ויתן לנו את כל זאת. והעשיר, לבו לב שמח מיסב בדרך העשירים. אבל עני, אין לו מה לאכול, וכמעט שאפה לחם עוני לפסח, ואין בביתו כלום ריק מכל, במה ישמח עד שיסב ולבו כל עמו? אבל לבו בטוח בה' מאחר שמספר נסיון ה' במצרים ויותר על הים, כי ישראל היו בצרה מוכפלת, ומצרים עמדו שם ברכבו ובפרשיו ובכל עושר, וכמעט רגע נתהפך הדבר, כי נפלו מצרים בים והם בוז עשרם, בטוח לבו [של עני]: אם אז כשלא קבלו התורה הושיעם ה' על העתיד כי יקבלו התורה, קל וחומר אחר שכבר קבלנו התורה שלא יעזוב ה' את יראיו. ועל זה מיסב ולבו בטוח על ישועת ה'. והן דברי המדרש (שמו"ר כ' י"ח) "ויסב אלקים וכו'" (שמות י"ג י"ח), מכאן אפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב, דהיינו כמו שכתבנו, דלכן הסיבה ה' דרך המדבר ים סוף, כדי שתמיד יהיה חרות על לוח לבם כי אין מעצור לה' להושיע. מכאן אפילו עני שבישראל יסב ויזכור נס זה, וגם לו הישועה תבוא מאת ה'. עכ"ד, וע"ש עוד.

התבוננות ביציאת מצרים המביאה לבטחון

כתב: אור לישירים הוא הלילה הזה לה', אור חג הפסח, יכין ובו עז הכנה דרבה עז וחדוה, ואי אפשר שלא לשמוח, כי נפשות ישראל בני חורין, יצאו צבאות ה' משעבוד סטרא אחרא. עכ"ל.

וכ"כ הג"ר עקיבא איגר ז"ל (העמק נספר חוט המשולש, וזמנתי רעק"א - ו"צ): בליל פסח יתנהג בקדושה וביראה ולשמוח במצוות שזיכה ה' אותנו בלילה הזה - מצות עשה של קידוש, ומצות עשה של אכילת מצה, ומצוות מרור וד' כוסות ואמירת הלל. עכ"ל. וע"ע לעיל סעיף קמ"ח.

קנ. כתב החיד"א ז"ל (נצ דוד - פרק ג' - הנהגה ט'): כל מעשיו, ובפרט בלילה הקדושה הלזו, ידקדק שיהיו אליבא דהלכתא ולצאת ידי חובתו אליבא דכולי עלמא, בשגם כל ימי חלדו כל פינות שהוא פונה יהיו לצד ימין ולא יתפוס קולות, על אחת כמה וכמה הלילה המקודשת היא נפלאה, הקולות יתחלפו. עכ"ד.

לדקדק טובא בכל מצוות הלילה

ובספר זכר דוד (מלמד ג' פרק כ"ו - דף קכ"א-קכ"ב) כתב: להראות לה' יתברך שאנו מחזיקים טובה לו יתעלה ב"ה, נחזק בעשיית מצוות של ליל התקדש חג בזריזות ובנקיות לקיימם כהלכתן. ולזה ראוי לאפוקי נפשין מפלוגתא דרבוותא ולהחמיר כאשר חכמים הגידו והזהירו, וכן לאכול הדברים המוטלים עלינו ולשתות ד' כוסות כשיעור, ואל תגרע כתיב, כי בכל המעשים האלו, מלבד פשטן של הדברים, עוד פנו למעלה לעילא לעילא בסוד, כמ"ש חז"ל, הלא המה בספרתם ספיר גזרתם. עכ"ל. (ע"ע בסעיף רי"ב).

קנח. עיין עוד לעיל סעיף ב' מספר דבש לפי.

עניני הסדר והגדה של פסח

לבישת בגד לבן - "קיטל"

קנט. כתב בספר סדר היום (סדר הנהגת ערב פסח) שהגון וראוי הוא ללבוש בגדים לבנים, שהוא סימן חירות שיצאנו בדימוס וזכינו בדין בחמלת ה' עלינו, וכל הנמלט מן הדין ראוי הוא ללבוש לבנים ולהתעטף לבנים, כל שכן וקל וחומר אנחנו, שאילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו משם עדיין אנו ובנינו וכו', ועל כן בכל פסח שעובר עלינו ראוי לנו להכיר את הגמול שגמל הקב"ה עמנו להיותנו בני חורין תחת רשותו וממשלתו - קדושים וטהורים, ולא משועבדים ומוטבעים בבין תחת שעבוד מצרים הקשה מלאים שקוצים וגלולים בגלולי מצרים.

להראות החירות

וזוהו הענין שאנו אומרים בכל המועדות "זכר ליציאת מצרים", להכיר הטוב והגמול הגדול אשר גמל עמנו אלהינו להיותנו לעם נחלה כיום הזה ולקיים מצוותיו ותורותיו. ובהשים האדם מגמת פניו אל הענין הזה, לא יחטא ותהיה יראתו על פניו. עכ"ד.

קס. והמ"ז (או"ט מע"צ ס"ק ג') כתב: נראה דטעם לבישת הקיטל, הוא שלא תזוח דעתו עליו מפני השמחה, על כן ילבש בגד מתים.

שלא תזוח דעתו עליו מפני השמחה

קסא. והנה, הנצי"ב ז"ל (נפיושו על ההגדה ש"פ הנקרא "מלמי שפר" - נהפמיה) דחה טעמו של שבוהמ"ק היה"ט וכתב טעם אחר, וז"ל: ואין הטעם [ללבוש קיטל] שלא תזוח דעתו עליו ויזכור יום המיתה, והוא תמוה. אלא הטעם, דאכילת פסח הוא משלחן גבוה קאכיל, כשיטת רש"י ורמב"ם דכל אכילת קדשים קלים הוא משלחן גבוה, ולא כשיטת התוס' ביצה ד' בבגד לבן

כ"א, וא"כ יש לאכול הפסח באימה וביראה כמו בשעת תפילה, וכמו שאוכל על שלחן המלך שאינו לובש בגד אכילה כמו שאוכל בביתו. ובהיותנו בירושלים בזמן אכילת הפסחים, היה הבגד חשוב שמתפללין בו מחטובות אטון מצרים, והוא בגד פשתן לבן, כדכתיב (נלאשט מ"א מ"ג) "וילבש אותו בגד שש", ואנו נוהגים כמו בזמן הפסח, משום הכי לובשים בגד פשתן לבן, והוא הקיטל (וע"ש באריכות שכל הסדר של פסח הנהיגו חז"ל לעשות דוגמא כמו שהיו נוהגים בארץ ישראל בזמן אכילת הפסח). עכ"ל.

קסב. ואפשר יש ליישב תמיהתו של הנצי"ב ז"ל על טעמו של הט"ז במנהג לבישת קיטל (שלא תזוח דעתו עליו מפני השמחה), שבאמת ראוי לו לאדם להכניע את עצמו לפני המקום ב"ה בלילה הזה במיוחד, שהרי הקב"ה הוציאנו ממצרים כדי שיהיה לנו לאלהים, כמש"כ בתורה כמה וכמה פעמים (ויקרא י"א מ"ה, ויקרא כ"ז ל"ג, ויקרא כ"ה ל"ה, נמדנר ט"ו מ"ה), וכתב רבינו בחיי ז"ל (מקמט - עין "הסנעה") וז"ל: מידת ההכנעה הוא מעיקרי התורה ועבודה, שאין עבודת העבד שלימה אצל האדון עד שיהנה עצמו במידת העבודה, וממדת העבדות הוא ההכנעה, כי מתוך ההכנעה יהיה לבו של אדם שלם עם הקב"ה, וענין ההכנעה הוא קריעת הלב, והוא דבר הנביא ע"ה (יואל ז' י"ג) "וקרעו לבבכם ואל בגדיהם", והוא שיכניע אדם את לבו לפני אדון הכל יתברך ויהיה נרתע וחרד על דבריו. עכ"ל רבינו בחיי ז"ל. ולכן לובשים קיטל, שהוא בגד מתים, כי בלילה הזה הוציאנו הי"ת ממצרים כדי שנהיה לו לעבדים, ולכן חוששים ביותר שמא תזוח דעתנו עלינו קצת מפני ריבוי השמחה. ועי"ז יתקיים בנו מקרא שכתוב (מלסל ז' י"ה) "עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה". (בנ"עני"ד).³⁶

יישוב תמיהת
הנצי"ב על
הט"ז

קסג. והנה, מצינו שביום הכפורים נוהגים ללבוש קיטל דוגמת מלאכי השרת (רמ"א או"ח סי' תר"י סעיף ד'). וי"ל שגם מזה הטעם לובשים קיטל בליל פסח - להדמות למלאכים, כי מבואר במדרש (נמדנר רנ"ה י"ה) שכשרוח הקודש שורה על האדם יש לו דמיון למלאכים, וז"ל: בשעה שהיו הנביאים הולכים בשליחותו של הקב"ה, רוח הקודש שהיתה שורה עליהם היתה נותנה להם אימה בעיני רואיהם, שהכל מתייראים מהם, שהיו דומים למלאכים. עכ"ל. ועוד אמרו ז"ל (מכללם נשלט מסכת נדרים ג') שהיו ישראל מופלגים בנבואה אצל קריעת ים סוף עד שפסחה ראתה על הים מה שלא ראה יחזקאל וכל שאר הנביאים. ע"כ. וכתב מוהר"ם יפה אשכנזי ז"ל (יפה מלאה - פסקים פק"י) שלא נגמרה גאולתם של ישראל עד קריעת ים סוף שטבעו המצריים, כי מתחילה עדיין היו ישראל מתייראים שיחזירום המצריים אחר. וכ"כ הגר"י מליסא ז"ל (אמת לעקב נדרים ט. ב.) דרך בקריעת ים סוף היה נחשב היציאה, אחר שנטבעו הרודפים ולא יראו שוב מהם. עכ"ד.

לובשים
קיטל
דוגמת
מלאכי
השרת,
הענין

³⁶ וא"כ מצאתי בדרשות חתם סופר (דף קע"ז ע"ד) שכתב: מן הראוי כל מה שהקב"ה מוסיף גדולה לעם ה' אלה, הם יוסיפו כניעה ושפלות וקבלת עבודת ה', כדור ע"ה שאמר (דניי ימיס א' כ"ז י"ד) "והנה בעניי הכינותי". וחזקיה מלך יהודה אחר מפלתו של סנחריב והוא נתגדל ונתרומם, אז סעודתו היה שאכל ליטרא ירק ועסק בתורה (סנהדרין נ"ד). וכן לעתיד לבא כתיב (מלסל קכ"ו א'-ב') "היינו כחולמים, אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה", שלא נוסף בעניי העולם הזה ויישובו כדרכי אומות העולם, אלא נוסף שירות ותשבחות ולשוננו רנה, וכל הגדולה והכבוד הרב ההוא לא יוסיף אצלינו ביישוב עולם הזה כלום. ואומות העולם יתמהו ויאמרו "הגדיל ה' לעשות עמנו היינו שמחים" בבנין מרחצאות וטרטיות, ולא היינו מבלים זמנינו ברנה ושבח כל היום (כן פירש ביעות דבש מ"א דנח ג') בזה הפסוק). והנה, הקב"ה קרא יום מועד צאתינו מארץ מצרים "פסח" לזכר הנס הנפלא אשר פסח על בתי בני ישראל ודילג על הקץ. אמנם עי"ז שוכחים ענים ומורדם ואין גבלו טיט חומר ולבנים, רק זוכרים גדולתם, וישמן ישורון ויבעט. והתחכם מרדכי וקרא לימים האלה "פורים" על שם הפור שהפיל גורל להשמד להרוג ולאבד, לא על שם הישועה, אלא על שם הצרה, כדי ביום טוב היה בטוב בשמחת פורים, וביום רעה ראה (לש"כ קהל י' י"ז) קריאת שמו "פורים" כדי שלא יבעט מרוב שמחה ח"ו ויהיה גרמא להעמיד עוד מלך קשה כהמן חלילה. עכ"ד.

וכיון שבגמר גאולת אבותינו ממצרים היו כולם מתנבאים - ועי"ז נדמו למלאכים, לכן נוהגים ללבוש בגד לבן דוגמת מלאכי השרת, להדמות להויתם דאז, שהרי בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים (פסמים קטן:). ודר"ק. (בנ"ענ"ד).

הקערה

קסד. יש בני אדם מסדרים המצה ושאר מינים אשר עמה על השלחן עצמו, בלתי קערה. וטעות הוא בידם, אלא צריך קערה ממש. (עוד יוסף חי להנן איש חי ז"ל - הלכות - פרשת זו סעיף י"ג).

ענין אחיזת הכוס במקומות מסוימות באמירת ההגדה

קסה. סוד הענין, כי כוס של ברכה רומז על השכינה שבין שתי זרועות, ומטה כלפי חסד, על כן מקבלו בימין, והשכינה היא שעמדה לנו, בכל מקום שגלו ישראל גלה שכינה עמם. (ש"י"ה מ"ס פסמים פרק נ"ג מזה צה"ה).

קודם הקידוש יאמר "קדש", וכן הלאה

קסו. סימנא מילתא היא בהני חמשה עשר מילות של הסדר "קדש ורחץ וכו'", כי נרמזו בו סודות גדולים ונפלאים מאד. ועל כן בעבודה זו יאמר גם סימניה בפה מלא, והיינו קודם הקידוש יאמר בפה מלא "קדש", וקודם הרחיצה הראשונה יאמר "ורחץ", וכן כל הסדר עד "נרצה" יאמר ג"כ בפה מלא "נרצה".

ומהראוי להודיע לאנוש כערכי, כי כל הסדר של הלילה הזה הוא ע"פ גמרא הקדושה ונתקן ע"פ תיקון וסדר העולמות העליונים הקדושים. ומי שהאיר לו ה' עיני שכלו ומעיין בכתבי האריז"ל, יראה מגדול התיקונים הנוראים של כל הסדר. על כן יזהר לומר לפני כל דבר ודבר של הסדר "לשם יחוד וכו'" ופסוק "ויהי נועם". והעיקר שיכוון שבכל דבר הוא עושה נחת רוח ליוצרו ובוראו ית"ש, ויעשה כל דבר בשמחה עצומה, ורחמנא לבא בעי. (יסוד ושורש העבודה - שער ט' פרק ו').

כוונת
הראויות
לסדר פסח

כרפס

קסז. ענין הטיבול בעצמו, הוא דרך חירות כדרך שהשרים נוהגין (עי' סעיף קמ"ב, וסעיף קע"ב), (ועוד יש רמזים בדבר). (ש"י"ה מ"ס פסמים - מורה אור - מזה שמורה).

טעמים
לטיבול זה
דרך חירות

קסה. כתב הבן איש חי ז"ל (כן איש חי - הלכות שנה א' פרשת זו סעיף ל"ג): טיבול ראשון זה, שהוא כרפס בחומץ, הוא זכר לסיבת קושי השעבוד, שהיה בשביל מכירת יוסף הצדיק ע"ה, ושהטבילו כתונת פסים שלו בדם ומכרוהו וגרמו צער ליעקב אבינו ע"ה. וזה נרמז ב"כרפס", והיינו אותיות כ"ר הם סוף "מכר", ואותיות "פס" הם ראש "פסים". עכ"ל.

זכר למכירת
יוסף

קסט. ובספר עוד יוסף חי להבין איש חי ז"ל (הלכות - פרשת זו סעיף ט') כתב: טעם לשני טבולין אלו (כרפס, ומרור בחרוסת) ראשון ואחרון לפי הפשט הנגלה הוא זכר לשעבוד שהיה בתחילה בפה רך, ולזה נרמז בטיבול ראשון, שמטבל הכרפס - שהוא מתוק, בחומץ או מי מלח שהם קשים, שעשו להם לשון מתוק בתוך השעבוד הקשה כמו חומץ או מלח. וטיבול שני, שהוא מרור בחרוסת הדומה לטיט, רמז לשעבוד שהיה בפרך שמררו חייהם בעבודת הטיט הרמוזה בחרוסת.

טעם טיבול
מרור בחרוסת

ועל דרך הרמז יקח האדם מוסר משני טבולין אלו. שאם הוא שרוי בטובה, אל יתגאה, אלא יחשוב ההפך של הטובה - שהם ימי הרעה. וזה המוסר יקחהו מן טיבול הכרפס שהוא מתוק בחומץ הרומו ליום הרעה. ואם הוא שרוי ברעה וצרה, אל יתייאש מן הרחמים, אלא יחשוב ויקח ליום הטובה. וזה המוסר יקח מן המרור, שהוא מר,

מוסר השכל
מביי הטיבולים

שמטבלו בחרוסת שהוא מתוק - שנרמז בו ימי הטוב. והוא על דרך המעשה, דמלך אחד אמר לחכם אחד שיביא לו דבר אחד אשר כשרואהו בעת צרה ישמח ויתנחם, ואם יראהו בעת טובה יעצב. מה עשה החכם? הביא לו טבעת אחת שכתוב עליה ג' תיבות אלו שהם "גם זה יעבור", ואז אם הוא בצרה יחשוב "גם זה הרע יעבור, שאינו מתמיד", וישמח ויתנחם בזה. ואם הוא עומד בטובה, כשיראה דברים אלו, יצטער בהיותו יודע שאין הטובה היא מתמדת אצלו. עכ"ל.

קע. יזהר שלא יאכל כל הכרפס שיש בקערה, אלא ישאר בקערה מהכרפס עד אחר המוציא, דצריך שיהיה סוד הקערה שלם עד לאחר אכילת מצה ומרור. (בן איש חי - הלכות שנה א' פרשת זו סעיף ל"ז).

צריך להשאיר
כרפס בקערה

מגיד

קעא. ראה לקמן בסמוך סעיף קפ"ג ואילך.

מצות סיפור
יציאת מצרים

קעב. מסירין הקערה מהשלחן כשאומר "מה נשתנה" עד "עבדים היינו", והוא במקום עקירת שלחן שלהם. והוא כדי שיכירו התינוקות וישאלו (פסמים קטו:). ונראה כפי מה שקבלתי, כששואל התינוק למה עוקרין הקערה, משיבין לו כי לא נאכל עתה, ולא נאכל עד דברנו דברינו שבח והודאה לה' יתברך. ואומר התינוק "מה יום מיומיים?" ואז משיבין לו, "עבדים היינו" וכו'. (אחר כך מצאתי כן במהרי"ל (מנהגים - סדר ההגדה סעיף כ"ג) בשם רבינו שמחה³⁷).

ענין "עקירת
השלחן"
כשאומר "מה
נשתנה"

תשובה
לשאלת

התינוק על
עקירת

השלחן,
ולשאלתו על

טיבול ראשון
ורביבו הכוסות

וכן, כל מה ששואל התינוק, כגון בטיבול ראשון, מה ענינו. וכן בכוס שני לפני הסעודה, ומוזגין כוס שני, בבא לומר "מה נשתנה", משיבין לו, כן עושין המלכים והשרים כדי שיהיו תאבים לאכילה, ודבר זה מגריר גריר. ואז אומר התינוק "מה זה ענין החירות היום מיומיים?" ואז משיבין לו ומספרים מניסי מצרים שיצאנו לחירות ביד חזקה ובזרוע נטויה. (ש"י"ה מס' פסמים - פרק נר מנחה).

מוציא מצה

קעג. ראה לקמן סעיף ר"ד ואילך, מצות אכילת מצה וענינו.

מצות אכילת
מצה

מרור

קעד. כתב הבן איש חי ז"ל (דקשות בן איש חי - ח"ב דרוש א' לשנת הגדול), הטעם שעושים זכר ליציאת מצרים בחג זה בשלשה דברים בצירוף אחד - שהם פסח מצה ומרור, כדכתיב באכילת הפסח (נמנדר ט' ב') "על מצות ומרורים יאכלוהו", וכן אמר רבן גמליאל (פסמים קטו:). כל מי שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו, ואלו הן, פסח מצה ומרור, היינו כי באכילת בשר הפסח אנחנו עושים זכר לנס הגאולה שהיה בליל ט"ו בניסן, שבו נגאלנו ויצאנו ממצרים. וזו היא עיקר השמחה של החג, בזה שנעשינו בני חורין.

טעמים
לאכילת מרור

אך צריך, בהיותנו בני חורין, לזכור הדלות שהיה לנו מכבר, שהיו אבותינו בשפל המדרגות, הן בעבדות הן בעינינו. ועושין זכר לעבדות באכילת מצה, שהוא לחמא עניא דאכלו אבהתנא בארעא דמצרים, שלא היו נותנים לחם חמץ, אלא לחם מצה כדי שלא

³⁷ז"ל ספר מהרי"ל שם: מה שעקרו בימיהם השלחן, ולדידן הקערה, שישאלו תינוקות. ומה ענין יציאת מצרים מצינו להשיב להן על זה. ואמר מהרי"ל סג"ל דאומר להן, אין לנו לאכול עד שנודה להקב"ה על שעשה לנו נסים. ואז שואל "מה הם הנסים?" ואז אומר "עבדים [היינו וכו']". וכ"כ לעיל מרבינו שמחה. עכ"ל.

יאכלו אכילה נקיה וקלה, אלא אכילה קשה וכבדה, ולא יאכלו שיעור שביעה, אלא דבר מועט שהוא פרוסה, וכמו שאמרו רז"ל (פסחים קטו): מה דרכו של עני בפרוסה.

ואוכלים ג"כ מרור עמו, שהוא זכר לעינוי, שהוא קושי השעבוד, שהיו ממררים בו חייהם. ובזמן אכילת הפסח, שהוא זכר לחירות שלהם, שפסח הקב"ה בהרגו את מצרים ואת בתינו הציל, שזו המכה שיצאנו בה לחירות, עושים זכר לזמן העבדות וקושי השעבוד במצה ומרור, כדי שלא תזוח דעתם בחירות שלהם, ויזכרו בחירותם איך היו עבדים לפרעה ואיך היו מעונים ומשועבדים תחת יד פרעה מלך מצרים. עכ"ל.³⁸ (וע"ע בסעיף ק"ס וקס"ב).

כדי שלא תזוח דעתנו מפני החירות

קעה. ובספר בינה לעיתים (דלוש כ"ה - דלוש ג' לשנת הגזול) כתב שהמרור היה אחד ממכשירי ומסייעי הגאולה, ששלשה דברים יחד נקבצו ובאו לקרב גאולתם, הא' הפסח - בעבור מה שהיה מעב עון הע"ז ויתר החטאים הנמשכים מזה, והב' מצה - להדריכם במצוות כיון שהיו חסרים מהן, והג', מרירות חייהם בקושי למען יספיק להחשיב להם תשלום הקץ של הארבע מאות שנה. (ע"ש באריכות). ועל כן אמר ר"ע ג"ע שמי שלא אמר שלשה אלו לא יצא ידי חובתו, כי הם עיקרי ושרשי הגאולה. והושם המרור בסוף להיותו חותם וקץ הזמן המוגבל. ע"ש.

מרור היה א' מני שרשי הגאולה

קעו. טיבול שני, שהוא מרור בחרוסת, הוא זכר לקושי השעבוד עצמו, שמררו חייהם במעשה הטיט הרמוז בחרוסת. (בן איש חי - הלכות שנה א' פרשת ו' סעיף ג'). וע"ע לעיל סעיף קס"ט.

מעמים לטיבול מרור בחרוסת

שלחן עורך

קעו. ראוי לכל אדם לענג נפשו וגופו בלילה הזה ולהראות חירות בעצמו, ויאכלו וישתו ויאריכו על השלחן כדרך שרים ובני חורין. וירחק מעליו כל דאגה וצער שיש לו ממקום אחר, ואין צריך לומר שיעורר עתה מחדש שום קטטה ומריבה, אלא הכל יהיה שלום והנחה, ולא יתן פתחון פה לבעל דין לחלוק. (פדר היום - סדר הגדה).

הנחת הסעודה

קעה. ובספר שלי"ה הקדוש (מסכת פסחים - תורה אור - מנה שמונה) כתב: יחשוב שהסעודה היא כמו סעודה רוחנית כעין מטעמי יצחק, ודוגמא ורמז לסעודת לוי. על כן ישב, הוא ובני ביתו, כאוכל בפני המלך, וישבו בקדושה ובטהרה, ולא ישמע קולם בשום שיחה בטלה בעולם, בלתי לה' לבדו בסיפור יציאת מצרים, לא זולת. עכ"ל, וע"ש עוד.

אמירת "שפוך חמתך", ענינו

קעט. נוהגין לומר "שפוך חמתך וכו'" קודם "לא לנו", ולפתוח הפתח, כדי לזכור שהוא ליל שמונים [ואין מתייראין משום דבר (מ"ג ס"ק י)]. ובזכות אמונה זו יבוא משיח וישפוך חמתו על המכחשים בה' (רמ"א א"ח מ"א א'). ועוד, להראות אמונתנו בביאת משיח כאילו אנו מצפים ומקוים ומחכים על ביאתו אף כי יתמהמה, ובזכות זה יחיש ה' את גאולתנו וישפוך חמתו על הגוים. (מטה משה סי' מנה"ה). ונוהגין באלו מדינות למזוג כוס אחד יותר מהמסובין, וקורין אותו "כוס של אליהו הנביא", לרמז שאנו

³⁸ בדרשות חתם סופר (דף נ"ד טור א' ד"ה אפילו) כתב, וז"ל: "אפילו כולנו חכמים [וכו'] מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים, דוקא לחכמים ונבונים מצוה להרבות ולהאריך בגדולת ישראל ביציאת מצרים. אבל מי שאינם חכמים ונבונים, יאריך לספר בעינוי מצרים, כדי שיירא שמה כה יעשה לו ג"כ. אבל הנבונים אינם צריכים לכך, על כן מצוה לספר ביציאה ולא באיכות המרידות ושיעבוד. עכ"ל. וע"ע לעיל הערה 36.

מאמינים שכשם שגאלנו הי"ת ממצרים, הוא יגאלנו עוד וישלח לנו את אליהו לבשרנו.
(משנה ברורה ע"ק י').

הלל

קפ. מה שראו לחלק את ההלל, חלק ממנו עם ההגדה קודם סעודה וחלק אחר הסעודה בכוס רביעי, אפשר לתת טעם נכון, שענין חלק אחד מדבר בענין יציאת מצרים, כמו שכתוב "בצאת ישראל ממצרים וכו'", "הים ראה וינס וכו'", ועל זה אנו אומרים אותו עם ההגדה על כוס שני שכולו ענין יציאת מצרים. אבל חלק השני של הלל מדבר בגאולות העתידות, כמו שכתוב "לא לנו ה' לא לנו וכו'", וכן הוא אומר על הגאולה העתידה (שע"מ מ"ח י"ב) "למעני אעשה", ועל זה אנו מתחילין "שפוך חמתך אל הגוים", שאנו מתחננים לפניו על העתיד לבוא שישפוך חמתו על הצוררים שאכלו את יעקב ואכלהו ויכלהו, "ואת נודה השמו" והוא בית המקדש שנחרב בידם פעמים, וכל זה אנו אומרים על כוס רביעי שרומז לגאולה העתידה בעה"י במהרה בימינו, ועליו אנו אומרים הלל הגדול. (פדר היום - סדר ההגדה).

למה חלקו את ההלל בין קודם לסעודה ולאחר הסעודה

קפא. כתב בספר תניא (מנא רנמי - דיני הלל סי' ל"ג) וז"ל: ומצאתי בשם הר"ר מאיר ז"ל שמצות הלל לקרותו מעומד. והטעם מצאתי בשם החבר רבי בנימין ב"ר אברהם הרופא ז"ל, על שם הכתוב (תהלים קל"ה א-ב) "הללו עבדי ה' שעומדים", כלומר הללו את ה' בעמידה וכו'. וכן היו קורין אותו בעזרה על שחיתת הפסחים בעמידה, שהרי אין ישיבה בעזרה (יומא נה.). ומה שקורין אותו בלילי פסחים בישיבה, מתוך שחולקים אותו ואין קורין אותו כולו ביחד, אין מטריחין אותו לעמוד. ועוד, שהרי יושב על השלחן וכוס בידו, שמא תטרף דעתו מתוך סעודתו ויפול הכוס מידו. ובשם הר"ר מאיר ז"ל מצאתי, לפי שדרך לילי פסחים דרך הסיבה וחירות, אין מטריחין אותו לעמוד, עכ"ל. על כן, אע"פ שיושב, ישב באימה ובריאה, ולא מוטה, ויאמר הלל בכוונה ובריאה. (ש"י"ה מס' פסחים - פרק נר מלוה).

למה יושבים באמירת הלל

נרצה

קפב. עיין בשו"ת חיים שא"ל להחיד"א ז"ל (מ"א סימן כ"ח) מה שכתב ברום מעלת הפיוטים שאומרים בסוף ההגדה, ומה שכתב בתוקף נגד אחד שהיה מתלוצץ על פיוט "חד גדיא".

מעלת הפיוטים

מצות סיפור יציאת מצרים

מצוה לספר ביציאת מצרים ליל ט"ו בניסן

קפג. מצוה לספר בענין יציאת מצרים בליל ט"ו בניסן, כל אחד כפי צחות לשונו, ולהלל ולשבח ה' יתברך על כל הנסים שעשה לנו שם, שנאמר (שמות י"ג ט) "והגדת לבנך וגו'", וכבר פירשו חכמים (מנא לא נא י"ז) דמצות הגדה זו היא בליל חמשה עשר בניסן בשעת אכילת מצה, ומה שאמר הכתוב "לבנך", דלאו דוקא בנו, אלא אפילו עם כל בריה.

וענין המצוה, שיזכור הניסים והענינים שאירעו לאבותינו ביציאת מצרים, ואיך לקח האל יתברך נקמתו מהן. ואפילו בינו לבין עצמו, אם אין שם אחרים, חייב להוציא הדברים בפיו, כדי שיתעורר לבו בדבר, כי בדיבור יתעורר הלב.

הוא יסוד גדול ועמוד חזק בתורתנו ובאמונתנו. ועל כן אנו אומרים לעולם בברכותינו ובתפילותינו "זכר ליציאת מצרים", לפי שהוא לנו אות ומופת גמור בחידוש העולם וכי יש אלוה קדמון חפץ ויכול פועל כל הנמצאות אל היש שהם עליו, ובידו לשנותם אל היש שיחפץ בכל זמן מן הזמנים, כמו שעשה במצרים ששינה טבעי העולם בשבילנו, ועשה לנו אותות מחודשים גדולים ועצומים, הלא זה משתק כל כופר בחידוש העולם ומקיים האמונה בידיעת ה' יתברך וכי השגחתו ויכלתו בכללים ובפרטים כולם. (ספר החינוך מאת ר"א).

קפד. וכתב בספר פנים יפות (שמות י' ז'), "ולמען תספר באזני בנך" (שמות י' ז'), לפי פשוטו עיקר הנסים היה בשביל הסיפור לדורי דורות, כמו שיבואר בסוף הפרשה בפסוק (שמות י"ג ט') "בעבור זה עשה ה' לי וגו'", שכל הניסים היו בשביל הסיפור. עכ"ד.

עיקר הנסים היה בשביל הסיפור לדורות

בשעת הסיפור לבנינו, שפע אלוה עלינו כמו בצאתנו ממצרים קפה. כתב רבינו החתם סופר ז"ל (דרשות - דף רנ"ב עור א' ד"ה הא לחמא): מובטחים אנחנו, אפילו בגלות החיל, בשעה שאנחנו יושבים לספר יציאת מצרים לבנינו להשריש לבותם ביראת ה', אזי שפע אלוה עלינו כמו בצאתנו ממצרים. עכ"ל, וע"ש עוד.

מרגישים תוספת קדושה ע"י סיפור יציאת מצרים - הוא מועיל להוציאנו מהמחשבה קפו. על ידי הדיבור עם בנינו בניסי ה' - ההגדה, אנו מרגישים תוספות קדושה בנפשנו, שזהו גאולה ממצרים, והיא עיקר שם יציאת מצרים וכו'. הסיפור מועיל לנו להוציאנו מהשטן. (מנוחה וקדושה להג"ר ישראל אסתר מפאנאוועז' - תלמיד הגר"ם מוואלאזין ז"ל - ח"ב סי' י"ט).

בליל פסח, אפילו עם הארץ המספר ביציאת מצרים משובח כמו גדול הדור קפו. מצאתי בסידור מהר"י יעב"ץ, נציב רומי בירושלים ראה בעת שנכנסו לעבודת הקרבן, לא כבדו אפילו לדוד המלך. והשיבו לו, כדי להורות שאין גבהות לפני השי"ת ובעבודתו כולנו שוין. והכוונה, ביום זה דוקא "לא ניכר שוע לפני דל" (לש"כ איז ל"ד י"ט), כי אין חכמה וזקנה, רק לספר ביציאת מצרים, ובזה כולי עלמא שוין קטן וגדול שם הוא, ולכן כולנו מסובין. וזהו "כל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח" - אפילו עם הארץ המספר ביציאת מצרים משובח כמו גדול הדור, ולכן "כולנו מסובין". (דרשות חתם סופר דף רנ"ב עור א').

רום מעלת סיפור יציאת מצרים מהזוה"ק - סיפור בשמחה קפה. כתב מוהר"ר חיים הכהן ז"ל ("הרב המקובל החסיד האלקי" (נפון הסיד"א נספר דברים אחרים - דיוט כ"א) "עיר וקדיש אור החיים" (מנצח קדמות ע' כ"ו) "מעיר ארם צובה, תלמיד הר"ח וויטאל ז"ל" (ש"ס"ג - גולוסי ח' ל"ג)) (נספרו טור נקטת - א"ח סי' תפ"א ס"ק ז'): אמרו חז"ל שהשכינה הולכת מביית לביית, ומקשיב אותו הסיפור (סיפור יציאת מצרים) והשבח שאומר איש הישראלי, ושמה. אז מליבישים עוז וכבוד להקב"ה, כביכול. עכ"ל.

והמקור הוא בזוהר הקדוש (רעיא מהימנא פרשת בא - דף מ: וכו' דבריו: מצוה הוא לספר בשבח של יציאת מצרים, שהוא חוב על האדם לעולם לספר בשבחים האלו. כך העמדנו [ענין זה], כל אדם המספר ביציאת מצרים, ושמה בסיפור ההוא בשמחה, עתיד הוא לשמוח עם השכינה לעולם הבא, שהיא שמחה מכל [צד (פי' הסולם)], שזה הוא אדם השמח באדונו.

והקב"ה שמח באותו סיפור שלו. באותה שעה הקב"ה מקבץ את כל הפמליא שלו, ואומר להם "לכו ושמעו את סיפור השבח שלי שמספרים בני, ושמחים בגאולתי!" אז מתקבצים כולם, ובאים ומתחברים עם ישראל, ושומעים את סיפור השבח אשר הם

שמחים בשמחת הגאולה של אדונם, ובאים ומודים להקב"ה על כל אלו הנסים והגבורות, ומודים לו על עם הקדוש שיש לו בארץ השמחים בשמחת הגאולה של אדונם.

אז נתוסף לו כח וגבורה למעלה. וישראל, בסיפור ההוא, נותנים כח לאדונם, כמלך שנוסף לו כח וגבורה בעת שמשבחים גבורתו ומודים לו, והכל יראים מפניו ועולה כבודו על כולם. ומשום זה יש לשבח ולספר בסיפור הזה, כמו שלמדנו. כעין זה חוב הוא על האיש לספר תמיד לפני הקב"ה ולפרסם הנס בכל אלו הנסים שעשה.

ואם תאמר, למה הוא חוב לספר את הנסים, והלא הקב"ה יודע הכל - כל מה שהיה ויהיה לאחר מכן, ולמה הפרסום הזה לפניו על מה שהוא עשה והוא יודע? אלא ודאי צריך האדם לפרסם הנס ולספר לפניו מכל מה שעשה, משום שאלו המילות עולות, וכל הפמליא של מעלה מתקבצים ורואים אותם, ומודים לפני הקב"ה, ועולה כבודו עליהם למעלה ולמטה. עכ"ד.

קפ"ט. ובספר של"ה הקדוש (מס' פסחים - מורה אור - מנ"ה שמונה) הביא מאמר הנ"ל, וכתב: מבואר מזה המאמר שדברי הסיפור עושין רושם למעלה, ומתעוררין כח הגאולה כמו עיי' סיפור יציאת מצרים נעשה דביקות בינו יתי' לבינינו [בימים] ההם, והקב"ה חדי בההוא ספורה וגורם להתעוררות גאולה וכו'. וכלל הענין הוא, כי מצד סיפור נפלאותיו, אז נעשה דביקות בינו יתברך לבינינו, ומסתלק החושך והענין המפסיקים ומבדילים בינו לבינינו. וזה הגאולה האמיתית וכו', ע"ש.

קצ. ובספר פלא יועץ (עין "הגדה") כתב: הפליגו בזוהר הקדוש (רש"י מהמנ"ה פרשת צא - דף התעוררות שישמח בענין יציאת מצרים וכו')

בשבח המגיע למספר ביציאת מצרים וחדי בההוא סיפורה כמה נחת רוח עושה לפני אבינו שבשמים, וגמולו ישלם לו. וכבר נדפס זה המאמר של הזוהר הקדוש בסידורים. וראוי ליתן לב להתעורר בשמחה לחשוב מעומק מה טוב חלקנו ומה נעים גורלנו - שכל כך אהבה וחיבה יתירה נודעת לנו מאבינו רוענו מלך רם ונשא אשר לגדולתו אין חקר, ובמאי דקמן חיבה יתירה נודעת לנו אשר קדשנו במצוותיו וצונו לספר בנסים שעשה עמנו וזכר עשה לנפלאותיו, וצונו לאכול מצה ומרור וכו'. וכל דבר ודבר, וכל דיבור ודיבור, ובפרט השמחה שלנו עושה פרי למעלה, ועושה נחת רוח ליוצרנו, ובונה בשמים עליותיו על ידינו, מה שאין יד שכלנו מגעת, רק אנחנו יודעים שמעשה ידינו כוננה עלינו והקב"ה קובע לנו שכר טוב על כל זה. היש חיך מתוק מזה? ! אשרינו מה טוב חלקנו! אי אפשר שלא לשמוח! ונהי שהכל לפי מעשיו של אדם, ולפי זכות נשמתו כך תתעורר נשמתו לאהבה ולשמחה, אבל חיובא רמיא עלן לטרוח במחשבות ובהתעוררות חיצון לעורר את האהבה ואת השמחה, בין רב למעט כאשר תשיג ידינו, ה' יהיה עזר לנו כי הבא ליטור מסייעין אותו מן השמים. עכ"ד.

מעוררים רחמי שמים ע"י הסיפור

קצא. בסיפור הדברים יעוררו רחמיו יתברך ויגאלנו באומרו "ראו איך ראויים שיעשה להם נסים מחודשים, כי זה כמה שנים עשיתי להם נסים אלו שמזכירים, ואינם כפויי טובה!" ולזה אומר שכל המרבה לספר ביציאת מצרים הוא משובח, לפי שמעורר יותר הרחמים. (מדרש בחידושו (להרב אליעזר נתמן פואה ז"ל - "הרב הסקיד המקובל, תלמיד הרמ"ע [מפאנז] "שם הגדולים - גדולים א' ר', ונחלק פסחים מ' ס"ד) - נדפס ביוניברסיטת בשנת ת"ח) - לפני פסקת "הא לחמא"). (וע"ע לקמן סעיף ר"א).

יכוין לתקן ע"י סיפור יציאת מצרים את מה שפגם בדיבורו כל השנה

קצב. סיפור יציאת מצרים, אשר הוא מצות עשה מן התורה, יכוין לתקן מה שפגם בדיבור כל השנה. ועל כן צריך להרהר בתשובה בלילה זו (כדי שלא יהא כטובל ושרץ בידו). (בן איש חי"ר דרוש ג' לשנת הגדול).

עוד תועליות רוחניות היוצאים מסיפור יציאת מצרים

קצנו. עיי"ז שזכור חסדי ה' עמנו כי רבו מאד, נמצא עצמנו מחוייבים יותר בעבודת ה', ולכן מצוה להרבות בסיפור יציאת מצרים - כדי שנתפעל יותר בעבודתו יתברך. (בן איש חי"ל ח"ד דרוש ג' לשנת הגדול). (וע"ע לעיל סעיף קמ"א).

התעוררות
בעבודת ה'
ואהבת ה'

וכעיי"ז בספר פלא יועץ (עקב פסח"ה) וז"ל: הטעם שזונו יוצרנו בליל פסח להרבות לספר ביציאת מצרים וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח, מלבד שיש סודות עליונים ובונה בשמים עליותיו ומוסיף כח בפמליא של מעלה, כמפורש בלשון הזוה"ק פרשה בא שהוא מלהיב את הלב וראוי לקרותו בליל פסח (ע"י סעיף קפ"ח), עוד בה יש טעם לפי הפשט - כדי שירבה לקבוע בלבו ובלב בני ביתו אהבת האל ית"ש ויראתו, כי זה כל האדם. וזהו עיקר מצות הסיפור, להגיד לבני ביתו בסיפור יציאת מצרים איך הראנו ה' אליקנו את כבודו ואת גדלו ואהבתו וחמלתו ויכלתו והשגחתו, ושעל כן ראוי לנו לעובדו בלבב שלם ולשמור את כל מצוותיו. עכ"ל (וע"י לקמן סעיף קצ"ט).

קצנו. עיי"ז סיפור יציאת מצרים ישראל מקבלים נחמה באורך הגלות המר הזה, כי לעתיד יעשה הקב"ה כל הנסים שעשה במצרים ביתר שאת, כדכתיב (מנחם ז' ט"ו) "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות". (בן איש חי"ל ח"ד דרוש ג' לשנת הגדול, וספר אדרת אליהו פרשת מקח).

עיי"ז מקבל
נחמה בגלות
המר הזה

עוד תועליות שונות היוצאים מסיפור יציאת מצרים

קצנו. דע לך כי מצות עשה מן התורה להיות לכל אחד מישראל לזכרון תמיד כל ימי חייו הנסים שעשה הקב"ה לאבותינו ולנו. ובהגיע יום זה, מחויב לספר חסדי ה' לבניו (י"ג): כמו שאמר הכתוב (שמות י"ג ט') "והגדת לבנך ביום ההוא וגו'". ועל זה בא עלינו המצוה של סיפור יציאת מצרים בכל שנה ושנה ובכל דור ודור בליל פסח, כי בזכות זה הקב"ה יפרוש כנפיו תמיד עלינו להציל אותנו בכל המקומות ובכל הדרכים, ויעשה לנו נסים ונפלאות. אבל מי שההגדה עליו דומה עליו למשא, ואומר בעל כרחו או בעצלות ובלי שמחה וכוונת הלב, אז אינו זוכה שיעשו לו נס כשהוא במקום סכנה. (קב הישר פרק ז'). (וע"ע לעיל סעיף קנ"א-קנ"ב).

זכות אמירת
ההגדה בכוונה
ובשמחה יגדל
מכל רע

קצנו. "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר וגו'" (שמות י"ג ט'). "והגדת לבנך", תינח אם יש לו בן, אם אין לו בן יהיה פטור, תלמוד לומר "לאמר", שעכ"פ צריך להגיד אפילו בינו לבין עצמו. ואם תאמר, כיון שעכ"פ הוא צריך להגיד אפילו בינו לבין עצמו, א"כ למה אמר "לבנך" וכו', ואפשר שירמוז באומרו "והגדת לבנך" שאם יגיד הגדה האמורה בענין יזכהו ה' שיגיד לבנו. (אור החיים שמות י"ג ט').

סגולה לזכות
לבנים

39 ובהעמק דבר (שמות י"ג ז') כתב: "החודש הזה לכם ראש חדשים", "ראש משמעו" כמה פעמים - מובחר, כמו (דניס ל"ז מ"ז) "מראש פרעות אויב", וכן הרבה. והפירוש, "לכם" דוקא החדש הזה מובחר בשנה, כמו שחודש תשרי הוא המובחר במה שנוגע לצרכי העולם משום שבו נברא העולם. וכלל גדול הוא שבאותו יום שנברא אותו דבר, מסוגל זה היום גם לדורות להתחזק יותר, ומזה הטעם טבע האש במוצש"ק רותח יותר, משום שאז נברא, וכ"כ הרשב"א בשו"ת סי' תי"ג. ומשום הכי בחודש תשרי עיקר דינו של אדם על כל השנה, משום שבו ביום נידון אדם הראשון, כמש"כ הר"ן במסכת ראש השנה. ובאותו חודש חג הסוכות, שבו עיקר ברכה לתבואה וכו'. וכך בחודש ניסן, נוצר בראשונה סגולת עם ה' ביציאת מצרים, על כן אותו החודש מסוגל להתחזק בעבודת ה' עיי"ז סיפור יציאת מצרים שגורם אמונה ובטחון וכו'. עכ"ד, וע"ש עוד.

מעם שגם שבט לוי והגרים חייבים במצוה זו

קצו. אף דשבט לוי לא היו כשאר שבטי ישראל שהיו בשעבוד בחומר ובלבנים ובכל הגזירות, מ"מ חייבים בסיפור יציאת מצרים, וגם להם נאה ויאה להיות נמשכים בשי"ר ולהרבות בשבח ופרטי פרטות יציאת מצרים מגודל השעבוד גוף ונפש, כי אם ח"ו היו ישראל נכנסים בשער החמשים של שערי טומאה והיו נאבדים, ושבט לוי היו ניצולים, מ"מ היו הם צריכים להשתעבד כדי לירש ארץ ישראל, דבברית בין הבתרים אחר שא"ל (נלאשט ט"ו י"ג) "ידוע תדע", שם נאמר (נלאשט ט"ו י"ט) "ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת". ולכן גם המה חייבים להרבות בשבח יציאת מצרים ככל המון ישראל. וגם נפש הגר, שהיא ניצוץ הקדושה אשר באומה שבא ממנה, אם ישראל אבדו ח"ו [בשער החמשים], ודאי גם הוא יאבד. (כפא דוד להמיד"א - דרוש ו', ע"ש צמר אריכות).

אופן סיפור יציאת מצרים להכניס בלב האמונה בה'

לא די לפרש כלליות הנסים מה שכתוב בהגדה, אלא יש לפרט ולבאר

כל נס ונס ע"פ חז"ל

קצת. הנה, אחי ורעי, החיוב מצות עשה של סיפורי יציאת מצרים כלילה הזה הוא על כל איש מאישי ישראל עם קדוש, אף אם הוא ביחידי על שולחנו ואין זולתו עמו, כפי שמבואר בזוהר הקדוש. אך אם אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך ובניך כשתילי יזתים סביב לשלחנך, עיקר מצות הסיפור הוא לבני ולבני ביתו להודיע להם גבורותיו ית"ש ואת ישועת אליהו שעשה עמנו עם קדוש בהוציאנו ממצרים, ואשר לו הכח והממשלה בעליונים ובתחתונים לעשות בהם כרצונו. ועיקר כוונתו יהיה להכניס בלבם האמונה שלימה באלהותו ית"ש ובגודל גבורותיו ונפלאותיו. לכן ראוי להבינם כל סיפור ההגדה על לשון לעז לפרסם להם גודל הניסים וגבורות ונפלאות של בוראנו ית"ש. (עי' לעיל סעיף ק"ג).

ולא די לפרש להם כלליות הנסים מה שכתוב בהגדה, רק לפרט ולבאר באר היטב כל נס ונס ע"פ מה שנמצא כתוב בגמרא ובמדרשים ובשאר ספרים. וראוי לכל יודע ספר מקודם פסח לחפש בכל הספרים בדוקין שבעין דוכתא דלדידהו הוה מאומה איזה ענינים קדושים בפרטי הניסים והנפלאות של יציאת מצרים הכתוב בתורה בכלליות ולספר פרטיהם לבני ולבני ביתו בליל שימור פסח, כדי להגדיל בעיניהם הנס, ויתנו בלבם יותר שבח והודיה להבורא ית"ש ויתעלה. (יפור ושורש העבודה - שער ט' פק ו').

קצת. ובספר פלא יועץ (עין "הגדה") כתב: עיקר המצוה לספר לבני ואשתו מעשי ה' בפרטי פרטות, ולהרבות להגיד שבחו של מקום ועוצם יכלתו והשגחתו פרטית וגודל אהבתו וחובתו וחמלתו, וכמה מעלות טובות למקום עלינו, ושעל כן חובה מוטלת עלינו ליראה ולאהבה את השם ולעבדו עבודה שלימה. זה כל פרי ההגדה. עכ"ד. וע"ע בסעיף קצ"ג.

עוד ממעלות סיפור נסי ה'

ר. איתא בזוהר הקדוש (מרום - דף קעז, הוצא נספר זכר דוד - מאמר ג' פרק פ"ט) שבזה שמפרסם ניסי ה', מתכבד הקב"ה בעולם, וע"כ צריך לפרסם הנס, וע"כ כתוב בהקב"ה (יחזקאל ל"ח כ"ג) "והתגדלתי והתקדשתי וגו'". עכ"ד. ועוד איתא שם (וזה פרשם נא - דף מא, ובשמים ממעלה נספר זכר דוד שם) שכשמפרסם הנס ומספר לפניו את אשר עשה, אלו המלות עולות, וכל הפמליא של מעלה מתקבצים ורואים אותם, ומודים לפני הקב"ה, ועולה כבודו עליהם למעלה ולמטה. עכ"ד.

בזכות זכרון רא. הזוכר פלאותיו יתברך, בעבור זה ניצול מצרה. ואמרו בשוחר טוב (מדרש מהלס - פרק הנסים ניצולים ע') לא גאל הקב"ה את ישראל ולא עשה עמהם נסים אלא בשביל שהיו מזכירין מצרה - בעבור זה הקב"ה נפלאותיו, אמר דוד "אם כן, אני מזכיר ותצילני", עכ"ל רז"ל, הביאו בספר דבש לפי (י) יעשה לנו עוד ה'). ודבר בעתו מה טוב שיגיד הנפלאות וחסדי ה' יזכיר לאשתו ובני ביתו בפסח וחנוכה ופורים וכיוצא. (פלא יועץ - ערך "נפלאות").

רב. וכתב החיד"א ז"ל (נספח דברים אחרים - דרוש ל"ב, וכ"כ נספח דגש לפי - ה' ז', ונספחו זארי שלל בזכות החודא) שם עס ספר פני דוד - הפטרת חקק סוף אום ה'): ראיתי במכתב לאחד קדוש (בספר צוארי שלל הקב"ה יעשה עמו נסים ויצילו מכל צרה (סס) כתב כן בשם הראשונים) שכתב משם רז"ל שדרשו פסוק (מהלס ע"ו י"א) "כי חמת אדם תודך שארית חמות תחגור", דהמודה לה' על נס שנעשה לו אלקינו מרחם, מכאן ואילך יעשה ה' עמו חסד בכל צת ועונה להצילו מכל צרה, והיינו דקאמר "כי חמת אדם תודך", שעל חימה שבאה לאדם והצלתו והוא מודה לפניך על הנס שעשית לו, עי"ז "שארית חימות תחגור", לשון חגירת הצפורן, כלומר שאר הצרות אין אתה מביאם עליו אחר שאינו כפוי טובה, ומודה על הנס הנעשה לו. עכ"ל. עכ"ל החיד"א ז"ל.

וכ"כ החיד"א ז"ל בספר נחל שורק (שנתן ספר נחל אשכול - הפטרת נשלח), ובזה פירש "ותשר דבורה וגו' ביום ההוא לאמר" (שופטים ה' א'), שכל האומר שירה על הנס זוכה שנעשה לו נס אחר, וזהו שאמר "ותשר דבורה וכו' ביום ההוא", וזה גורם "לאמר", שיאמרו בשמים שיעשו נס אחר. עכ"ל.

רג. וכתב הרב מעבר יבק (הרב המקובל החסיד מוה"ר אהרן ברכיה ז"ל ממודינא, תלמיד הרמ"ע. עיי' הזכרת הנסים מעוררין אותן ההשפעות נפטר בשנת שצ"ט (סס הגדולים - גדולים א' קכ"ח) (נפיוש צמיקונים כ"י דף נה. - הועתק נספח זכר דוד - מעוררין אותן ההשפעות) פרק כ"ט) שכשזוכר הנסים והנפלאות של הקב"ה, עי"ז מעוררין המקורים העליונים מקום שיצאו והשפיעו כח וחיל לעשות הנס או הפלא ההוא. וזהו סוד הברכות הנעשות על הנסים הכלליים ופרטיים. עכ"ל.

מצות אכילת מצה

חייב אכילת מצה דוקא בלילה הראשונה - י"א שמקיים מצוה באכילתו

גם בשאר הימים

רד. אין חייב אכילת מצה אלא בלילה הראשון בלבד, [ומשום ספיקא דיומא חייב לדידן אף בלילה שניה (מ"ז ס"ק מ"ד)]. (שו"ע אורח חיים ע"א ז').

ובשם הגר"א ז"ל כתבו דעכ"פ מצוה איכא לאכול מצה כל שבעה, אלא שאינו חייב. (משנה ברורה ס"ק מ"ה). והוא בספר מעשה רב (סעיף קפ"ה), וז"ל: "שבעת ימים תאכל מצות" (שמות י"ג ו'), כל שבעה מצוה, ואינו קורא לה "רשות" אלא גבי לילה ראשונה שהיא חובה, ומצוה לגבי חובה "רשות" קרי לה (עי' תוס' דברכות דף כ"ו ע"א ד"ה טעה, ובר"ן פ"ק דשבת סוגיא דלא ישב אדם לפני הספר וכן דעת רוב הפוסקים שתפילת ערבית מצוה אע"פ שקראוה "רשות" (פעולת שכי אום ז').). אעפ"כ מצוה מדאורייתא הוא, וכן פירשו י"ט א"צ אות, פסח במצה סוכות בסוכה, ועוד כמה ראיות. והיה מחבב מאד מצות אכילת מצה כל שבעה. וביום טוב אחרון היה אוכל סעודה שלישית, אע"פ שלא היה אוכל שלש סעודות בשאר ימים טובים, מפני חביבות מצות אכילת מצה שזמנו הולך לו. עכ"ל.

וגם החזקוני על התורה (שמות י"ג י"ח - הוצא נסו"מ חמס סופר יו"ד סי' קצ"ה) ס"ל דמצוה איכא באכילת מצה כל שבעה אע"ג דהיא רשות ואי בעי לא אכיל כלל. ע"ש. וע"ע בפני יהושע (מ:). ובערוך השולחן (או"מ מע"ה י"ח) כתב: דע דכך מקובלני, דאע"ג דאין חובת מצה רק בלילה הראשון, מ"מ מצוה לאכול מצה כל ימי הפסח, כדכתיב (שמות י"ג ט"ו) "שבעת ימים תאכלו מצות", והא דקרו לה "רשות" משום דמצוה לגבי חובה "רשות" קרו לה, מפני שאין זה מצות עשה, אלא רצון ה' שיאכלו בני ישראל מצה כל ימי הפסח. עכ"ל.

אולם יש ראשונים ואחרונים אחרים דס"ל שאין קיום מצוה באכילתו אלא שאין אוכל חמץ, ועי' בספר ברבי יוסף (או"מ מע"ה ו') שהביא כמה מהם.

✽ **האוכל מצה כהלכתה ז' ימים כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית** רה. כתב בספר הרוקח (סימן ל"ב): האוכל מצה כהלכתה שבעה ימים, כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית, דכתיב (שמות י"ג ז') "מצות יאכל את שבעת הימים" - "ימים" אין כתיב כאן, אלא "שבעת הימים", שבעה ימי בראשית. עכ"ל.

✽ **מצה כליל פסח, היא מצות אכילה היחידה שנשארת לנו מכל מצוות אכילה שבתורה**

רו. מצות עשה של אכילת מצה משומרת כליל פסח, היא יחידה נשארת לנו מכל מצוות אכילה שבכל התורה, אין לנו פסח ולא קדשים לא תרומה ולא מעשר שני, רק מצוה אחת משנה לשנה! (ישות' חתם סופר - חלק ה' השמטות סימן קצ"ו).

✽ **מצות אכילת מצה מועלת מאד לרפואת הנפש**

רו. מצות אכילת מצה, היא נפלאה, וסודה רם ונשא הגבה למעלה, וקרו לה בזוהר הקדוש (זוהר ח"ג קנ"ג): "מיכלא דאסותא" (מאכל שמרפא), שהיא מועלת מאד לרפואת הנפש, וקובע בלב האמונה והיראה והאהבה. (פלא יועץ - ערך "פסח"). (וע"ע לעיל סעיף ע"ח).

✽ **לא נזכר "שמחה" בפסח כי מצות היום היא באכילה גופנית ורוחנית יחד וכו'** רח. טעם שלא נזכר [בתורה] "שמחה" בפסח, כי לכאורה אין צריך כלל לעורר האדם הישראלי לשמח ביום מקודש (בימים טובים) לאות בין ה' ובינינו, יום עסק מצוה ושמור מצוה, היש שמחה גדולה מזה, אך קיי"ל מסכת מועד קטן (ט). אין שמחה אלא באכילה ושתיה, דמשום הכי אכלו ביום הכפורים בחינוך בית המקדש, על כן הוצרך לצוות שמלבד עשיית המצוה שהיא עונג נפשי ורוחני, עוד "ושמחת בחגך" - היינו באכילה ושתיה שמחת הגוף, אנשים בראוי' להם ונשים בראוי' להם. וא"כ תינה בשאר יו"ט, אמנם בפסח שמצוות החג הוא אכילת פסח מצה ומרור, אי"כ אין צריך לעורר על השמחה, כי המצוה היא השמחה שאין למעלה הימנו, והמצוה היא באכילה גופנית וגם רוחנית שנים יחד, ואין צריך לצוות על השמחה. (דרשות חתם סופר - דף רע"ג טור ג' ד"ה אהמ"ח).

✽ **יש במצה גופא זכרון להשעבוד ולהגאולה**

רח. הקב"ה מוציא מאפילה לאורה, ומלאך רע עונה אמן. והמצריים, בענין ששעבדו את ישראל, באותו הענין גופא הוציאו לחירות. כיצד? המצריים לא הניחו לישראל להמתין בלחמם להחמיץ כל כך, מהרו אותם למלאכתם בחפזון, נמצא לא יוכלו לאכול חמץ. וכן עתה בגאולה, היה החפזון של מצרים למהר לשלחם, ולא הניחו אותם עד להחמיץ בצקם. והוא ענין פלא מהגאולה, בדבר אשר זדו, בדבר זה עצמו תקנו על כרחם. וזהו

ממש מאפילה לאורה. וכבר זה עלה במחשבתו של הי"ת לגאול אותם בזה האופן כשציוה (שמות י"ז י"ח) "בערב תאכלו מצות", כי כן הם מדותיו של הי"ת. ובבחינה זו נתרבה החירות, בזכרנו כי כן אכלנו בעניותינו בגלות, ונתהפך הרע לטוב. (ש"י"ה מס' פסחים - מנחם שמונה, וע"ש עוד).

אופן אכילת מצה

רי. כאשר יאכל המצה בליל פסח, שיש בה רמז לרויח עלאין (סודות עליונים), יזהר שיהיה גופו קדוש וטהור, הן ע"י הרהורי תשובה, הן ע"י שיוהר מדברים אסורים לבלתי ידבר דברים בטלים. וזהו מצות תאכל במקום קדוש, ר"ל בגוף קדוש. (בן איש חי' - ח"ד דרוש ד' לשנת הגדול).

ריא. עיין לעיל סעיף קמ"ז, ועוד.

ריב. כתב הגי"ר עקיבא איגר ז"ל (הועמק נספח חוט המשולש, ונמכתזי רעק"א - י"ג): צריך לזהר שיאכל כזית מצה ברווחה, ולא בצמצום, וכמו כן במרור, כי אם יחסר מעט מזעיר, הפסיד המצוות. ולדעתי, מי שיש לו מוח בקדקדו ומאמין בתורת ה', איך לא יחוס על נפשו ולא יהא מתיירא שמצוה גדולה כזו שאין לזכות בה עד יעבור שנה, ומי יודע אם יחיה, יהיה נפסד בידו. ודי לנו בעו"ה במצוות הרגילים, כמו תפילין וברכת המזון, שאין אנו מדקדקים בה, ולמה נעשה כזה במצוות אלו? ! עכ"ל.

יום א' של פסח

מעלת יום א' של פסח, ודברים שאירעו בו

ריג. כתב ה"עב"י ז"ל (נסדורו - שער המפקד שגיל ד' אות ג'): מצוה לאכול בשר ביחוד ביום חירותנו זה, וכבר נתבאר ב"שער האיתון" שיום טוב ראשון דפסח הוא אחד מארבעה פרקים שמשחיטין את הטבח (עיונין פ"א). גם הוא ראש השנה לרגלים לענין כל תאחר (ר"ה ד'). בו היה מעמד בין הבתרים, שנתח אברהם אבינו ע"ה בהמות טובות ועופות חשובים לכבוד הי"ת. הוא היה שלישי למילת אברהם ע"ה לפי דעת המדרש (נלאש"מ רנ"ה מ"ח י"ג). בו נתבשרה שרה, ונולד יצחק לשנה האחרת. עד היום בכלל דיבר הקב"ה עם משה בסנה, ונשתלח לפרעה, והתחיל משפט המצריים שלקו כל י"ב חודש שאחריו, והיתה פקידה לגאול ישראל ממצרים. בפרק זה לשנה הבאה נסעו מרעמסס. בו פסק המן בשנת הארבעים ליציאת מצרים, ואכלו מעבור הארץ פעם ראשונה אחר שהקריבו העומר. בו הסעיד אברהם אבינו ע"ה למלאכים בבשר ולחם. בו נכנסה אסתר לפני המלך וזמנה את המן למשתה שעשתה היום. עכ"ד.

תפילת שחרית

מעם שהשליח ציבור מתחיל מ"האל בתעצומות"

ריד. השליח ציבור מתחיל "האל בתעצומות", וכן בכל השלש רגלים, שהם זכר ליציאת מצרים המורים על תעצומות עוזו ויכלתו הגדולה. (ב"ש א"ח מס' פ"א).

✧ יתפלל תפילת מוסף בכוונה כדי שתחשב בקרבן

רטו. יתפלל תפילת מוסף בכוונה, שיחשב תפילת מוסף של ציבור במקום קרבן מוסף בזמן הבית, וכן אנו מזכירים הפסוק בספר תורה לרמוז ענין זה, ובתפילה אנו אומרים "כמו שכתבת עלינו בתורתך וגו'", כי כל העוסק בתורת הקרבנות יחשב לו כאילו הקריב אותם כשנותן את לבו עליהם (מנחות קי. ועוד), כל שכן תפילת הציבור כשהיא בכוונה. (סדר היום - סדר תפילת שחרית של פסח).

✧ יום ב' של פסח

✧ עשיית זכר לסעודת אסתר ותליית המן

רטו. כתב בספר של"ה הקדוש (מס' מגילה - פרק נר מצוה נהגה"ה): וראיתי מאחד מהמדקקים שהיו עושים בסעודתם של יום שני של פסח איזה זכר לסעודת אסתר, כי בו ביום נתלה, כדי להזכיר שבחו של מקום ברוך הוא. עכ"ל. וכ"כ במגן אברהם (או"ח ריש סי' מ"ז): יש לעשות ביום שני בסעודה איזה דבר לסעודת אסתר שביום ההוא נתלה המן. וכן הובא בא"ח רבה (או"ח מ"ז ס"ק א') ובמשנה ברורה (מ"ז ס"ק ז') ובשו"ע הרב (מ"ז ז') ובקיצור שו"ע (סי' ק"ג סעיף ו').

✧ שבת חול המועד

✧ המהרי"ל נהנה משבת חוה"מ יותר מכל שבתות השנה

ריי. מרגלא בפומיה דמהר"י סג"ל "איני נהנה משום שבת השנה כמו משבת דחולו של מועד, דיש יום טוב לפניו ויום טוב לאחריו, והוא בעצמו מועד". (ספר מהרי"ל - מנהגים - תפילות של פסח).

✧ קריאת שיר השירים

ריח. נוהגין לומר שיר השירים בשבת של חול המועד פסח. (רמ"א או"ח מ"ז ט'). והטעם, שהוא מדבר מגאולת מצרים שהיא תחילת שעבודן של ישראל וגאולתן ראשונה, שנאמר (שיר השירים א' ט') "לסוסתי ברכבי פרעה". (אבודרהם - תפילות הפסח).

ובספר בינה לעיתים (דרוש י"ז - דרוש ד' לשמיני העשרה) כתב: בשלש פעמי רגלינו הורגלנו לקרוא בכל אחד מהם אחת מהמגילות המתייחסת אל הרגל ההוא. בחג המצות אנו קוראים מגילת שיר השירים, אשר בה המשיל הוא יתברך את הדרת גדולתו עם כנסת ישראל כחושק עם חשוקתו, אשר מרוב אהבתו אותה שאת לא יוכל ריחוק נדודה, ולפיכך גאלם ממצרים וקרבם אליו, עם היותם מלוכלכים בחומר ובלבנים, כדבריהם ז"ל (שמו"ר כ"ג ה') על (שיר השירים ד' ח') "אתי מלבנון כלה וגו'".

שביעי של פסח

שביעי של פסח כנגד שבת של ז' ימי בראשית

רי"ט. "ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה' אלהיך לא תעשה מלאכה" (דברים ט"ז ט). הנה, בשמות רבה (י"ט ז) אמרו רבותינו ז"ל כי שבעת ימי הפסח הם כנגד שבעת ימי בראשית, ויום השביעי כנגד יום השבת. ויהיה עניינם כי רצה הקב"ה ע"י נסים שעשה לישראל במצרים להשרישם בעיקר אמונת חידוש העולם. והנה, עיקר הבריאה היו שני ימים, הראשון והשביעי, כי עיקר הבריאה היתה תלויה ביום השבת, והוא, כי כל העולם היה גשמי משולל רוחניות לקיימו, כגוף בלי נשמה, והיה בלתי אפשר להתקיים, עד שבא שבת והושפע רוחניות בעולם כנפש בגוף ונתקיים. וזהו "שבת וינפש" (שמות ל"א י"ז), שהוקנה נפש בעולם.

ונבא אל הענין, והוא, בהזכיר מאמרם ז"ל (נחלשית רנ"ה י"ג) כי ביום הראשון של בריאה היה כל מה שנברא בששת הימים בכח בשמים ובארץ, אלא שבכל יום ויום היה יוצא הנרצה בו לפי חכמתו יתברך אל הפועל. נמצא כי כל גוף העולם נברא בראשון, וכל הנפש המקיימו נברא בשביעי. על כן יתכן כי בשבעת ימי חג הפסח, שהם רמז אל בריאת העולם, נצטוינו לעשות עיקר מהראשון ומהשביעי, כי הראשון שהיה יום יציאת מצרים, שהוא תחילה וראש לגאולה, ידמה ליום ראשון של בריאה. ויום השביעי של קריעת ים סוף, שבו הושפע קדושת האמונה שלמה בכל העולם, כמו שאמרו ז"ל (שמות רנ"ה כ"א ז) "ויבקע הים" לא נאמר, אלא (שמות י"ד כ"א) "ויבקעו המים" - מלמד שכל מימות שבעולם נבקעו, שהיה להקנות האמונה בעולם שיקנו נפש וזכות, כאשר קנה יתרו ורחב, הוא מעין יום שביעי של בריאה שבו הושפע שפע נפשי אל העולם. וזה יאמר "ששת ימים מצות תאכלו", לומר כי הששת ימים נגררים הם אחר יום הראשון של יציאת מצרים, שהיום ההוא היה ענין המצוה בזמן ההוא ועתה יהיו כולם נגררים אחריו. אך "וביום השביעי", גם שמצות יאכלו בו, אינו זה בלבד ענינו, כי עוד לו כי "עצרת לה' אלהיך", כלומר רמז אל יום שהיה עצרת לה', שהוא ביום שביעי של בריאה שבו נעצר מלברא דבר גשמי, כי על כן השלשה דברים שהיה ראוי ליברא בהם נבראו בששי, כמו שאמרו ז"ל (נחלשית ז' י). על כן לא יהיו (יום א' ויום ז' של פסח) כימים הסמוכים אליו שמתורים במלאכה מן התורה החמשה מהם הסמוכים אליו, כי אם "לא תעשה מלאכה" למה שהוא רמז אל מה שלא נעשה מלאכה - שהוא יום שנח בו הוא יתברך מכל מלאכתו. אך ליום הראשון לא הוצרך לתת טעם אל בלתי העשות מלאכה, כי הוא עיקר החג. אך לשביעי, שהקודמים אליו לא נאסרו במלאכה, הוצרך לתת טעם. (א"ש"ך דנ"ט ט"ז ט).

נקדש שביעי של פסח ע"י השירה ששרו להקב"ה

רב. כתב הפסוק על הפסוק (דברים ט"ז ט) "וביום השביעי עצרת לה' אלהיך לא תעשה מלאכה": "וביום השביעי עצרת" - נעצרו בו ישראל יחדיו לעבודת האל יתעלה ושרו לו שירה בשביעי של חג המצות, לפיכך נקדש אותו היום ו"לא תעשה מלאכה".

ע"י השירה שאמרו בשביעי כמעט נתעלה יום זה יותר משאר ימי הפסח

רכא. איתא במדרש תהלים (פס"ט פ"ט), "עולם חסד יבנה" (מלש פ"ט ג), משל למה העולם דומה, וכבודו של הקב"ה? למלך שהיה לו אוצרות מלאות כל טוב, ואמר "על מה אלו מונחין? לזקק אני עבדים, ומאכילן ומשקן, והן מקלסין אותי". כך היה העולם תהו ובהו, עמד וברא את העולם וברא את האדם והשליטו בכל טוב כדי לקלסו. ועלינו מה לעשות? לקלס ולברך! וכן הוא אומר (מלש ק"י ו) "כל הנשמה תהלל יה", ואומר (מלש פ"ט נ"ג) "ברוך ה' לעולם אמן ואמן". עכ"ל.

מה שאמר "ועלינו מה לעשות, לקלס ולברך", הם דברי ישראל, להיותנו אנחנו מבחר כל הנבראים כולם, וכו'. והוא מה שנתעלה יום זה מאד כמעט יותר משאר ימים טובים אשר במועד חג הפסח, לאשר בו שוררו ישראל השירה המקולסת שעליה יצדק אומרו יתברך "השמעני את קולך כי קולך ערב" (שיר השירים ז' י"ד). (בינה לעתים דרוש ל' - דרוש ז' לשית הים, וע"ש נאריכות כי קרמי הרצה).⁴⁰

✧ רום מעלת ליל שביעי של פסח - כוונה בתפילת ערבית

רכב. כתב בספר יסוד וישרש העבודה (שער ט' פק ט'): בליל שביעי של פסח יכין אדם עצמו לומר ברכת "אמת ואמונה" בהודאה גדולה ובשמחה גדולה ועצומה במחשבתו, שעיקר הנס בלילה הזה היה, שנבקעו מימות שבכל העולם עם מי הים, ועברו בני ישראל בתוך הים ביבשה, והמצריים נטבעו בים. והתעוררות נסים ונפלאות אלו בעולמות העליונים בכל שנה ושנה בלילה הזה. ובהזכיר אדם למטה נסים ונפלאות אלו בלילה הזה בכוונה, ושמח שמחה עצומה בלבו ובמחשבתו באלוקותו ית"ש, מתעורר בזה גדלות ורוממותו של הבורא ית"ש בכל העולמות וביחוד תיבות "המעביר בניו בין גזרי ים סוף כו' וראו בניו גבורתו כו'", יאמר בהתלהבות גדול יותר ויותר ובהודאה עצומה במחשבתו, עד חתימת הברכה "ברוך אתה ה' גאל ישראל". עכ"ד.

✧ לספר בניסי יציא"מ וקריעת ים סוף בלילה הזה

רכב. ראה לעיל בסמוך (סעיף רכ"ב) מספר יסוד וישרש העבודה (שער ט' פק ט'), ועוד כתב שם וז"ל: ראיתי בספרים שמנהג חסידים הראשונים שהיו נעורים כל הלילה הזה לספר הנסים והנפלאות של בוראנו ית"ש שעשה בלילה הזה לישראל עם קדושו, הנמצאים במדרשים ובספרים, גם במאמרי הזוהר הקדוש ובמזמורי תהלים המדברים מענין יציאת מצרים וקריעת ים סוף, וקוראין פרשת בשלח עד אחר כל השירה. אשרי להם ואשרי חלקם. עכ"ל.

✧ סגולת אמירת שירת הים בכוונה - אמירתה בשביעי של פסח

רכב. יכוין בשירת הים שאומרים בכל יום לאמרה בקול ובשמחה רבה כאילו אותה שעה יצא ממצרים, שהרי אמרו במדרש (ילקוט שמות ט"ו ס' רנ"ד) "ויסע משה את ישראל מים סוף" (שמות ט"ו כ"ג), שהסיעם מעוונותיהם, שנמחלו על ידי השירה שאמרו, שכל מי

⁴⁰ לא נבראו ישראל אלא לומר תהלתו של הקב"ה וכו' - מעם שהקב"ה מבקש מישראל שיקלבו אותו: איתא בבבבבב רבה (ס' י') ישראל נבראו לומר תהלתו של הקב"ה, כמ"ד (שע"מ מ"ג כ"ג) "עם זו יצאתי תהלתי יספרו". ובמדרש תהלים (מזמור ק"ד) איתא: את מוצא, הכל מקלסין להקב"ה, שנאמר (תהלים קי"ג ג') "ממזרח שמש עד מבואו מהחולל שם ה'", ואין קילוס גדול להקב"ה אלא קילוסין של ישראל, וכו'. ובמדרש משלי (פרשה י"ד): "ברב עם הדרת מלך" (משלי י"ד כ"א), אמר ר' חמא בר חנינא, בא וראה שבחו של הקב"ה וקדושתו שהוא מחבב את ישראל, שאע"פ שיש לפניו אלף אלפי אלפים ורבי רבבות כחות של מלאכי השרת שישרתוהו, אינו רוצה בשבחן של כולן, אלא בשבחן של ישראל, שנאמר "ברב עם הדרת מלך", ואין "עם" אלא ישראל, שנאמר (שע"מ מ"ג כ"א) "עם זו יצאתי ל תהלתי יספרו" - בשביל שיספרו תהלתי בעולם. ע"כ, וע"ש עוד.

ובספר זכר דוד (מאמר ג' פרק ל"ג - דף קטו. נדפוס) כתב: ואם תאמר, איך הקב"ה שגלה לבריות ענותנותו, כמ"ש ר' יוחנן במגילה (ל"ג). כל מקום שאתה מוצא גבורתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו, ע"ש, חפץ כ"כ שבריותיו יהללוהו, עד שאמר (משלי ט"ז ד') "כל פעל ה' למענהו" - לקילוסו (מדת מלס - פק י"ט). וי"ל דאע"ג כי ה' מלך גאות לבש (תהלים ז"ג א'), אינו מתגאה בשבחי בריותיו להשלים תאות הקילוס, כדעת הנפסד של בן אדם שגאותו תשפילנו, אלא ה' חפץ למען צדקו בהודאה כדי להטיב לישראל בזכות השבח אשר הם משבחים, שבו נראית אמונתם בו וביכולתו ומודים ומהללים על גודל מפעלותיו. עכ"ד.

שנעשה לו נס ואומר שירה, מוחלין לו על כל עוונותיו. והנה, אחר שצונו ה' לומר שירה זו בכל יום, כדכתיב (שמות ט"ו א') "ויאמרו לאמר", וכדכתב רבי שמעון בר יוחאי (עי' זוהר שמות נד:) שר"ל שנאמר אותה בכל יום בשמחה רבה כשעה ראשונה שאמרנו אותה, ודאי כח סגולתה כל יום כשעה ראשונה למהדרין. (ספר חרדים פרק ע"ג, וכ"כ בספר עבודת הקודש להסיד"א ז"ל - לפון שמיר ד' כ"ד, וכ"כ שם י' קמ"ו).

רבה. ואם בכל ימות השנה ראוי לשורר שירת הים בנעימה ובכוונה מעולה, אמור רבנן בכפיל"א ביום הזה שה' עשה עמנו הנס שעברנו ביבשה בתוך הים. (זכר דוד מאמר ג' פרק ל"ג - דף קטז. נדפ"ר, וע"ש עוד).

וכ"כ בספר יסוד וישורש העבודה (שער ט' פרק ט') שבשחרית ביום שביעי של פסח, שירת הים שהיתה בעצם היום הזה, ראוי לומר בהודאה עצומה במחשבתו להבורא ית"ש יותר ויותר. עכ"ד.

אחרון של פסח

רבו. יום השמיני וסיום הפסח, לא נופל הוא משאר הימים המקודשים. לכן יהדרוהו בשמחה ובששון. (זכר דוד מאמר ג' פרק ל"ג - דף קז. נדפ"ר).

אפשר להקל בו בחומרות

רבו. בספר מורה באצבע להחיד"א ז"ל (סימן ז' אות רי"ט) כתב: בשמיני של פסח יוכל להקל באיזה דבר שנוהג מצד חומרא דוקא.

הקדמה

א. היות שידוע מספרים הקדושים, ראשונים ואחרונים, שלא לבד הסיפור ממסדר ההגדה די לנו לצאת בה ידי חובתו, והוא רק נסדר שכל אחד יוצא בה ידי חובת הסיפור מהמוני עם, אבל לא לשרידים אשר ה' קורא המה היראים והשלימים, ואינם עושים כמצות אנשים מלומדה, אך כל מה שמוסיף יותר בהסיפור הלז יש לו נחת רוח גדול והתלהבות בוער בקרבו כתנור אש - הלואי שהיה לילה זו גדול כ"ד שעות, לא נלאתי מלדבר בה דברי שבחים וניסים ונפלאות שעשה עמנו השם ב"ה הכל יכול.

לא די לנו
סיפור
יציאתנו על
סדר ההגדה

וגם ידוע שלא די לנו להגות כי אם בפני עצמו, אך דוקא הקפיד התורה הקדושה לספר לאחרים ולבני ביתו ולבניו, הקטנים והגדולים, מניסים האלו. וחוץ מטעמים הנאמרים על פי סוד בזהר הקדוש (ועל מהמנא פשתא - דף מ; הועמק לעיל בסעיף ק"ח) שעושה בסיפור זה נחת רוח גדול לבורא יתברך, עוד טעמים הרבה בנגלה, כידוע, בפרט להשריש בלבבות בני ישראל האמונה שלימה שהכל בהשגחתו יתברך. (וע"ע לעיל סעיף קפ"ג ואילך, ובסעיף קכ"ה-קכ"ו).

לא די להנות
בפני עצמו,
אלא צריך
לספר לאחרים
ולבני ביתו

על כן נעתיק קצת מקצת מסיפורי נפלאות וניסים של יציאת מצרים מש"ס ומדרשים וילקוט, להראות כחו וגבורתו של ה' יתברך כביכול, על כן ראוי לבטוח בו בטחון חזק ואמין.

ב. וז"ל רבינו הגדול נר ישראל בעל התשב"ץ בספרו מאמר חמץ: מצות עשה מן התורה לספר בליל פסח ניסים שעשה הקב"ה לאבותינו במצרים, נוסף על מצות זכירת יציאת מצרים ביום ובלילה בכל השנה, ושע"כ נצטוונו בתורה הרבה פעמים לזכור תמיד ביציאת מצרים, וזה כדי שנזכור לדורות הנפלאות, כענין שנאמר "ספרו לבניכם כו' דור אחר דור" ("עליה לבניכם ספרו ובניכם לבניהם ובניהם לדור אחר" (יחל 6 ג)), כדי שיגדלו הנערים וגם עד זקנה ושיבה בזאת הידיעה, כי הוא עיקר האמונה, ומבטלת לכל דעת הפילסוף ואפיקורס ומין ומכחיש אלהות והחידוש והנבואה וידיעת האל והגמול והעונש, וזה כי מה שנעשה לאבותינו להוציאם ממצרים מתחת מלך עז ואומה קשה על ידי מכות משונות ע"י נביא שלוח מה' יתברך, כל זה מורה כי האל הוא המשגיח במעשה הישראלי כו'. ע"ש. על כן נעתיק קצת מזה.

⁴¹ הגאון ר' עקיבא איגר ז"ל (נפטר ממנו לספר מיקונו שנת להג"מ מזאלשין ז"ל) קראו: "ידידי ידיד ה' הרב המופלג בתורה ובחסידות ירא וחרד לדבר ד' מרבים וכו'", וע"ש עוד דברי הערכה גדולה שכתב עליו. והג"ר אפרים זלמן מרגלית ז"ל כתב: "יודע כל שער עמי כי הוא קדוש מרחם".

⁴² "סיפורי נפלאות" נדפס לראשונה בהגדה של פסח "גאולת ישראל" (ברעסלויא תקצ"ג), ואח"כ יצא לאור בכמה מהדורות שונות. ועתה יוצא לאור מחדש עם קצת הוספות (רובם בחצי רבע נכזה) והערות. וגם חיפשונו מקורות בחז"ל לכל דבריו, וציינו המראי מקומות - דבר אשר לא נעשה בו מעולם עד מהדורה זו.

ג. ועתה, אחי הקורא, צריך שתזכור בדברי רבינו משה אלשיך (שמות ט"ו י"א-י"ג, וכ"כ על שמות ל"ד י'), כשרוצה האיש להודות ולשבח לה', לא ידמה בלבו שלערך ה' יתברך הם ניסים ונפלאות, חלילה, חלילה לחשוב שטות כזה, רחמנא ליצלן מהאי דעתא, כי אצל ה' יתברך הנס היותר נפלא וגדול שבעולם היא נגדו כאפס וכאין וכלא נחשב בעיניו, רק אצלנו נחשבו לנפלאות. (וכ"כ בספר בינה לעתים (מ"א דרוש א' לו' של פסח) ע"פ (מהלל ק"ח כ"ג) "אבן מאסו הבונים כו"). וזהו שאמר (מהלל ק"ו ח') "יודו לה' חסדו", כשתודה ותשבח לה', תאמר לערך ה' יתברך, שחסדי חסדים זה ממנו יתברך שלא השגיח על עונותינו ועשה עמנו טובה, אבל לא תאמר שעשה איזה פלא, כי אין שם נס ופלא בערכו יתברך, רק "ונפלאותיו לבני אדם" (מהלל טס) - אם תאמר שהם ניסים ונפלאות, הוא רק בערכנו לעניני בשר ודם, (וזה פירוש נחמד), ולו דומיה תהלה (ע"פ מהלל ס"ה ז'), "מי למלל גבורות ה' וכו'" (מהלל ק"ו ז').

ומכל מה שנעתיק בזה נוכל ללמוד בשנהיה כדאי וראוי ע"י מעשינו, מהרה יעשה ה' ניסים ונפלאות לגאלינו, כי ככחו אז כן כחו עתה כביכול, רק הכל תלוי בנו בעזה"י. (ע"כ נביא לקמן ג"כ קצת מניסים ואותות ומופתים אשר יעשה ה' לנו מהרה עת יבא וגאלינו במהרה בימינו, אמן (אבל לא העתקנו במהדורה זו מפני האריכות (המרגל).)

ה. ידוע, גלות מצרים בחומר ובלבנים ובעבודת הפרך, עיין היטב במדרש וילקוט הקושי שיעבוד שהיה להם. ועתה, "הנה צעקת בני ישראל באה אלי כו'" (שמות ג' ט'), א"ל הקב"ה למשה "לך אל פרעה ואת המטה הזה תקח בידך" - המטה שנברא בין השמשות נמסר לאדם הראשון בגן עדן, ואדם מסרו לחנוך, וחנוך לשם, ושם לאברהם, ליצחק ליעקב, ויעקב הוליכו למצרים ומסרו ליוסף, וכשמת יוסף ניטלטל כל ביתו וניטל בפלטין של פרעה. והיה יתרו אחד מחרטומי מצרים, וראה אותו וחמד לו, ולקחו ונטעו בתוך גן שלו, ולא היה שום אדם בעולם יכול ליטלו, עד שבא משה למדין ונכנס לתוך גנו ולקחו. ראה יתרו כן, [ואמר "זה, הוא האיש שעתידי לגאול את ישראל ממצרים, לפיכך נתן לו צפורה בתו לאשה. (ילקו"ש שמות ד' ס" קע"ג, וכ"כ נפרקי דר"א פרק מ"ו)].

שליחות משה - מתיכן היה מטה של משה

א"ר יהודה בר אמי, המטה הזה, משקל ארבעים סאה היה, של ספיר היה, ועשר מכות חקוקין עליו - דצ"ך עד"ש באח"ב. (שמות רבה ח' ג'). ועיין לקמן (סעיף ט') דהיה חקוק עליו שם המפורש. ועיין לקמן דהמטה הזה של משה, היה ביד דוד המלך, והוא יהיה ביד משיח גואל צדק שיבא במהרה בימינו.

ה. וילך משה ואהרן אל פרעה. היו שם ארבע מאות פתחים קודם פלטין של פרעה, ועל כל פתח ופתח היו אריות ודובים ושאר חיות רעות (הכל בכישוף), ולא היה שום בריה יכולה לכנוס שם בלתי רשיון, עיי"ש, וכשבאו לשם משה ואהרן נתקבצו כולם וסבבו וליחכום ברגליהם, והתחילו ללוותם וכו'. (ילקו"ש שמות ז' ס" קפ"ב).

ביאת משה ואהרן לפלטרין של פרעה עיי' מופתים

ו. רצו לכנוס לפלטין של פרעה. ראו סביב פלטין שלו כמה אוכלסים, ששים אלף ע"י גבורים (על כל אחד [פתח ופתח] ישבו ששים אלף גבורים [לשון הילקו"ש]), ונזדעזעו. בא מלאך גבריאל והכניסן. (ילקו"ש שמות ד' ס" קע"ה).

כניסתם בפלטין ע"י גבורים המלאך גבריאל

ז. אח"כ באו אל שער [בית] המלך, והיו שני כפירי אריות אסורים בכבלי ברזל, ואין איש יוצא ובא מפניהם, לכד למי אשר יצוה המלך לבוא. וילכו האומנים ויסירו הכפירים בלחשיהם ויביאוהו. וימהר משה וינף את המטה על הכפירים ויתירם. ויבואו בית

עוד פלאים שאירעו להם כבואם אל פרעה

המלך, והכפירים בעצמם הלכו עמם בשמחה גדולה כאשר ישמח הכלב אל אדוניו בבואו מן השדה. (יִלְקוּיִשׁ שְׁמוֹת ה' ס' קע"ו).

תמימה פרעה ה. ויהיה כראות פרעה כן, ויתמה מאד ויבהל מאוד. מיד הביא שומרי פתחים, מהן הרג, מהן הלקה, [מהן העביר והעמיד אחרים תחתיהן. שוב למחר נכנסו משה ואהרן לפני פרעה. קרא לשומרים, ואמר להם] "מדוע הניחו אותם לכנוס?!" והם אמרו "אין אנחנו יודעים מי הכניסם!" [כשפנים הם, שדרך פתחים אינן נכנסין?!" (יִלְקוּיִשׁ שְׁמוֹת ד' ס' קע"ה).

ט. והנה, אז היה יום הולדת פרעה, והיו כל המלכים באים ומעטרין אותו, מפני שהיה מושל בעולם כולו. והיו משה ואהרן עומדים על פתח פלטיין. באו ואמרו לפרעה "שני זקנים הללו עומדים." אמר להם "ויש בידם עטרות?" אמרו לו "לאו". אמר להם "באחרונה יכנסו." (תנחומא ולא ה', וכ"כ צילקו"ש שְׁמוֹת ד' ס' קע"ה).

לסוף נכנסו, והיה פרעה יושב על כסאו בכבוד גדול, והמלכים ושרים יושבים מימניו ומשמאלו. והיו רואים את משה ואהרן שהם דומין למלאכי השרת, רום קומתן כארזי לבנון, גלגלי עיניהם דומים לגלגלי חמה, זיו פניהם כזיו החמה, וזקנם כאשכולות תמרה, ודיבור פיהם כאש שלהבת, ומטה האלהים ביד משה שחקק עליו שם המפורש. (יִלְקוּיִשׁ שְׁמוֹת ז' ס' קפ"ב).

י. וכל מלכי מזרח ומערב שישבו שם, וגם פרעה, נפל פחדם עליהם, וזיע ורתת וחלחלה אחז לפרעה ולכל המלכים היושבים אצלו, והסירו כתריהם מראשם והשתחוו להם. (יִלְקוּיִשׁ שְׁמוֹת ז' ס' קפ"ב).

יא. אמר להם "מה אתם מבקשים?" א"ל "אלהי העברים שלחנו אליך לאמר, שלח את עמי ויעבדוני!" א"ל "מי ה' אשר אשמע בקולו? לא היה יודע לשלוח לי עטרה כמו כל המלכים, רק בדברים בא עלי." (תנחומא ולא ה', וכ"כ צילקו"ש שְׁמוֹת ד' ס' קע"ה).

יב. באותו שעה הוציא פנקס שכתוב בו אלהות, וקרא בו אלהי אדום אלהי מואב אלהי צידון, וכן כולם. אמר להם "הרי קראתי כל הפנקס ולא מצאתי שם אלהים!" (תנחומא ולא ה', וכ"כ צילקו"ש שְׁמוֹת ד' ס' קע"ה).

יג. משל למה הדבר דומה, לכהן שהיה לו עבד, יצא הכהן מן המדינה, הלך עבדו לבקשו, ובקשו ג"כ בבית הקברות, וצווח "אדוני, אדוני". אמרו לו "מי אדוניך?" אמר "פלוני כהן". אמרו לו "שוטה פתי, כהן אתה מבקש בבית הקברות?!" כך א"ל משה ואהרן לפרעה "שוטה ופתי, אלהות הרבה שיש בידך, מתים הן, אבל ה' אלהינו ית"ש חי וקיים לעד, שנאמר (וימס' י' י') 'ה' אלהים אמת, הוא אלהים חיים ומלך עולם', מה אתה מבקשו שם?" (תנחומא ולא ה', וכ"כ צילקו"ש שְׁמוֹת ד' ס' קע"ה).

יד. באותה שעה הוצרך פרעה לנזקים (אף כי הסתיר עצמו מאוד בזה, כי עשה עצמו אלוה, ואז עשה ה' יתברך שהוצרך תיכף ומיד). ונכנס לבית הכסא, ונזדמנו לו שנים עשר עכברים, והיו נושכים אותו בכל צד מושבו. וצעק צעקה גדולה ומרה עד מאוד, עד ששמעו קול צעקתו גדולי מלכות. ואח"כ חזר וישב על כסאו, ונתחזק לבו, ואמר למשה ואהרן "לא ידעתי את ה', מעולם לא שלח לי אגרת שלום, ולא שלח לי דורון, איני מכיר". (יִלְקוּיִשׁ שְׁמוֹת ז' ס' קפ"ב).

טו. מאי שנא מצרים מכל המדינות שנכנסו ישראל לתוכה? אלא באותה שעה היו המצריים שולטים מסוף העולם ועד סופו, ולא היה אומה מכוערת בעבירות ובדברים מכוערים ושטופים בכשפים וזנות [וחשודים על כל מעשים רעים] כמו מצרים, לפיכך

באה תקלה על ידיהן לישראל, והקב"ה ביקש לעשות קורת רוח לשמו הגדול מהם. (יִלְקוּי"ש שְׁמוֹת ז' ס"י קפ"ג, וכ"כ נמנא דזי אליהו דזא ז').

קולו של משה רבינו היה מהלך ארבעים פרסה. (תנחומא נא ט', ועוד). משה

קב"ה שלה יו. ויאמר ה' אל משה, "לך אל פרעה בבוקר הנה יוצא המימה וגו'" (שְׁמוֹת י"ז ט"ו), שְׁעֵשָׂה עֲצָמוֹ אֱלֹהִים וְהָיָה מִשְׁתַּבַּח וְאוֹמֵר שְׁאִינוֹ יוֹצֵא לְנִקְבִּיו, וּלְפִיכֵךְ הָיָה יוֹצֵא בִּבְקָר בְּשַׁעָה שֶׁהוּא נִצְרָד], עַל כֵּן בִּמְכוּוֹן צוּרָה ה' לְמֹשֶׁה וְכוּ'. (שְׁמוֹת רַבָּה ט' ס').

טעם שנפרעו יח. למה הביא עליהם מכת דם בתחילה? כי הם עובדין לנילוס. אמר הקב"ה למשה "לך והכה את אלהיהם לפניך". ופרעה אמר "לי יאורי כו'", כי הנילוס עלה לקראתו תמיד מברכתו של יעקב (כפרש"י), לפיכך נפרע ה' ממנו בראשונה. (שְׁמוֹת רַבָּה ט' ט', וכ"כ יִלְקוּי"ש שְׁמוֹת ז' ס"י קפ"ג).

יט. וכן [פרע הקב"ה] מחירם מלך צור שְׁעֵשָׂה עֲצָמוֹ אֱלֹהִים. (שְׁמוֹת רַבָּה ט' ז'). וי"א שחירם היה חי יותר משנים עשר מאות שנה, שהוא חירה רעהו של יהודה. (בראשית רבא פ"א ד'). מה עשה חירם, היה גאה מאוד, ונכנס לים בכישוף ועשה לו ד' עמודים (ג' אחרת: ארבעים עמודים) של ברזל מרובעים זה כנגד זה, והם ארוכים, ועשה שבעה רקיעים וכסא וחיות כו' ורעמים וזיקים וברקים. הרקיע הראשון עשה של זכוכית ת"ק אמה על ת"ק אמה, ועשה בו חמה ולבנה וכוכבים. ורקיע השני עשה של ברזל אלף אמה על אלף אמה, וסילון של מים מפריש בין ראשון לשני. השלישי של ברזל, אלף ות"ק אמה על אלף ות"ק אמה, וסילון של מים מפריש בין שני לשלישי, ואבנים מגולגלות עשה ברקיע של ברזל שהיו מתבקעים אלו עם אלו ונשמעים כמו רעמים. הרקיע הרביעי, עשה של עופרת, אלפים אמה על ב' אלפים אמה, וסילון של מים מפריש בין שלישי לרביעי. רקיע החמישי של נחושת, ב' אלפים ות"ק אמה כו'. רקיע ששי, של כסף, ג' אלפים אמה על ג' אלפים אמה כו'. רקיע שביעי, של זהב, ג' אלפים ות"ק אמה על כו', וקבע בו אבנים טובות ומרגליות אמה על אמה, והיה מראה מכאן ומכאן - מכאן נעשים ברקים ומכאן נעשים זיקים, ואבנים מתבקעות ונשמע כרעמים כו'. אמר הקב"ה ליחזקאל "אמור לחירם מלך צור 'מה אתה מתגאה? ילוד אשה אתה!' אמר לפניו 'רבונו של עולם, היאך אני הולך אצלו והוא תלוי למעלה באויר?' (יִלְקוּי"ש יחזקאל כ"ט ס"א) שס"ו).

כ. באותה שעה הביא הקב"ה רוח בציצית ראשו והעלהו אצל חירם. כיון שראה חירם ליחזקאל, נבהל ונודעזע. א"ל "מי העלך לכאן?" אמר לו "הקב"ה. וכך צוני לומר לך: למה אתה מתגאה, הלא ילוד אשה אתה?!" אמר לו "ילוד אשה אני, רק שאני חי וקיים לעולם. מה הקב"ה מושבו בלב ימים, אף אני מושבי בלב ימים. מה הקב"ה בן רקיעים, אף אני כן. ולא עוד אלא כמה וכמה מלכים מתו ואני קיים. וכן כ"א מלכים ממלכי בית דוד וכ"א ממלכי ישראל, וחמשים נביאים ועשרה כהנים גדולים, קברתי כולם ואני חי. הרי אל אני, ומושב אלהים ישבתי!" (יִלְקוּי"ש יחזקאל כ"ט ס"א) שס"ו).

כא. למה היה חירם דומה? לעבד שְׁעֵשָׂה לְבוֹשׁ לְאֹדוֹנוֹ, כָּל זְמַן שֶׁהִלְבוֹשׁ עַל אֹדוֹנוֹ הָעֶבֶד מִתְגַּאֵה, "עֲשִׂיתִי זֶה הִלְבוֹשׁ לְאֹדוֹנִי". כשנתקרה המלכות כו'. כך חירם, היה מתגאה, ונתארך קצו ע"י ששלח ארזים לבית המקדש. (יִלְקוּי"ש יחזקאל כ"ט ס"א) שס"ו).

כב. ומה היה סופו? אחר חורבן בית המקדש הביא הקב"ה עליו את נבוכדנצר, והיה מורידו מכסאו, והיה חותך בשרו כשתי אצבעות בכל יום, והיה מטבילן בחומץ

ומאכילו עד שמת מיתה משונה. ואותו הפלטין הנזכר, קרע הקב"ה את הארץ וגנזו לצדיקים לעתיד לבוא. (ילקוט"ש יחזקאל כ"ח ס"י שס"ו).

בג. וכן פרעה נתגאה ג"כ, והורידו הקב"ה מגדולתו. הקב"ה התרה לא לפני המכות, לא כמנהג העולם
בנוהג שבעולם, בשר ודם שהוא רוצה להביא רעה על שונאו, פתאום בא עליו שלא ירגיש. והקב"ה התרה במצרים תמיד "תדעו שכך אעשה לכם, ואם אתם תוכלו למחות, עשו שברצונכם". (עי' שמות רבה ט' ט', שם כמוז שהמרה תחילה כדי שישנו נז).

כד. הקב"ה הביא על מצרים מכות בתכסיס בשר ודם, כי נוהג שבעולם כשהמדינה מורדת במלך, מה עושה? משלח לגיונות ומקיפין עליה, סוכר אמת המים שלהם. אם חוזרין בהן, מוטב, ואם לאו מורה בהם חצים. אם חוזרין, מוטב, ואם לאו מגרה בהם לגיונות כו', אוסר אותם בבית האסורין כו', הורג את הגדולים שבהם כו'. כך הקב"ה בא עליהם, בתחילה סכר אמת המים, שהיאור נעשה כולו דם. לא חזרו בהם, הביא לגיונות, אלו הצפרדעים, שהם כמו בעלי מלחמות. לא חזרו, הביא כנים שנכנסו בגופן כחצים. גיהה בהם אוכלסים הרבה, אלו ערוב כו'. השליך בהם אבני בליסטראות, זה הברד. נתנם אל בית האסורים, זהו החשך. הרג הגדולים שבהם, זהו מכת בכורות. עיי"ש. (תנחומא נא ד', וילקוט"ש שמות ז' קפ"ג).

כה. מכה הראשונה, דם. ויהפכו כל מימיהם לדם. וי"א אף בתי כסאות וכל מקום שהיה מכת דם מים, נהפך לדם. (שמות רבה ט' י"ב).

כו. מפני מה הביא עליהם דם? כשראו את ישראל טובלין ואת בנות ישראל טובלות מנדתן, אחזו עליהם את המים כדי שלא יטבלו, ומבטלים בני ישראל מפריה ורביה, לכך לקן מימיהם לדם. (תנחומא ואלא י"ד).

כז. מה תלמוד לומר (שמות ז' י"ט) "בעצים ובאבנים"? אפילו עבודה זרה שלהם פלטו והיו מוציאין דם. אפילו מים שהיה כבר בתוך כלי נעשה דם. אפילו מה שכל מצרי רוקק מפיו נעשה דם. (שמות רבה ט' י"ב).

כח. א"ר לוי, ממכת דם העשירו בני ישראל. כיצד? היה המצרי עם ישראל דרים בתוך בית אחד, והיה הגיגית של מצרי מתהפך לדם, ושל ישראל לאו. (אחי אחי, תשים נא לב על נפלאות הבורא). היה להם ביחד גיגית אחד, לא נתהפך לדם, רק כשמצרי הלך למלאות קיתון מים, נתהפך בידו לדם, וישראל היה הולך ושותה מים מן אותו הגיגית. היה המצרים אומר לישראל "תן נא לי מידך מעט מים", והיה נותן לו מים, וביד מצרים נמצא דם. (ראה נא נפלאות ה' יתברך). והיה אומר לו "בבקשה ממך, בוא ונשתה אני ואתה ביחד מן צלוחית אחד", והיה הישראל שותה מים, והמצרי דם. כשהמצרי לקח מישראל מים בדמים, אז היה שותה מים. מזה העשירו בני ישראל. (שמות רבה ט' י"ז). והיו חופרין בארות חדשים, מה שלא היו בשעת קללה, וגם אלו נהפכו לדם. (שמות רבה ט' י"ב).

כט. מכה שניה, צפרדע. כתיב (קהל ה' ט') "ויתרון ארץ בכל הוא", אפילו דברים שאתה רואה אותם מיותרים בעולם, כגון זבובים פרעושים יתושים, גם הם בכלל ברייתו של עולם. וצא ולמד מטיטוס הרשע שנתגאה בעולם וציער לישראל עד מאוד, נפרע הקב"ה ממנו ע"י יתוש אחד שנכנס לחוטמו, כמ"ש במסכת גיטין (טו:). א"ל הקב"ה לנביאים "מה אתם סבורין, אם אין אתם הולכים בשליחותי אין לי שליח אחר? ! אני עושה שליחותי אפילו על ידי נחש, אפילו על ידי צפרדע! ! ואלולי הצרעה איך אמוריים ניגפו. ואת קטנים היו, הלא כגובה ארזים גבהו ורבו כחול הים אין מספר, ולכל אחד

ואחד מהם מזדווגין שתי צרעות, ושופכות ארס בתוך עיניו ומסרסו ומת. וכן ע"י כל בריה שבעולם נעשה שליחות כשהשי"ת רוצה. (שמות רבה י"ז, ופסוק לו.)

ל. המכות במצרים שהביא הקב"ה גרמו שיעשו שלום ביניהם. כיצד? היה מחלוקת בין בני כוש ובין מצרים, אלו אומרים "עד כאן תחמונו", ואלו אומרים "עד כאן תחמונו". כיון שבאו הצפרדעים, עשו שלום ביניהם, הגבול שהיה הצפרדע נכנס לתוכו ידוע שהוא של מצרים וזולתו אינו שלהם,⁴³ שנאמר (שמות י' כ"ז) "הנני נוגף את כל גבולך בצפרדעים", "גבולך" ולא של אחרים.⁴⁴ (שמות רבה י' כ"ז. ע"י לקמן הערה 46).

נתברר הנבול
בין מצרים
וכוש ע"י
הצפרדעים

לא. מפני מה הביא עליהם צפרדעים? מפני שהיו משעבדין בישראל ואומרים להם "צאו והביאו לנו שקצים ורמשים ונשחק בהם כמו שנרצה", לכך הביא עליהם צפרדעים עד שנשמע קולם בכריסו של כל מצרי והיו עושין קוקי, שנאמר (שמות י' כ"ט) "ובך ובעמך", שהיו נכנסין בתוכן וצועקים בתוכם, והיו להם צער ויסורין גדולים. ולא עוד אלא כשהיו נכנסין לבית הכסא, היו מנשכין אותם בנקבן. אין לך בושא גדולה מזו. (שמות רבה י' ג-ד, וילקו"ש שמות י' קפ"ג).

מדה כנגד
מדה

לב. "גם בתנורך ובמשארותיך" (שמות י' כ"ט), כשהיתה המצרית לשה את העיסה, באו הצפרדעים ויורדין לתוך העיסה ואוכלים בבצק. גם יורדים לתוך התנור, והיו מצננים את התנור. (שמות רבה י' כ"ז).

מפרשי המכה

לז. "ושרץ היאור צפרדעים" (שמות י' כ"ט), אמר הקב"ה "אתה אמרת 'לי יאורי', שעולה לקראתך. אראה אותך אם הוא שלי או שלך, שמכתי עליך ממנו הוא, שאני גוזר עליו והוא יעלה עליך צפרדעים". (שמות י' כ"ז. ע"י לקמן רבה י' כ"ז).

מעם שבא
המכה מן
היאור

43 למא יריבו בעניני גבולות, הלא מלך פרעה על כל המדינות: ראה לעיל סעיף ט' שפרעה היה מושל על כל העולם כולו וכל מלכי ארץ נכנעו תחתיו. וא"כ קשה, מה שייך ריב בעניני גבולות. וי"ל שכל המדינות היה להם מלכם אתם ופרעה היה מלך המלכים עליהם, וכדמשמע שם, והיו יכולים לריב עם שרי ארץ מצרים (שרים הממונים על חלקי ארץ מצרים), שהיו שוים זה עם זה - שנחשבו כולם כשרים עבדי פרעה. ופרעה לא ראה תועלת לעצמו ליכנס ולהכריע בזה המחלוקת שהיה ביניהם. וא"ל למה יריבו על דבר הגבול, הלא אין בזה נפקא מינה, דכל הארץ של פרעה הוא. וי"ל שהיה נוגע לכבודם, ששרי כוש יתפארו על היות ארצם יותר רחבה. ועוד, אפשר שהיו מסיים קבועים על מסי מדינות המלך, וגם לכל חלקי ארץ מצרים, וא"כ פירות אותה האדמה שרכו עליה היו מקילין על מסי ארץ כוש הכללית אם היה שייך לה, ולאותה חלק מארץ מצרים אם היה שייך לה, ע"י שהמס מחולק בין יותר אנשים, ולכן רבו עליה. אי נמי י"ל, דמסתבר שהמסים של שאר הארצות היו יותר כבדים מהמסים של ארץ מצרים, וא"כ כל הדרים באותה אדמה שרכו עליה היו מבקשים להחשיב מקומם כחלק מארץ מצרים. ודוק. (בנעני"ד).

44 ענין ההוראה דוקא במכת צפרדע: כפסר תולדות נח (פירוש על שמות רבה להר"ר נח ב"ר פסח ז"ל שהיה דיין בקראקא בזמן הגאון המגלה עמוקות זצ"ל - "חד מבני עליה כפליים לתושיה, עושה אוניס לתורה, הגדיל עצה הרבה תושיה... האלוף התורני" (לפון אגוני' ספירא ז"ל נעל הנגלה עמוקות - נסמממו לספר מלות נח) - נדפס בקראקא בשנת שצ"ד) (על שמות י' כ"ט), הקשה, מאי שנא דדרש זה מ"כל גבולך" יותר מלשון "כל ארץ מצרים" דמשמע כל היכא דהוו כינים ודם וכו' היה ארץ מצרים, והיכא דלא הוו לא היה ארץ מצרים. וי"ל דלשון "גבולך" מורה על שהיה ממולא צפרדעים בכל גבולי ארץ מצרים אף שלא היה שם ישוב בני אדם, וזה לא היה אלא כדי לעשות שלום ביניהם, אבל מכה דדם לא היה אלא במקום מעיינות ומקום מים, וזה לא היה בקצה גבולם דוקא, כי פעמים הם בקצה הגבול ופעמים רחוק מהגבול. ומכת כינים לא היתה עד סוף הגבול, כי לא היה צורך בדבר, כי כבר נעשה שלום ע"י הצפרדעים. עכ"ד. וע"י לקמן הערה 46.

45 אף במכותיו של הקב"ה יש תועלת לבריות: זה בא להודיע יושר מעשי ה', כי אף במכותיו יש תועלת לבריות. (יפה תואר).

היה הצפרדע עולה מן התהום ואומר לשיש (בבתים הטובים שנבנו משיש) "עשה לי מקום שאעלה ואעשה רצון בוראי", והיה נבקע השיש, ועלה ונוטלת בית הסתרים שלהם ומסרסן, שנאמר (תהלים ע"ט מ"ה) "וצפרדע ותשחיתם". וזה אחד מן הדברים שה' יתברך השליט רך בקשה. (שמות רבה י ג, ומדרש תהלים פרק ק"ה).
לא די להם השחתת הצפרדעים, אלא שהיה קולן קשה להם ממכתן, שהיו נכנסות בגופן וצועקים בתוכן. (שמות רבה י י).

נבקע השיש
מפני
הצפרדע וכו'
היה קולן
קשה להם
ממכתן

לד. גם הצרעה, היו האמוריים היו נטמנים במערות ונותנים אבן גדולה ע"פ המערה, והיו חשלוש הקב"ה הצרעות קורעים את האבן (ילקו"ש שמות ח' ס" קפ"ג, וע"ש עוד).
רך בקשה

לח. גם בענין הפלשתים ששבו במלחמה את הארון הקודש, עיין היטב בפסוקים (שמואל א' ה'), אמרו הרשעים, "מכות עשרה היו לאלהיהם, ונשלמו לו במצרים, אין לו יותר להעניש אותנו". אמר הקב"ה "אין לי מכה יותר? ! עתה מביא אני עליכם מכה קטנה שלא נהיתה מעולם", אלו עכברים שהיו שומטים בבני מעיהם לחוץ. חזרו לעשות להם ספלים וישבו בתוכם. היה העכבר אומר לספל "אנו שלוחים של מי שאמר והיה העולם, ואתם בריותיו; תנו כבוד למי שברא אתכם! ! והיה הספל נבקע, ועכבר עולה ושומט את בני מעיו. (ילקו"ש שמואל א' ה' ס" ק"ג).

אחר המכה
חור פרעה
לקלול,
כדרכן של
רשעים

לו. וירא פרעה כי היתה הרווחה והכבד את לבו וכו' (שמות ח' י"ב), כך דרכן של רשעים, כשהם בצרה, צועקים, אח"כ בהרווחה חוזרין לקלולין. (שמות רבה י י).

לו. מכה שלישית, כינים. מפני מה הביא עליהם כינים? מפני ששמו את ישראל מכבדי דרכים ומכבדי חוצות ורחובות שיהיה נאה ויפה להם, וציוו להם שהאיש יכבד בית אשה והאשה מכבדת בית איש, לפיכך היה הקב"ה מהפך את עפרם לכינים עד שלא מצאו עפר שיכבדו. (ילקו"ש שמות ז' ס" קפ"ג).

מכת
כינים
מדה כנגד
מדה

לח. י"ד מיני כינים הביא עליהם, ובתוכם כביצה של תרנגולת (עיי"ש). (תנא דבי אליהו רנ"ה ז', וכ"כ צקורן צילק"ש שמות ט' ס" קפ"ג). ואמה על אמה היו כינים על עפר (היו חופרים אמה על אמה, ולא היה שם עפר, רק כנים). (שמות רבה י ז').

מפורטי
המכה

למ. ובמכה זו הכירו שמעשה אלהים הוא, כי קודם אמרו שמעשה כישוף הוא, ובשעה שעשה משה האות עם המטה, שנעשה נחש, היה פרעה משחק עליהם ואמר להם "שוטים, כך אותות של אלהיכם? ! בנוהג שבעולם אדם מוליך פרקמטיא למקום שצריכין לה, אבל כלום מביא דגים לעיר עכו?" בתמיה (הלא שם מצויים דגים לרוב). כך הלא מצרים ראש לכל הכשופים, אבי אבות הטומאה, "אין אתם יודעים שכל הכשפים ברשותי? ! מיד שלח והביא תינוקות מאסכולי שלהם, ואף הם עשו כך. ואף לאשתי קרא ועשתה כך, ושיחק עליהם. ואח"כ "ויבלע מטה הארץ את מטותם" (שמות ז' י"ג), שהיה מטה בלע את מטותם וזה היה פלא גדול (כפרש"י (עי' שמו"ר ט' ז')). ועכשיו בכינים הודו ולא בושו שמעשה אלהים הוא, כי מעשה שדים לא יכולים לבדוא פחות מכשורה כו'. (שמות רבה ז' ז', ושמו"ר ט' ז').

במכת כינים
הודו מכשפי
מצרים כי
מעשה אלקים
הוא

מ. עוד התרה בהם "שלח את עמי" (שמות ט' ט"ז). היה הרשע הזה חושב "מה זה בן עמרם בא אלי בכל בוקר, אלא עד שלא יבוא אלך ואצא לי! ! והקב"ה וברוך שמו יודע מחשבות ובוהן לבבות, אמר למשה "הוי יודע שהרשע הזה כך מחשב בלבו, עד שלא יצא הקדם לפניו", שנאמר (שמות ט"ז) "השכם בבוקר". (שמות רבה ז' ז').

משה השכים
בבקר
להתרות
בפרעה

מכות הראשונות הקשה את לבו, ואח"כ נתחזק לבו. (שמות רבה י"א ו'). והקושיא איך ראוי שמן השמים יחזקו את לבו, התירוצ' על זה נודע מדברי רבינו הגדול הרמב"ם זי"ע (הל' משונה ו' ג').

מכת ערוב מדה כנגד מדה. מפני מה הביא עליהם את הערוב? שהיו אומרים לישראל "צאו וצודו לנו דובים ואריות ונעשה לנו קיניגיות ונשחק בהם". אמר הקב"ה "עכשיו אני אביא לכם חיות רעות הרבה שאין אתם צריכין לצודם, כל מיני חיות רעות ועופות השמים מעורבבין". (שמות רבה י"א ג', וילקו"ש שמות ו' ט' קפ"ג, ותנא דבי אליהו רנ"א ו').

מב. "והפילתי ביום ההוא את ארץ גושן" (שמות ט' י"א), וזה הפלא ופלא שלא נכנס שום חיה ועוף במקום שישאל יושבין, והיו רואים בזה גבורת ה'. (שמות רבה י"א ג', וע"ע פי' הרמז"ס - אלות ה' ד').

מג. היה מצרי נותן בניו ובנותיו למשרת ביתו לשומרם ולטייל עמהם. חזר לביתו לבדו וזלזלם. צווח המצרי "היכן הנחת את בני הנחמדים?" אל "שב עמי ואעשה לך חשבון צדק. כמה מסרת ביד? חמשה. הנה הזאב לקח אחד, הארי אחד, הדוב אחד, הנמר אחד, והנשר אחד". וכן אצל כולם. (תנחומא נ"א ד', וכ"כ פילקו"ש שמות ו' קפ"ב).

מד. מכת דבר. "ולא ימות מכל לבני ישראל" (שמות ט' ד'), אפילו בהמה חציה של ישראל וחציה של מצרי לא מתה. אפילו בהמה שהיתה ביד גוי והיה לישראל תרעומות עליה, לא מתה, ובכך ידעו דינו של ישראל שהדין עמו, שבהמה זו שלו. (שמות רבה י"א ד').

מה. שחין. נסים גדולים נעשו בשחין. משה ואהרן לקחו שניהם מלוא חפניהם פיה מכת שחין הכבשן, אח"כ החזיקו ידיו של משה מלא חפן שלו ומלוא חפן של אהרן. גם אדם זורק חץ למעלה, אינו מהלך מאה אמה, ומשה זרק פיה הכבשן, דבר שלא היה בו ממש, וזרקו השמימה עד כסא הכבוד. (שמות רבה י"א ה').

מו. "ולא יכלו החרטומים לעמוד לפני משה מפני השחין וגו'" (שמות ט' י"א), [למה לא יכלו לעמוד לפני משה? לפי ש]הם השיאו עצה לפרעה להשליך ליאור כל הבן הילוד כדי שימות משה, [ועוד, שהיו מחייבין אותו הריגה על שהסיר העטרה מראש פרעה לראשון], לפיכך שלטה הצרעת עליהם ביותר ונתביישו מאוד לפני משה רבינו. (שמות רבה י"א ו').

מז. "ויהי ברד וכו' כבד מאד אשר לא היה כמוהו וכו'" (שמות ט' כ"ד), אבל עתיד להיות בימי גוג ומגוג. (שמות רבה י"א ז'). וכן כל המכות וכל הניסים שהיו אז, עוד ביתר שאת יהיו במהרה בימינו בימי המשיח, שנאמר (מלכים ו' ט"ו) "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות".

מח. "וה' נתן קולות וברד ותהלך אש ארצה וגו'", ויהי ברד ואש מתלקחת" (שמות ט' כ"ג-כ"ד). פלאי זה הברד הקב"ה בגבורותיו עשה שלום בין ב' שונאים - אש ומים, והיה אש וברד מעורבבין יחד על דרך הפלא. רק בארץ גושן לא היה כלל [עיי"ש בארוכה]. (שמות רבה י"א ז' ד').

מט. "וישלח פרעה ויקרא למשה ולאהרן, ויאמר אללהם 'חטאתי הפעם, ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים, העתירו אל ה' וכו'". ויאמר אליו משה 'כצאתי את העיר אפרוש את כפי אל ה' וגו'" (שמות ט' כ"ז-כ"ט), שלא היה חפץ להתפלל בתוך העיר שהיתה מלאה בגלגלי עבודה זרה. (שמות רבה י"א ח').

נ. "ויצא משה מעם פרעה את העיר, ויפרוש כפיו אל ה' ויחדלו הקולות והברד ומטר לא נתן ארצה" (שמות ט' ל"ג), תלאן ברפיון. ואימתי ירדו? בימי יהושע על האמוריים,

שנאמר (יהושע י"ב 6) "ויהי בנוסם מפני ישראל וכו' וה' השליך עליהם אבנים גדולות מן השמים וכו'". והשאר עתידין לירד בימי גוג ומגוג. (שמות רבה י"ג ז).

מט. ארבה. עיי"ש במדרש.

מכת ארבה [ארבה למה הביא עליה? מפני ששמו את ישראל זורעי חטים ושעורים, לפיכך הביא עליהן ארבה ואכלו כל מה שזרעו להם ישראל. (שמות רבה י"ג ז)].

למה הביא עליהם ארבה

[ויעל הארבה על כל ארץ מצרים, וינח בכל גבול מצרים כבד מאד, לפניו לא היה כן ארבה כמוהו ואחריו לא יהיה כן. ויכס את עין כל הארץ, ותחשך הארץ, ויאכל את כל עשב הארץ ואת כל פרי העץ אשר הותיר הברד, ולא נותר כל ירק בעץ ובעשב השדה בכל ארץ מצרים. וימהר פרעה לקרא למשה ולאהרן ויאמר "חטאתי לה' אלהיכם ולכם וכו'". (שמות י"ז ט"ז)].

[מהו (שמות י"ד) "הנני מביא מחר ארבה בגבולך"? ולא בגבול בני חם (דהיינו כוש. ואף שגם המצריים בני חם, יש לישב הגירסא כי עם היות כולם בני חם אולי כוש היה נודע בבני חם טפי מהשאר, כענין "הכנעני", שעם היותו כולל ד' אומות, פעמים נאמר ביחוד על אחד מהן בלבד. (יפה מולד)). ועל זה נאמר (שעיה כ"ו ט) "כי כאשר משפטך לארץ צדק למדו וגו'", שבמכת הארבה הכירו עד היכן גבול מצרים (עי' לעיל הערה 45). (שמות רבה י"ג ד)].

נתבררו גבולות מצרים וכוש עיני מכת ארבה

[כיון שבא ארבה, שמחו המצרים, אמרו "נקבוצ ונמלא מהם חביות". אמר הקב"ה "רשעים, במכה שהבאתי עליכם, בה אתם שמחים?!" מיד "ויהפך ה' רוח ים חזק מאד וישא את הארבה ויתקעוהו ימה סוף, לא נשאר ארבה אחד בכל גבול מצרים" (שמות י"ט ט) - אפילו מה שהיו בקדירות ובחביות מלוחות פרחו והלכו להם. (שמות רבה י"ג ז)].

לא נשאר שום ארבה להנאת המצריים

ג. חושך. למה הביא עליהן חושך? יתברך שמו של הקב"ה, שאין לפניו משוא פנים, והוא חוקר לב ובוחר כליות, לפי שהיו פושעים בישראל שהיה להן פטרונין מן המצריים והיה להן שם עושר וגדולה במצרים ולא היו רוצים לצאת, כי גם שם היה להם כל טוב ולמה להם בארץ ישראל וכו'. ולא רצה הקב"ה להמיתם בפרהסיא לעיני מצרים, לכך הביא עליהם חושך, והיו ישראל מקברים את מתייהם [ולא היו רואים אותם שונאיהם]. (שמות רבה י"ד ג).

מכת חושך הקב"ה הביא ימי החושך כדי שיקברו פושעי ישראל בחשאי

גא. [רבותינו אמרו, ד' ימים של חושך היו. כיצד? ג' ימים הראשונים היה חושך אפילה, ומי שהיה יושב וביקש לעמוד, עומד, והעומד שביקש לישב, יושב. ועוד ג' ימים אחרים של חושך מוכפל, מי שהיה יושב וביקש לעמוד, לא היה יכול לעמוד, והעומד לא היה יכול לישב, ומי שהיה רובץ אינו יכול לזקוף, שהיה בחושך ממשות. ובג' ימי האפלה הללו היו ישראל נכנסים לתוך בתייהם של מצרים וראו בהם כלי כסף וזהב ושאר מיני מחמדים. ואח"כ (קודם שיצאו ממצרים) באו לשאול מן המצריים, ואם היו אומרים "איך לנו להשאל לכס", היו ישראל אומרים להן "הרי הוא במקום פלוני בתיבה פלונית!" באותה שעה היו המצריים אומרים "אם היו אלו רוצים לשקר

מה היה בין ג' ימים הראשונים לג' ימים האחרונים

ישראל נכנסו לבתי המצריים לעיני כחפציהם חוקרים, ועייזין השאלום בצאתם ממצרים

46 הלא כבר הוברר הגבול במכת צפרדע - מה היה מופת בארבה יותר מבכים וערוב וכו': קשה, למה הוצרך לברר הגבול שבין מצרים וכוש במכת ארבה, הלא במכת צפרדע כבר הוברר, כדלעיל סעיף ל'. ושמא מפני שהצפרדע עולה מן היאור אולי יהיה פתחון פה להם לומר שלהיות קרוב ליאור, המקום ההוא נכנסו בו אע"פ שאינו מתחום מצרים, אבל בארבה ידעו שלא נכנסו אלא בתחומם.

ומה שהיה המופת בארבה, ולא בכנים וערוב וזולתם, מפני שדרך הארבה להתפשט מאד במקומות, ומכיון שבא ארץ מצרים בצמצום, ולא אחד מהם חוצה, נודע כי כל מקום שבאו היה למצרים. (יפה תואר). ויע' לעיל הערה 44 מספר תולדות נח.

בנו, היו נוטלין אותן בימי החושך ולא היינו מרגישים, שהרי ראו אותן כבר. אחר שלא נגעו חוץ מדעתנו, כמו כן לא יחזיקו", והיו משאילין להן, לקיים מה שנאמר (נלאשט ט"ו י"ז) "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול". (שמות רבה י"ד ג').

נב. "ולכל בני ישראל היה אור במושבותם" (שמות י" כ"ג), "בארץ גושן" לא נאמר, אלא "במושבותם", שכל מקום שהיה יהודי נכנס היה פלא גדול מה' יתברך כי באותו מקום שהיה חושך למצרי היה אור ליהודי - היה אור נכנס ומאיר לו מה שבחביות ובתיבות ובמטמוניות, ועליהם נאמר (מלס קי"ט ק"ה) "נר לרגלי דבריך וגו'". (שמות רבה י"ד ג').

נג. הרי ששה ימים של חושך היו במצרים. ויום השביעי של חושך היה אצל הים, שנאמר (שמות י"ד כ') "ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה", כך היה הקב"ה עושה שם ג"כ פלא זה, שלח ענן וחושך ומחשיך למצרים, ושם היה מאיר לישראל, עיי"ש. (שמות רבה י"ד ג').

נד. "דבר נא באזני העם, וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה כלי כסף וכלי זהב" (שמות י"א ז') וכו'. אמרו לו "הלואי שנצא בעצמנו!" משל לאדם שהיה חבוש בבית האסורים, ואמרו לו "למחר רבך מתיר אותך מבית האסורים ונותן לך ממון הרבה". ואומר להם "בבקשה מכם, הוציאוני עכשיו ואני מבקש ממון". (ברכות ט, וילקו"ש שמות ס' קפ"ו).

מכת בכורות

נה. מכת בכורות. "כה אמר ה', כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים, ומת כל בכור בארץ מצרים וגו'" (שמות י"א ד' ה'). "ויאמר לו פרעה (למשה, אחר מכת חושך) 'לך מעלי, השמר לך אל תוסף ראות פני וגו'" (שמות י" כ"ט). אמר לו משה "יפה דיברת, אני איני עוד בא אצלך, אלא אתה בא אצלי. ושר צבא הזה שעומד עמך, וזה הפרכוס שלך, וכל בני פלטינ אלו אשר לך, יבואו אצלי כולכם ומבקשים ומתחננים ממני ומשתחווים לי שנצא מכאן!" (שמות רבה י"א א').

נו. "ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור בארץ מצרים וכו'" (שמות י"ב כ"ט). כיון שאמר משה "והכיתי כל בכור", התחילו מהם יראים, ויש מהם שלא היו מתיראין. מי שהיה מתירא היה מוליך בכורו אצל ישראל, ואמר לו "בבקשה ממך, ילין זה עמך". כיון שהגיע חצי הלילה, הרג הקב"ה כל הבכורות. ואותם שהיו נתונים בבתיהם של ישראל, היה הקב"ה כביכול פוסע בין ישראל ובין המצרים, וכשהיו ישנים כמה ישראלים, ובתוכם מצרי אחד, היה הקב"ה נוטל נשמתו של מצרי ומניח נשמתו של ישראל, והיו היהודים מתעוררים משנתם ומוצאים את המצרי מת באמצע בין כל אחד ואחד. והודו ושבחו הישראלים לה' והיו אומרים "חצות לילה אקום להודות לך וכו'" (מלס קי"ט ס"ג). (שמות רבה י"ב ד').

נז. הקב"ה היה מונה כל טיפה וטיפה שהיה מוציא מצרי לכל אשה ואשה. יש מצרי שהיו לו נשים הרבה, ומכל אחת בן בכור או נקבה בכורה. הקב"ה יודע נסתרות, והמית כולם. ואף הנקבות הבכורות מתו, חוץ מבתיה בת פרעה, שנמצא לה פרקליט טוב - זה משה. (שמות רבה י"ב ג'). וחושך מפרעה לבדו, שהיה ג"כ בכור, שנשתייר כדי לספר ולפרסם בעולם כולו נפלאות וגבורות ה'. (תנחומא ולא ט"ו).

נח. ה' הכה כל בכור, לא ע"י מלאך ולא ע"י שליח. (מכילתא - מס' דפסחא פרשה י"ג). ומה טעם הקב"ה בכבודו ובעצמו, הלא סדרם ועמורה כו' עם רב מאד, המית כולם ע"י מלאך אחד. וכן מתנה סנחריב, כחול הים הרבה מאד, המית כולם ע"י מלאך אחד. הקצור קצרה יד ה' יתברך לעשות מה שחפץ ע"י אחד ממשרתיו?! אלא שהיה המקום

ההוא משוקע בטומאה מאד, והיה ה' יתברך ירא להניח לילך שם מלאך אחד. וגם ישראל, אלמלא נתארך הגלות עוד, אז ח"ו וכו', כי שם היה אב אבות הטומאה, ובאותו זמן היו מצרים שולטין מסוף עולם ועד סופו, ולא היו מלוכלכין בעבירות ושטופין בזימה וכישוף כמו מצרים (עי' תנא דבי אליהו דנא ו').

בכורי מצרים נמ. בכורי מצרים שהיו אז באותו זמן במקומות אחרים, אף רחוק כמה מאות פרסאות, שהיו במקומות אחרים, מתו אז. וכן בכורים של שאר אומות שהיו אז במצרים, מתו ג"כ. (מכילתא - נא מס' דפסחא י"ג).

ס. "למכה מצרים בכוריהם" (תהלים קל"ו י'), הבכורים בעצמם שראו שהם תלויים למיתה, הלכו וצעקו בקולי קולות "נוציא העם הזה ממנו מהרה, כי כולנו מתים!" ולא שמעו לקולם. ועמדו הבכורים עצמם והרגו מהם עם רב מאד. וזהו שאמר "בבכוריהם". וכו', והרגו עם יצחקי"ש תהלים ס' תתפ"ג.

סא. כל אותו הלילה היה פרעה הולך ומסבב בכל שוק ושוק ואומר "היכן הוא משה, והיכן דר? והיו בניהם של ישראל משחקים בו ואומרים לו 'פרעה, להיכן אתה הולך?' והוא אומר להם 'למשה אני מבקש'. והם מהתלים בו ואומרים 'כאן הוא דר', ומשחקים בו, עד שעמד עליו (עד שמצא את משה).

אמר לו משה "פרעה, מה אתה מבקש? מי בא אצל מי; אתה אצלי או אני אצלך?" (עי' לעיל סעיף ג"ה). והיה פרעה מתחנן לפניו "קומו צאו מתוך עמי!" א"ל משה "וכי גנבים אנו שנלך בלילה?"⁴⁷ "עוד א"ל משה "הא שוטה, וכי בלילה אנו יוצאים?" "אמר לו עוד הפעם 'קומו צאו מתוך עמי!' א"ל "הקב"ה צוה לנו (שמות י"ז כ"ג) 'לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר'. ונצא בעצמו של יום דרך שררה, דרך חירות, כמו בני מלכים בפרהסיא, ולא בחשאי בלילה!"

א"ל "בבקשה ממך, קומו צאו!" א"ל משה למה אתה מטריח עצמך הרבה?" א"ל "שאני בכור, ומתירא אני שמא אמות!" א"ל משה "אל תתירא, לגדולה מזו אתה מתוקן". ולא תאמר שפרעה לבד היה דוחק, אלא כל מצרים היו דוחקין, וכו'. א"ל (משה לפרעה) "אמור 'הרי אתם ברשותכם, הרי אתם עבדי של הקב"ה'". עשה כן, והתחיל פרעה צווח "לשעבר הייתם עבדי, אבל עכשיו הרי אתם בני חורין, הרי אתם עבדי של הקב"ה"⁴⁸ וצריכין אתם להלל לשמו שאתם עבדיו!", שנאמר (תהלים קי"ג א') "הללויה הללו עבדי ה'". (שמות רבה י"ט ד', וי, ומדרש תהלים פק קי"ג, וכ"כ יצחקי"ש שמות ס' ר"ט).

⁴⁷ בספר גבוץ בנימין (מ"ד דרוש ו' - דף קכ"ט טור א') פי' "וכי גנבים אנחנו", שאם היינו שואלים ממונם של מצרים בלילה, היה דרך גניבה, כי אז המצריים פטורים מן התשלומין כיון שמיתה ותשלומין באין כאחד (ויק"ל (כמויות לג:) אין מיתה ותשלומין באין כאחד), ולכן בבקר אנו יוצאים, שאז נשלמה פעולתנו, ושיכירות משלמת לבסוף, וכבר מתו ולקו המצריים, ויקיים בנו (נבאשית ט"ו י"ד) "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול". עכ"ז, וע"ש עוד.

⁴⁸ הוצאת בני ישראל ממצרים קודם הזמן היה צריך להיות ע"פ פרעה: הרב מהר"ש פרימו ז"ל (בספר אמרי שפר "דרושים נפלאים מלאים וזו מפיסוק נמדים מזהב וממוקס" (לשון המד"א - שם הגדולים - ספרים א' קט"ו)) - פרשת שמות ופרשת ויקרא, הובא בספר דברים להמיר"ל ו"ל - דרוש כ"ה - דף קל"ב טור א' נדפוס) חקר, למה באו בערמה ח"ו "נלכה נא דרך שלשת ימים" (שמות ג' י"ג), ולא אמרו לו מיד האמת. ותירץ כי ה' אמר (נבאשית ט"ו י"ד) "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" מעצמם, ולא ביד חזקה עד שישלחם פרעה ויאמר "הרי אתם בני חורין". וזה ("ואחרי כן יצאו וכו'") יהיה אם ישלימו שם ארבע מאות שנה, אז יצאו מעצמם ואין צריך לשלוח אותם פרעה, כי כבר הם בני חורין מעצמם, כי לא נמכרו ממכרת עבד לעולם, רק לזמן. אבל כשחפץ הקב"ה להוציאם קודם הזמן, הוא צריך להיות על פי פרעה, כי כבר זכה בהם לארבע מאות שנה, ואם יאמר ה' "שלח" ובעל כרחו ישלחם מכל וכל, הרי הוא אנוס, ויכול לומר "אנוס הייתי". לכן א"ל "דרך שלשת ימים", והקשה לבו עד שהביא לו המכות דוקא

קריאת ההלל
סב. "ותהי צעקה גדולה במצרים" (שמות י"ז ל'), באו כולם להרוג את פרעה וכו', וישראל קורין את ההלל. (שמות רבה י"ח י').

בקשו כלי זהב
סג. אחר כך כל ישראל היו נתפזרים בכל מצרים לשאול כסף וזהב ומחמדי עולם. ומשה היה עוסק בכלי המשכן ובעצי ארזים שהכין יעקב אבינו בחייו, ובעצמות יוסף. (שמות רבה י"ח י').
ומשה עסק
בפעצמות יוסף
ובצרכי

מצאות ארזנו
של יוסף עיי
פרת, ועליותו
מן התהום

סד. וקודם היה משה מסבב שלשה ימים ושלשה לילות לבקש ארזנו של יוסף הצדיק, ולא מצאו. אחר שנתיגע הרבה, פגעה בו סרה בת אשר. אמרה לו "רבינו משה, למה אתה עיף כל כך?" אמר לה "שלשה ימים ושלשה לילות סבבתי לבקש ארזנו של יוסף,

בעבור שלשת ימים, ופרעה מסיבת הנס להנצל ממות הוסיף מעצמו לומר "הרי אתם בני חורין, ומחול לכם השאר". וזהו שאמר (שמות י"ד ה') "מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו", והוא (משה) לא אמר אלא דרך שלשת ימים. עכ"ד. (והנה, במדרש תהלים הגירסא היא: א"ל [משה לפרעה] "ומבקש אתה לכלות את המכה הזאת ממך, אמור 'הרי אתם בני חורין, הרי אתם ברשותכם, הרי אתם עבדים של הקב"ה", התחיל פרעה צווח ואומר "לשעבר הייתם עבדי, אבל עכשיו וכו'", עכ"ל. ולפי גירסא זו שאמרו לפרעה לאמר "הרי אתם בני חורין", ק"ק על דברי מהר"ש פרימו ז"ל הנ"ל, שאם אמרו לו להדיא לעשותם בני חורין, אין לך אנוס גדול מזה. אולם לפי הגירסא שבילקוט שמעוני נראה, וז"ל: אמרו לו "ומבקש אתה לכלות את המכה הזו ממך, אמור 'הרי אתם ברשותכם, הרי אתם עבדי של הקב"ה'", התחיל פרעה צווח "לשעבר הייתם עבדי, אבל עכשיו הרי אתם בני חורין, הרי אתם ברשותכם". עכ"ל. הרי מדויק יפה שלא ביקשו מפרעה לשחררם לחלוטין, אבל הוא הוסיף מבילה לעשותם בני חורין לחלוטין. (בנ"ענ"ד)).

ובספר מדרש בחדוש
הרמ"ע [מפאנא ז"ל] (לשון המד"א ז"ל נספר שס הגדולים - גדולים א' ר', וע"ש עוד) - נדפס בויניציאה בשנת ת"א (על פסקת "ענדים היינו") כתב טעם אחר בזה, וכה דבריו: דבר ידוע הוא שכל הפירות הנלקטים קודם בישולם, אינם מתקיימים וירקבו. ואף אותם שנתבשלו ע"י השקקה, גם הם לא יעברו וימתקו כאותם שנתבשלו מאליהם, כדכתיב (דברים ל"ג י"ד) "וממגד תבואות שמש". כיוצא בזה גאולת מצרים, לפי שהוצרך כביכול הוא ית' לדלג על ההרים ולקפץ על הגבעות ולגואלנו קודם הזמן, והוא כעין לקיטת אפרים קודם זמנו, וזה היה גרמה לכל הרעות שנתהוו אח"כ. והענין הוא, כי מפני גלולי מצרים שנטמאו בהם ישראל, כדכתיב (ויקרא כ"ז י') "איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו", נכנסו במ"ט שערי טומאה מחמשים שבהם, ואילו לא היה ממהר הוא יתברך להוציאנו משם והיינו נכנסים בשער החמשים, לא היינו יכולים לצאת משם עדי עד, כי הטומאה היתה סוכבת אותנו מכל צד והיינו נהפכים לעם אחר וכו', וזהו אומרו "הרי אנו ובנינו ובני בנינו" - דעד כאן רחמי האב על הבן (עי' נחלמ"א רנ"ג י"ד ז') ועל כן לא הזכיר יותר, אבל ממילא משמע כל הדורות הבאים אחריהם, "משורעבדיהם לאפרעה באין גורו וכל דיירי ארעא כלא חשיבין, אלא להיות אלקים שופט צדיק ונתיגע אז היה קודם זמנו וכמעט נגד הדין, הוא הכח הגדול והדי החזקה שהוצרך ללמד עליו סגוריא ולמצוא דרך שדבריו יקומו לעולם, ואם אמר "ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה" הכי הוו, כי התחיל המספר מלידת יצחק, כאמור.

ואילו היה אפשר להמתין, לא היה מגיע אלינו שום דבר רע במדבר ולא בשאר ארצות, ולא היה כח בטומאה לשלוט בנו, כי כיון שגור הקב"ה גדולה לאדם, וכל שכן לאומה שלימה, לדורי דורות גזורה. וזהו הכח הגדול והדי החזקה שהוצרך כביכול לו יתברך כדי להוציאנו; לא שטרח ונתיגע לגאולנו, כי כל הגוים כאין נגדו וכל דיירי ארעא כלא חשיבין, אלא להיות אלקים שופט צדיק ונתיגע אז היה קודם זמנו וכמעט נגד הדין, הוא הכח הגדול והדי החזקה שהוצרך ללמד עליו סגוריא ולמצוא דרך שדבריו יקומו לעולם, ואם אמר "ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה" הכי הוו, כי התחיל המספר מלידת יצחק, כאמור.

ועל כן רצה שפרעה יאמר בפיו "קומו צאו מתוך עמי", למען לא יהיה מקום למידת הדין לקטרג. ועכ"ז על מספר הק"ץ שנה נתרעמה מדת הדין, ופייסה בהבטחה להשלימים לה בגלותנו זה, כמו שכתבו אצלנו בפרשת לך לך בגר"ן אר"ן (הוא ספר דרשות על התורה בדרך פרד"ס, ולא נדפסו, אבל החיד"א ז"ל ראתם, חמשה קובצים כ"י, בערי איטליא (סג הגדולים - גדולים א' ר')).

והואיל ולקטנת הפרי קודם זמנו גרם כל הקלקול, על כן הזהיר אותנו בגלותנו זה שלא לדרוק את הקץ (ממנו"ט דברים ד', ועוד), למען לא יארע לנו כמו שאירע מגלות ההוא שהוצרך לגאולנו קודם הזמן והיה גרמה לשוב בגולה. וכן הזהיר לאומות באומרו (שיר השירים ז' י') "השבעתי אתכם בנות ירושלים אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ" (מנומ"ט ק"א). ולכן טוב לנו להמתין בשמחה בישול הפרי כדי שיתלקט בזמנו, ואז יתקיים לעד. עכ"ל.

ולא מצאתיו". אמרה לו "בוא עמי, ואראך היכן הוא". הלכה עמו (לנחל) [לנהר נילוס]. אמרה לו "במקום הזה עשו ארון של עופרת של חמש מאות ככרים, ונתנוהו בתוכו, וחתמוהו, והשליכוהו בתוך הנחל, שהחרטומים אמרו לפרעה 'יצונך שלא תצא אומה זו מתחת ידיך, עשה שלא ימצאו עצמות יוסף, ולא יצאו מכאן לעולם, שכן השביעני!'" מיד עמד משה על הנחל, ואמר "יוסף יוסף, אתה ידעת היאך השבעת את ישראל 'פקד יפקד', תן כבוד לאלהי ישראל ואל תעכב גאולתן של ישראל. מעשים יש לך, בקש רחמים לפני בוראך ועלה מן התהום!" מיד עלה מן התהום כקנה אחד. לקחו על כתפו, והלך. (יִשְׂרָאֵל יִשְׂרָאֵל דְּנָרִים פָּרַק לִד' ס' מַתְקַסָּה, וְעַד צִמְחָמוֹא בְּשֵׁלם צ', וְשִׁמּוֹרִי כ' י"ט).

סה. ויש אומרים, בתוך הפלטרין היה יוסף קבור, כדרך שהמלכים קבורים, ועשו מצרים כלבים של זהב בכשפים, שאם יבוא אדם לשם יהיו נובחים, וקולן הולך בכל ארץ מצרים מהלך מ' יום כדי שלא יוכלו בני ישראל לצאת ממצרים בלעדו. ושתקן משה, שנאמר (שמות י"א ז') "ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו". התחיל משה צווח "יוסף יוסף, הגיעה השעה שאמרת (נִלְאָשִׁים נ' כ"ה) 'פקוד יפקוד אלהים אתכם!'" מיד נתנדנד הארון, ונטלו משה. (שְׁמוֹת רַבֵּה כ' י"ט).

גירסא אחרת
במעשה
לקחת ארוננו
של יוסף

סו. לא נמצא זכות כל כך בישראל לגאלם, ולכן צוה להם הקב"ה ב' מצוות לזכות - פסח⁴⁹ ומילה. (מִכְלִילָא - פֶּשַׁם נֶאֱסָה). והרבה אנשים מהם לא רצו למול. מה עשה הקב"ה? אמר למשה שיעשה הפסח, ועשה הפסח. וגזר הקב"ה לארבע רוחות העולם ונושבות מגן עדן ומשם נדבקו באותו הפסח, והיה ריחו ריח טוב הולך מהלך ארבעים יום. נתכנסו כל ישראל אצל משה, ואמרו לו "אדוננו, בבקשה ממך, האכילנו מפסחך, מפני שאנו עייפים מן הריח שחזק מאד". אמר להם "אם אין אתם נימולים, אינכם אוכלים מפסחך". מיד נתנו עצמם ומלו, ונתערב דם הפסח בדם המילה. והקב"ה היה עובר ונוטל כל אחד ואחד ונושקו ומברכו, שנאמר (יִמְחָלָא ט"ו ז') "ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך ואומר לך בדמיך חיי ואומר לך בדמיך חיי", "חיי" בדם פסח, "חיי" בדם מילה. (שְׁמוֹת רַבֵּה י"ט ה'). משה היה מוהל, אהרן פורע, יהושע מוצץ. (במדבר רבה י"א ג').

בזכות פסח
ומילה זכו
להגאל

משה ריחו
קרבן פסח
הסכימו כולם
למול עצמם

משה היה מוהל,
אהרן פורע,
יהושע מוצץ

סו. כשדיבר משה עמם, שמעו כולם, כי קולו של משה היה הולך ארבעים פרסה. (תְּנַחֲמוּא נֶאֱסָה ט').

קולו של משה
היה הולך מי
פרסה

ר' יונתן אומר, מאה ושישים רבוא ישראל יצאו ממצרים, לבד מטף ונשים. גם ערב רב" (שמות י"ז ל"ח) מאה ועשרים רבוא, דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר, מאתים וארבעים רבוא. רבי נתן אומר, מאתים ושישים רבוא. (מִכְלִילָא נֶאֱסָה י"ד, ויִשְׂרָאֵל יִשְׂרָאֵל שְׁמוֹת י"ז ס' י"ט).

מספר יוצאי
מצרים

⁴⁹ובשמות רבה (ט"ז ז') איתא, אתה מוצא לישראל כשהיו במצרים היו עובדין עבודת כוכבים ולא היו עובדין אותה, שנאמר (יִמְחָלָא כ' ח') "איש את שקוצי עיניהם לא השליכו". אמר לו הקב"ה למשה "כל זמן שישאל עובדין לאלהי מצרים, לא יגאלו. לך ואמור להן שיניחו מעשיהן הרעים, ולכפור בעבודת כוכבים", הה"ד (שמות י"ז כ"ב) "משכו וקחו לכם", כלומר "משכו" ידיכם מעבודת כוכבים וקחו לכם צאן" ושחטו אלהים של מצרים ועשו הפסח, שבכך הקב"ה פוסח עליכם. ע"כ. וכע"ז במִכְלִילָא (נֶאֱסָה מִסְכָּא דְּפֶסַח פֶּרַשָׁה י"א) "משכו וקחו לכם צאן". רבי יוסי הגלילי אומר, "משכו" ידיכם מעבודה זרה והדבקו במצוה. ע"כ.

והאֱלֹשִׁיך ז"ל (דברים ט"ז א'-ד') הסביר ענין זה ע"פ מאמרם ז"ל (יומא פו). על שני מאמרי רשב"ל הסותרים זה את זה, הוא שאומר גדולה תשובה שדונות נעשים לו כזכיות, ואחד אומר כשגגות, ומשני, לא קשיא, כאן מאהבה כאן מיראה [ע"כ], והוא שאמר להם לישראל "משכו וקחו" לעשות מהעון זכות, שמהטלה שהוא היה עונם, כי אותו היו עובדים, הפכוהו לזכות לעשות קרבן לה', כי בזכות אותו היו מכוונים להתיש כחו ולהכניעו עד דכא. עכ"ד.

שבתן של ישראל שלא יצאו למדבר (יממה ב' ג') "הלוח וקראת באזני ירושלים לאמר זכרתי לך חסד נעורייך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא ודעיה".⁵⁰ (תנחומא נא ט', ומכילתא נשלם - מסכתא דויחי ג').

סח. "ויהי בשלח פרעה" (שמות י"ג י"ז), (פרעה) [המצריים] קרא "ווי". משל לרופא גדול שהיה במדינה, כל אדם שיש לו כאב בא אצלו ומרפאהו. כשיצא הרופא מן המדינה, כולם צווחו "וי וי, מי ירפא לנו?!" כך כשהיתה באה מכה על מצרים, הלכו למשה והיו מבקשים ממנו והוא מתפלל ומרפא את המכה. ועכשיו כשיצאו ממצרים אמרו המצריים "ווי ששלח פרעה, אולי יעניש ה' אותנו, ומי יבקש עבורנו?!" (ילקו"ש שמות י"ג ס' רכ"ט).

סמ. "ויהי בשלח פרעה את העם ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא, כי אמר אלהים פן ינחם העם וגו'" (שמות י"ג י"ז). למה? ר' אליעזר אומר, זמן רב קודם היה איש אחד, גנון שמו, מבני של אפרים, אמר "נגלה עלי הקב"ה להוציא אתכם ממצרים". בני אפרים היו גבורי כח מאד, בטחו בגבורתם לצאת קודם זמן הגאולה, עמדו ולקחו את נשיהם ובניהם ויצאו ממצרים. והרגום אנשי גת, מאתים אלף איש, על שעברו ברית אלהים. והיו עצמותיהם שטוחין בדרך. אמר הקב"ה "אם יראו ישראל עצמות בני אפרים שטוחין בדרך, יחזרו למצרים". (פרקי דרבי אליעזר פק מ"ט, ושמות רבה כ' ה').

ע. "ויקח משה את עצמות יוסף" (שמות י"ג י"ט), עמד משה על נילוס, נטל צרור וחקק בו "עלה שור", וצווח ואמר "יוסף יוסף, הגיעה שעה שהקב"ה גואל את בניו, והשכינה מעכבת לך וישראל מעוכבים לך, ענני כבוד מעוכבים לך! אם אתה מגלה את עצמך, מוטב. ואם לאו, הרי אנו נקיים משבועתך!" מיד צף ועלה ארונו של יוסף, וכו'. ולא עוד, אלא עם יעקב (עם מיטתו של יעקב) עלו עבדי פרעה וזקני ביתו וזקני ארץ מצרים, ועם ארונו של יוסף עלו השכינה והארון והכהנים והלוויים ושבעה ענני כבוד! ולא עוד, אלא שהיה ארונו של יוסף מהלך עם ארון העדות במדבר. ואומות העולם אומרים "מה טיבן של שני ארונות אלו?" וישראל אומרים "זה ארון המת, וזה ארון חי העולמים". והן אומרים "וכי דרכו של מת מהלך עם ארון חי העולמים?!" והן משיבין ואומרים להן "המת המונח בארון קיים כל מה שכתוב בזה!" (תנחומא נשלם ב').

עא. "וה' הולך לפניו יומם" (שמות י"ג כ"א), שבעה ענני כבוד הולכים עמו, ד' מד' רוחות עולם, וא' מלמעלה, וא' מלמטה. כל מקום הנמוך היה מגביהו, וכל הגבוה משפילו, והיה מכה נחשים ועקרבים ומכבד ומרביץ לפניו. וכו'. (מכילתא נשלם - מס' דויחי פמיחא).

עב. עיין בתרגום יונתן (ימיו י"ט ד') איך שהקב"ה היה מסיען כרגע למקום ירושלים, מקום בית המקדש, ואכלו שם הפסח, ואח"כ חזרו מיד לכאן. וזהו שאמר (שמות י"ט ד') "ואשא אתכם על כנפי נשרים", ע"ש. וכל זה עוד בתוספת עוז יהיה בגאולה העתידה, במהרה בימינו.

⁵⁰ ועוד איתא במכילתא (סג): [אמר הקב"ה], כדי היא האמונה שהאמינו כי שאקרע להם את הים, שלא אמרו למשה "היאך אנו יוצאים למדבר ואין בידינו מחיה לדרך?", אלא האמינו והלכו אחרי משה, וכו'. מה שכר נטלו על כך? "קודש ישראל לה" ראשית תבואתו כל אוכליו יאשמו רעה תבא עליהם נאם ה'" (יממה ב' ג'). ע"כ. וע"ע לערך סעיף קנ"ד והערה 35.

ענ. "ויחנו לפני פי החירות בין מגדול ובין הים וגו'" (שמות י"ד ז'), שם היתה עבודת כוכבים, ושם היה מקום מיוחס שלהם, ושם כינס יוסף את כל הכסף וזהב שקיבץ בימי הרעב והטמין שם וכו'. (מכילתא נשלם א', וכ"כ גילקון ש' שמות י"ד ס' ר"ל).

י"וחנו לפני פי החירות וכו"

ער. "ויגד למלך מצרים כי ברח העם, ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם, ויאמרו 'מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו?'!" (שמות י"ד ה'). פרעה היה שולט אז מסוף העולם ועד סופו בשביל כבודן של ישראל, שלא יאמרו ביד אומה בזויה מסרם. וכן נבוכדנצר ואחשורוש וכו'. [ואמר פרעה], עכשיו (שיצאו ישראל ממצרים), היאך אנו שולחים לכל האומות להעלות לנו מסים, והלא יאמרו "מה אלו שהיו ברשותם, הניחום והלכו להם, וממנו (שאין אנו קרובים למצרים) הם תובעים מסים?! [כבר שם כחם להלחם!]" לכן ויהפוך לבב פרעה". (מכילתא נשלם א', וילקון ש' שמות י"ד ס' ר"ל).⁵¹

פרעה רדף אחריהם כי היה מתירא שהאומות יפסיקו מלשלם מס

⁵¹ביאור נפלא למה לא נתיירא כ"כ לרדוף אחר ישראל: בספר מדרש בחידוש (פירוש על הגדה של פסח להרב אליעזר נחמן פואה ז"ל - "הרב החסיד המקובל, תלמיד הרמ"ע [מפאנז' ז"ל]" (שם הגדולים - גדולים א' ר', ועמק ספרים מ' ס"ד) - נדפס בוויניצ'א בשנת ת"א) (על מאמר ר' יוסי הגלילי שנתפס לקן על הים י' ממות) כתב: צריך להאמין שאין לחשוב כי פרעה וכל חילו לא חשבו מתחילה אל כל מה שיוכל להגיע אליהם, ושכבלי דעת נכנסו אל הים, כי המצריים חכמים גדולים היו, ופרעה יודע מכלם, ואם ראה באצטגנינות שישראל יצאו בעת צמיחת כוכב ששמו "רעה", כמ"ש למשה (שמות י' ה') "ראו כי רעה נגד פניכם", אין ספק כי גם על עצמו ועמו השקיף. והנה, כשהוגד לו כי ברח העם, הקהיל עדתו, ונתוכחו בדבר, וגמרו כי ישראל, הגם שיצאו ממצרים, לא היו ראויים לצאת, ואע"פ שעשה השי"ת כל האותות והמופתים אשר ראו, בטחו על מאמר משה שאמר "עוד נגע אחד אביא על מצרים" (שמות י"א א'), ואמרו מוקאמר "אחד" מכלל שאין עוד אתו להלקותנו וכבר השלים להראות גבורותיו, מעין מה שאמר הנו הרשע (ספ"ט ר' י') "אלהי ישראל] כבר הזקין". וריאה, שהרי הם בורחים, ואילו לא היו מפחדים הים הולכים לאט לרגל המלאכה, וביום ולא בלילה, ובדרך מישור ולא בדרך עקלקלות. ועכ"ז נתחכם פרעה, להיותו מלך ושולט על כל מלכי אדמה, קבץ ובחר מכל האומות שש מאות רכב מלבד כל רכב מצרים. וכונתו בזה היתה למען כל שרי מעלה יהיו בעוזריו, שכל אחד ואחד יבקש להציל אומתו. ומספר זה של שש מאות, אמרו בזהרה שהיה לכוין לנגד שש מאות אלף יוצאי מצרים.

אחר כך שת עיניו אל מה שאפשר להגיע לו אם יכנס לים. ותחילה הסתכל בכח המסייע את ישראל, וראה והנה זכות אברהם זקנם בעל החסד הוא עמהם, כי הנה עם היותם כמו עמו עובדי עבודה זרה, לא לקו בשום אחד מהמכות שלקו המצריים, וזה לא היה מן הדין - אלא בתורת חסד, ואמר שהגם כי המים הם כנגד מדת החסד ואפשר שיהיו בעוזרם להועיל להם ולהזיק המנגד, על בטחונם היה עומד שהוא יתברך נשבע מלהביא עוד מבול לעולם, שגם על סברתו זאת גזר שכל הבן הילוד לישראל היאורה ישליכוהו (שמות א' כ"ג). ועל כן אמר "אם הים יבקע לפניהם, גם אני ועמי נעבור ברגל".

אח"כ שם עיני שכלו אל שמות החסד שהם מספר חסד, ואותיותיהם רי"ו, ואמר הנה עם בני ישראל לא עמדו במצרים אלא רד"ו שנה, ועל זה בטחו לברוח מרשותי, ש"ברח" הוא בגימטריא ר"ו, אי"כ לא יהיו בעזרתם כל הרי"ו אותיות השם בה. ולעומת זה לקח שש מאות רכב מכל האומות, כאשר אמרנו, ובחור שבכולם הוא ס"מ הרשע, הברית התיכון הקושר כל המנגדים לאומה ישראלית. ומלבד אלו לקח עוד "כל רכב מצרים" (שמות י"ד ז'), היינו כל מיני קסמים וכשופים הרוכבים על גזרות ודינין עליזנים, כמו שאמרו (ספ"ט ר' י') למה נקרא שמם "כשפים", מפני שמכחישים פמליא של מעלה. וכל זה להנצל מהדברים המתגשים ביבשה ובים. והיינו דכתיב (שמות י"ד ז') "ויאסור את רכבו", כי הרכב הזה אין הכוונה אל הרכב שרוכבין בו בלבד, אלא הכוונה שאסר וקשר כל הדברים שהוא היה שולט ורוכב עליהם מכחות הטומאה. וזהו ייתור מלת "את רכבו". וכן "רכב" בגימטריא המזיקין, שאסרם למען יהיו סרים אל משמעת. והוא"ו של "רכבו", הוא ננוי כמו "רכב שלו", כלומר המזיקין שלו, שהם ברשותו. ואז, "ואת עמו לקח עמו" (שמות י"ד ז'), לקחם בדברים ואמר להם שלא ייראו מלבוא עמו, שהרי יהיו בעוזרם כל שרי מעלה, כנוצר, מלבד כל רכב מצרים, "ושלישים על כל" (שמות י"ד ז'), כמו שאמרו בזהרה כלא בחכמתא תרי וחד. עכ"ד.

היו הרבה אויבים כנגד כל אחד ואחד מישראל. (מכילתא נגלה מן דוסי פרשה ט'). ראה כמה עם רב היו!

עה. "ויקח (פרעה) שש מאות רכב בחור וכל רכב מצרים ושלישים על כולו" (שמות י"ד ו') - [יש אומרים שלשה על כל אחד ואחד], וי"א שלשים, וי"א שלש מאות כנגד כל אחד ואחד מישראל. (מכילתא נגלה מן דוסי פרשה ט'). ראה כמה עם רב היו!

עו. "ופרעה הקריב, וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נסע אחריהם, וייראו מאד, ויצעקו בני ישראל אל ה'" (שמות י"ד י'). א"ר ברכיה, יפה היתה הקרבת פרעה לישראל יותר ממאה צימות ותפילות. למה? שכיון שרדפו אחריהם וראו אותן, נתייראו מאד וכו', באותה שעה לא היו יודעים מה לעשות, שהיו מוקפין מכל הצדדין - הים סוגר, והשונא עם רב כחול הים ורודפין, ומצד אחד המדבר ששם חיות רעות נחשים וכו'. ותלו עיניהם למרום. ראו שר של מצרים נוסע אחריהם, והיו בצרה גדולה. וצעקו לה' אבינו שבשמים "הושיעה נא". אמר הקב"ה "זאת אני מבקש, שהייתי מתאוה לתפילתן שיתפללו בלב נשכר". באותה שעה הציל הקב"ה את ישראל. (שמות רבה כ"ה ט').

עו. גם למעלה בשמים היה רעש גדול. פתח עוזא שר של מצרים מיכאל, יבוא מיכאל, שר שלהן, ואדון עמו". אמר הקב"ה למיכאל "בוא ודון עמו". פתח עוזא "רבש"ע, אתה גזרת על אומה זו שיהיו משועבדים תחת ידי אומה שלי ארבע מאות שנה, ועדיין לא נשתעבדו כ"כ ולא הגיע זמנם לצאת. אלא תן לי רשות ואחזירם למצרים [תחת ידי אומה שלי עד ארבע מאות שנה], כשם שאתה קיים כך שבועתך קיימת!" א"ל הקב"ה למיכאל להחזיר לו תשובה. שתק מיכאל. באותה שעה השיב הקב"ה ואמר לעוזא "יש לי ללמד זכות על בני. כלום נתחייבו שעבוד אלא בשביל דיבור אחד שדיבר אברהם אוהבי, שאמר לפני (נחשט ט"ו ט') "במה אדע כי אירשנה", ואמרתי לו (נחשט ט"ו י"ג) "ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם וכו'", כלום אמרתי "בארץ מצרים", "בארץ לא להם" דברתי! וכבר גלוי וידוע שמשנולד יצחק נעשו גרים, וכבר שלמו ארבע מאות שנה. אין לך לשעבד על בני כלום!" (ילקו"ש שמות ס' רמ"א).

עה. עוד אמר [עוזא שר של מצרים] לפני הקב"ה [בשעה שביקש הקב"ה להטביע את מצרים], "רבונו של עולם, אתה נקראת צדיק וישר, ואין לפניך לא עולה ולא משוא פנים ולא מקח שוחד, למה אתה רוצה להטביע את מצרים בים?!" (ע"ש היטב). באותה שעה כינס הקב"ה כל פמליא של מעלה ואמר להם "הווי דנין ביני ובין עוזא שר של מצרים וכו'" (ע"ש הפסק באורך, שבדין צריכים ליטבע בים). ענה עוזא ואמר "רבונו של עולם, יודע אני בעצמי שמצד הדין הם חייבים, אבל שב עליהם במדת רחמים". באותה שעה עמד גבריאל ולקח מלבן של טיט, ועמד לפני הקב"ה ואמר "רבונו של עולם, זכור שעבדו קשה ששעבדו עם בניך, אם לא הספיקו סכום לבנים לקחו בנים שלהם תחת הסכום לבנים כו', ועל אומה זו תרחם?!" מיד יצא הפסק דין לטובעים בים. (ילקו"ש שמות י"ד ס' רמ"א). ע"ש וינעם לך.

עט. "התיצבו וראו את ישועת ה'" (שמות י"ד י"ג), אמרו לו "אימתי?" אמר להם "למחר". אמרו לו "משה רבינו, אין אנו יכולים לסבול!" עוד ביקש משה מה' יתברך, והראה להם כיתות ומחנות של מלאכי השרת שבאו לעזרם. אז שקטו. (מכילתא נגלה מן דוסי פרשה ט').

פ. "ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו" (שמות י"ד ט'). פי' אור החיים הקדוש שיש קטרוג למעלה, הללו עובדי עבודה זרה וכו', וצריך אתערותא דלתתא לעורר הרחמים מלמעלה, לפיכך "ויסעו" לתוך הים במסירת נפש לקיים ציווי ה' יתברך. וכן עשו, כשעמדו השבטים על הים, זה אומר "אני ארד" וזה אומר "אני ארד", ומתוך שהם מתקוטטים קפץ שבט בנימין וירדו לים תחילה. התחילה שרי יהודה

לרגום אותם באבנים כו', והקב"ה נתן לשניהם שכרם, זכה בנימין ששרתה שכינה בחלקו, ויהודה זכה למלכות (עי' סוטה לו.).

פא. "והמים להם חומה" (שמות י"ד כ"ג), בשעה שירדו ישראל לים, ירד גבריאל עמהם והקיפם ושמרם כחומה, והיה מכריז בין מים למים "הזהרו בישראל שעתידין לקבל התורה מימינו של הקב"ה", שנאמר (דברים ל"ג ז') "מימינו אש דת למו". ולשמאל היה אומר "הזהרו באלו שעתידין להניח תפילין בשמאל". ולמים שלפניהם היה אומר "הזהרו באלו שעתידין להיות חותמין לפניהן בברית". ושלאחריהם היה אומר "הזהרו באלו שעתידין להראות קשר של תפילין וכנף ציציתיהן מאחריהן".

הכרות
גבריאל אל
המים

אז ירד הס"מ ואמר "רבונו של עולם, האם לא עבדו ישראל עבודה זרה במצרים, אלו כאלו, [ואתה עושה להם נסים?] והיה משמיע קולו לשר של ים, ונתמלא עליהם חמה, וביקש לטבען. [מיד השיב לו הקב"ה "שוטה שבעולם, וכי לדעתם עבודה, הלא לא עבדו אלא מתוך שעבוד ומתוך טרופ דעת, ואתה דן שוגג כמזיד ואונס כרצון?"] כיון ששמע שר של ים, אותה חמה שנתמלא על ישראל, החזירה על מצרים, שנאמר (שמות י"ד כ') "וישובו המים" - ששבו מישראל על מצרים. [י"לקו"ש שמות י"ד ס' נל"ד].

מענת הסי"ט
שם ישראל
היו עובדים
ע"י במצרים
ותשובת
הקב"ה אליו

פב. עשרה נסים נעשו לאבותינו על הים (אבות ה' ד'): (א) ויבקעו המים. (ב) נעשה הים כמין אהל, ונכנסו ישראל לתוכו. (ג) נעשה קרקעית הים יבש בלא חומר וטיט. (ד) קרקעית הים שדרכו בו המצרים שהיו רודפים אחר ישראל, נתלחלח ונעשה חומר וטיט. (ה) מים הנקפים בים לא היה חתיכה אחת, אלא חתיכות קטנות כעין לבנים ואבני בנין המסודרים זה אצל זה. (ו) נתקשו המים הנקפים כמו סלעים. (ז) נגזר הים ליי"ב גזרים כדי שיעברו כל שבט בדרך אחד לבדו. (ח) קפאו המים כספיר ושוהם וזוכית כדי שיראו השבטים אלו את אלו, שעמוד האש היה מאיר להם כעצם השמים לטוהר. (ט) יצאו ממנו מים מתוקים, ושתו אותם בנחת רוח. (י) לאחר ששתו מהם מה שרצו, הנותרים היו נקפאים ונעשים ערימות. (הועתק מפירוש ברטנורא משנה ד' פ"ה דאבות).

עשרה נסים
נעשו
לאבותינו על
הים

פג. "ויהי באשמרת הבקר וגו'" (שמות י"ד כ"ד), רצה גבריאל להרוג את מצרים בלילה, אמר לו הקב"ה "המתן להם עד אותה שעה שפעל אביהם עמי", שנאמר (נחמיה י"ט כ"ז) "וישכם אברהם בבקר". כיון ששמע גבריאל כך, לא נגע בהן כל הלילה. [י"לקו"ש שמות י"ד ס' נל"ה].

רצה גבריאל
להרוג את
המצריים כבר
בלילה, והקב"ה
לא הניחו

פד. "וישקף ה' אל מחנה מצרים בעמוד אש וענן וגו'" (שמות י"ד כ"ד), היה העמוד ענן יורד ועושה אותו כטיט, ועמוד אש מרתיו, וטלפות סוסיהם משתמטות ויסר את אופן מרכבותיו. (מכילתא נטל ה' - הוצא נרש"ט סט).

אדמת הים
נעשה טיט
מרתיו, וענני
טלפות סוסיהם
היו משתמטות

פה. כמו שאלו אצל הים לקו, כך המצריים במצרים שנשארו שם לקו כך, ונעשה כל המדינה חרבה ושוממה. (ממלתא נטל פשה ה').

בשעת קריעת
ים סוף גם
המצריים
במצרים לקו

והמצרים רצו לחזור לביתם, שראו צרתם, אך עשה הקב"ה שנדמו גלי הים לסוסים זכרים ושל פרעה ושל מצרים כמו סוסים נקבות (במדרש רבה איתא: שנדמו גלי הים לסוסיות נקבות ומצרים הרשעים לסוסים זכרים), והיו הסוסים של של מצרים רצים אחריהם מאד, עד ששקעו המים. והיה כל מצרי אומר לסוסו "מהו זה? אתמול הייתי מושךך להשקותך מים, ולא רצית לבוא אחרי, ועכשיו אתה רץ בחשק למים לשקעני בים?!" אך באמת גזירת המקום היה כל זה (במדרש רבה איתא: והיה הסוס אומר לו "רמה בים" (שמות ט"ו א') - ראה מה בים - רומו של עולם אני רואה בים!"). (שמות רבה כ"ג י"ד).

נדמו גלי הים
לסוסיות
נקבות, וסוסי
המצריים (שהיו
זכרים) רצו
אליהם עד
ששקעו המים

פו. "וינער ה' את מצרים בתוך הים" (שמות י"ד כ"ו), כאדם שמנער את הקדירה - התחתון המצריים בים עולה למעלה ועליון יורד למטה. (מכילתא נשלח פרשה ו', הוצא גנש"י עס). "וינער", מסרם דגם ביד מלאכים נערים, ביד מלאכים אכזרים לדונם בשעת מיתתם ביסורים קשים. (מכילתא עס). אכזריים

והנה, הרשעים שבהם היו נידונים במים ביסורים קשים ומרים, והבינונים וכו' (כפירש"י (שמות ט"ז ה', והוא ממכילתא - פרשת השנייה פרשה ה')). וברוך אל עליון אשר משלם הכל מדה כנגד מדה. כל מצרי היה נידון כפי מעשיו

פו. והיו המצריים עושים כשפים ועולין מן הים למעלה, [אמר הים "פקדון שהפקיד לי הקב"ה, היאך אניחנו?!" מיד] היו המים רצין אחר כל מצרי ומצרי ומורידן לים. עיי' בישוף על מצריים מן הים למעלה, שני מכשפים גדולים היו במצרים, יוחני וממרא, ועשו להן כנפים בכשפים ופרחו באויר, ונתלו ברומו של עולם. אמר גבריאל "רבונו של עולם, 'ברוב גאוןך תהרוס קמין' (שמות ט"ז ו')". מיד אמר הקב"ה למיכאל "לך ועשה בהם דין!" תפסן מיכאל בציצית ראשן, וקעקען על פני הים. (ילקו"ש שמות י"ד ס' רל"ה).

פח. "וישם את הים לחרבה ויבקעו המים" (שמות י"ד כ"ב), כל המים שבעולם נבקעו, וראו כולם גבורות ונפלאות הבורא. אף המים שבבתים ובבורות שבגיגיות נקבעו. אף המים העליונים והמים התחתונים, כולם נבקעו. וכשחזרו, כל המים שבעולם חזרו. (שמות רבה כ"ב ו').

אם רץ מצרי מן הים, היה הים רץ כנגדו לטובתו. "ומצרים נסים לקראתו" (שמות י"ד כ"ו), כל מקום שהיה המצרי רץ למרחוק מן הים, היה הים רץ כנגדו כו'. (ילקו"ש שמות י"ד ס' רל"ז).

פמ. כשעלה אחרון שבישראל מן הים, אז ירד אחרון של המצרים לתוך הים. והתחילו מלאכי השרת זורקין בהן חצים ואבני אגביש ואש וגפרית, ונתיסרו ביסורים קשים ומרים. (שמות רבה כ"ב ז', וילקו"ש שמות י"ד ס' רל"ז).

צ. מפני כמה דברים ראו ישראל את המצריים מתים על שפת הים, שהיה הים זורקן לחוץ בציווי הקב"ה: (א) כדי שישאל לא יאמרו "כשם שעלינו מן הים מצד זה, כך המצרים עלו מן הים מצד אחר", וכדי שלא יאמרו המצריים "כשם שאבדנו בים, כך אבדו ישראל בים". (ב) כדי שיקחו את הביזה, שהיו המצריים טעונים כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות. (ג) כדי שיהיו ישראל נותנים את עיניהם בהם ומכירים אותם מתים, ואומרים "זה היה שוטר, זה מושל, זה הכה אותי, זה הצר לי. לא היה לכם לצער אותנו כל כך. עתה בא סופכם!" (מכילתא נשלח פרשה ו').

צא. ולא נשאר בים עד אחד (שמות י"ד כ"ט), זולת פרעה לבדו, הוא נשאר מכל עמו כחול הים אין מספר, שגם במצרים מתו כולם, רק פרעה לבד נשאר מבין המתים כדי שיספר בעולם גבורות ה'. ואח"כ מלך בנינוה, והחזיר את בני עירו בתשובה בימי יונה הנביא. (עין תרגום וילקוט שמעוני (שמות ד' ס' קע"י)).

צב. בשעת קריאת ים סוף, היה מעורר הקב"ה את האבות אברהם יצחק ויעקב מקבריהם, "לכו וראו בשמחת בניכם", והביאם לכאן וראו ושמחו בחירות ובגאולת בניהם. (בראשית רבה ז"ב ז').

צג. וכיוצא בזה עשה הקב"ה לאדוננו דוד הקדוש רגל רביעי במרכבה, בחנוכת בית המקדש לא היה יכול הארון ליכנס בשערים, וצוה שלמה להביא ארונו של אביו בבאן, ואז החייתה ה' לדוד, ועמד על רגליו וכו' (הובא באלשיך, ועין מדרש וארא (שמו"ר ס' ב')).

ישראל ראו צד. "וירא ישראל את מצרים מת" (שמות י"ד ל'), ראו כל ישראל את השר של מצרים נופל. שר מצרים (זוהר שמות נצ:). נופל אצל הים

צה. "אז ישיר משה וגו'" (שמות ט"ו א'). כיון שעלו ישראל מן הים, בקשו מלאכי השרת וישראל לומר שירה. אמר הקב"ה למלאכים "הניחו את ישראל תחילה". אח"כ נמצאו המלאכים והנשים עומדים, וקילסו הנשים תחילה. התחילו מלאכי השרת להתרעם, ואמרו "לא דיינו שקידמו לנו האנשים, אלא אף הנשים?!" אמר להם הקב"ה "חייכם, כן הוא צריך להיות". (ילקוט"ש שמות ט"ו ס' רמ"א).

צו. מאין היה להם תופים ומחולות במדבר? אלא היו יודעים הכשרים שבדור שהקב"ה הביאו כלי שיר יעשה להם נסים, על כן לקחו כלי זמר ממצרים להודות ולהלל לה'. (פרקי דרבי ידעו שהקבי"ה יעשה להם נסים א"עזר פרק מ"צ).

צו. אף יונקי שדים עזבו את הדד מלינק, ופתחו לומר שירה, ששרתה רוח הקודש על כולם. (מכילתא - פרשת השירה פרשה א'). ועיין בתורה ומדרשים הנסים של הבאר, ובפרט הנסים של המן, ומזה במסכת יומא פרק בתרא.

צח. גם "במדבר הגדול והנורא" (דברים מ' ט"ו), שהיה שמונה מאות פרסאות מלא חיות רעות, נחשים ושרפים. פעם אחת עבר איש אחד במדבר ההוא, וראה שהיה נחש אחד והקבי"ה הצילם ישן, והיה גדול כקורת בית הבד, והנחש לא ראהו. ומרוב חרדה ופחד שנפחד מחמת שראה הנחש, נשרו לו שעריו. והיו קורין אותו מרוטה. (שמות רבה כ"ד ד'). ומכולם ה' ברוב רחמיו הצילם.

עד כאן ממדרשים וילקוט שמעוני וראובני.

